

Kerny Terézia

„Dupplici sigilli nostri authentici munimine”

A középkori magyar uralkodói pecsétek

kutatástörténetének vázlata¹

„Gloria et honore coronatis in terra principibus, quibus ille verus regum rex superna prouidencia sceptrigere potestatis tribuit insignia [...] instrumenta, que sua auctoritate confirmantur, validioris sunt firmitatis.”²

„...a pecsétekkel való tudományos foglalkozás, tehát a szfragisztika voltaképpen egyidős a maga szubtrátumával, a pecséttel...”³

„...Kicsiben végigjárják a nagyplasztika útját: mint vízcsepp a tengert, tükrözik annak törekvéseit. A művészettörténeti kutatás szempontjából kiváló jelentőségük és privilégiumuk, hogy fölirataik alapján datálásuk és lokalizálásuk legtöbb esetben biztos. Viszont épp zártabb szerkezetük, merevebb ikonográfiájuk folytán stílusváltozásuk sokszor lassúbb, gyakran kötve vannak a nemzetközi formulákhoz, amelynek helyi változata némelykor csekély.”⁴

Az 1920-as évek közepén Mariette Nicodème-Tourneur (1889–1969) két, talán keveseket érdeklő pecsétteni bibliográfiát tett közzé a *La Bibliographie Moderne* sorozat 1924–1925-ös, majd 1930–1933-as számaiban, amelyek még ugyanazokban az években különlenyomatban is megjelentek.⁵ A baljóslatú esztendőben valószínűleg nem figyeltek föl rá még a francia szakemberek sem. Figyelmüket alighanem egészen más jellegű gondolatok, vészesen fenyegető politikai aktualítások kötötték le, amelyek néhány év múlva gyökeresen megváltoztatták Európa arculatát. A munkák viszont nem kerültek el a figyelmét egy közép-európai medievista tudósnak, a diplomatika professzorának, Kumorovitz Lajos Bernátnak (1900–1992), aki öt évvel később a 17. századtól kezdve dolgozta föl a hazai középkori szfragisztika, ezen belül is az uralkodói pecsétek kutatástörténetét. A mottóban idézett, tanára, Szentpétery Imre (1876–1950) tiszteletére készült *Emlékkönyvben* megjelent publikációját egyetlen, e témával foglalkozó szakmunka sem nélkülözheti a mai napig.⁶ Az 1938 óta született

Kerny Terézia művészettörténész,
MTA BTK MI, az MTA BTK TTI Lendület Szent
Korona Kutatócsoport tagja
Kutatási területei: középkori és barokk
ikonográfia, tudománytörténet,
műemléki topográfia
E-mail: kerny.terezia@btk.mta.hu

Terézia Kerny, art historian, Institute of
Art History, RCH HAS, member of the
RCH HAS Lendület Holy Crown Research Group.
Areas of research: medieval and
baroque iconography, history of scholarship,
topographical survey
of historic monuments
E-mail: kerny.terezia@btk.mta.hu

¹ A tanulmány átnézéséért Érszegi Gézát illeti köszönet.

² Részlet I. Károly (Károly Róbert) 1323. február 26-án kelt megerősítő okleveléből. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), DL 2077.

³ KUMOROVITZ Lajos Bernát: A magyar szfragisztika múltja. In: *Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére*. Írták tanítványai. Pécs, Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvtár és Ny. Rt, 1938. 251.

⁴ GERÉVICH Tibor: *Magyarország románkori emlékei*. Budapest, Műemlékek Országos Bizottsága, 1938. (Magyarország Művészeti Emlékei I.) 209.

⁵ Mariette NICODÈME-TOURNEUR: Bibliographie générale de la sigillographie. In: *La Bibliographie Moderne*, Paris, 22. 1924–1925. 130–161., 203–221.; 1930–1933. 176–183. (Supplément: 1960) Munkásságáról: Camille TIHON: In *Memoriam Mariette Tourneur Nicodème* (1889–1969). *Archives et bibliothèques de Belgique*, 40. 1969. 667–671.

⁶ KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 251–311. A nemzetközi szakirodalomra vö. még: HORVÁT Árpád: *Mabillon János, a diplomatika megálmodója*. Székfoglaló-értekezésül. Budapest, M. T. Akadémia, 1885. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből XII.)

újabb tanulmányok, segédtudományi jegyzetek szerzői többnyire rá támaszkodva mutatták/mutatják be a pecséttan hazai fejlődését. A jelen vázlat, legalábbis annak első része, főbb vonalaiban ugyancsak az ő gondolatmenetét követi. A francia irodalomjegyzék és Kumorovitz tanulmányának megjelenése között alig telt el néhány év. Mindez azt is bizonyíthatja, ha úgy tetszik, hogy a hazai tudományos berkekben meglehetősen gyorsan reagáltak a nemzetközi tudományos publikációk eredményeire. Ez az orientáltság azonban korántsem szokatlan, és a magyarországi szfragisztika fejlődését már a kezdetektől meghatározta. Az ugyanabban az évben íródott Gerevich-féle román kori szintézis pecsétteni része a sigillumokat a művészettörténet, a stílusfejlődés és az ikonográfia aspektusából közelítette meg. Ezt a két szálát próbálja meg nyomon követni ez a historiográfiai áttekintés.⁷

A kezdetek: a jezsuita forrásfeltárástól a nemzeti történetírásig

Francia és német, e helyen nem részletezendő kezdeményezések után Magyarországon az első próbálkozások a tárgykörben a 17. század közepétől a jezsuiták forrásfeltáró tevékenységéhez kapcsolódtak. Adatgyűjtésük egybeesett hazai történetírásunk szaktudománnyá válásával. Ekkor indult el az (egyház)történet szervezettebb, szakszerű művelése, előbb a rendszeres forráskutatás, majd az erre épülő tudományos igényű földolgozás. Ebben a hatalmas munkában is, mint annyi más korabeli kezdeményezésben, a Jézus Társaság mutatott példát. Nyugat-európai mintákat követve Koller József (1645–1732) írta meg az első magyar pecséttant, a *Cerographia Hungariae*.⁸ „Koller a pecséteket nem az oklevéllel, hanem a címerekkel való kapcsolatukban vizsgálta és csak Nyugat-Magyarország heraldikai és szfragisztikai emlékei érdekelték, mert csak azokról volt bővebb s részben már tudományos is feldolgozott anyaga. Mondanivalóját minduntalan földrajzi leírásokkal tarkítja [...] A 196 lapból 122 a pecséteknek jut (2. rész, 75. 1. – 96. l.), tehát az egész könyvecskének csaknem a kétharmada. Bevezetésképpen 12 lapon keresztül általános tudnivalókat közöl, s itt a sigillum szó etimológiáját adja, definiálja a pecsétet, ismerteti a pecséthasználat múltját, a pecsétek anyagát, alakját és alkalmazásának módját, végül jellemzi a hivatali nemesség, a hiteleshelyek, a megyék és városok pecséteit. A specialis rész 1. fejezetében részletesen foglalkozik az uralkodók, az országos nagybírák, a kerületi bíróságok és hiteleshelyek pecséteivel [...] a pecsétről adott definíciója [...] Werbőczytól való [...] a példait [...] a magyar gyakorlatból veszi [...] Az autentikus pecsétről Werbőczy alapján dolgozik [...] A magyar részben forrásai a Tripartitum mellett a törvények és oklevelek, az egykorú magyar pecsételési gyakorlat, a régebbi irodalomból Turóczy, Bonfini és Istvánffy, az újabbakból pedig Inchoffer, Turóczy, Molnár, Otrococsi, Szentiványi, Szörényi és Timon munkái” – foglalta össze Koller művének szerkezetét Kumorovitz Lajos Bernát.⁹ Az úttörő jelentőségű, rézmetszetekkel illusztrált munkát – jogosan – számos bíráló érte a későbbiekben, de érdemeit elvitatni nem lehet.

⁷ Jelen tanulmány kéziratát 2001-ben adtam le *A középkori magyar uralkodói pecsétek* című, Wehli Tünde vezette OTKA-program (T 14771) keretében készülő katalógus számára. 2011-ben, reménykedve egy hamarosan megjelenő tanulmánykötetben, kiegészítettem 2010-ig. A most olvasható harmadik változat 2015-ig tartalmazza az uralkodói pecsétek legújabb bibliográfiai, historiográfiai fejleményeit.

⁸ Josephus KOLLER: *Cerographia Hungariae, seu notitia de insignibus et sigillis regni Mariani-Apostolici a quodam sacerdote Jesu compendio data anno salutis 1734*. Tyrnaviae, Tyrnaviae typis academicis per Leopoldum Berger. Koller személyes hagyatékát a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzik: MNL OL, E 182. Az iratokról: MAKSAY Ferenc: *A Magyar Kamara Archivuma*. Szerk. BUZÁSI János. Budapest, MOL, 1992. (A MOL kiadványai I. Levéltári leltárak 8.) 103–104.

⁹ KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 257.

Kollerrel egy időben Kishevenes Hevenesi Gábor (1656–1715), a bécsi Pázmáneum rektora, majd rendtartományi főnöke hatalmas adatgyűjtése emelendő ki.¹⁰ 1694–1695-ben felhívást bocsátott ki a hazai történelmi források gyűjtésére, a magyar egyháztörténet új földolgozása céljából. Az egyháztörténet fogalmát a legszélesebben értelmezve földrajzi, politikai, közigazgatási, hadtörténeti, genealógiai, szfragisztikai adatok gyűjtésére is figyelmeztetett, sőt fölhívásában útmutatást adott a leendő kutatók számára, hogy miként járjanak el az írott források, okleveles emlékek összeszedése és másolása terén. Kollonich Lipót esztergomi érsek támogatását élvezve, egész kutatógárdát mozgatva, Hevenesi rövidesen egy száznegyven kötetből álló kézíratos gyűjteményt hozott össze, amely fokozatosan gyarapodva a különböző történettudományi ágak, így a pecséttan alapvető bázisát képezte.¹¹ Adatgyűjtő munkásságát rendtársa, Kaprinai István (1714–1786), valamint Batthyány Ignác (1741–1798) erdélyi püspök folytatta. A Gyulafehérvári Batthyány-Könyvtár (Batthyaneum) megalapítója, a történeti kutatások intenzív megszervezésének tervével foglalkozó Batthyány ebben az egyháztörténeti forráskiadványában egyebek közt közölte I. (Szent) István *Intelmeit*, és a *Váradai krónikát*, de bemutatott néhány uralkodói pecsétet is.¹² Akadtak azonban mellette más jellegű gyűjtések is. Rajcsányi Ádám (1698–1766), aki 1738-tól a Magyar Királyi Kamara levéltárosa volt, 1741-ben egy Mária Terézia magyar királynőnek (1740–1780) dedikált kötetet állított össze 1447-től 1501-ig a Kamara bécsi archívumában őrzött oklevelekből és egy levélmásolatból pecsétek rajaival együtt.¹³

¹⁰ Hatalmas tudományos munkásságának méltatása külön tanulmányt érdemelne, amelyből föltétlenül meg kell említeni *Ungariae Sanctitatis Inidica...* („Magyar szentek üveges szekrénye” vagy „Régi magyar szentség”) című összeállítását a szélesebben vett, tehát valamennyi (ötvenöt) Pannóniában született „magyar” szentről, amely a bollandisták nagy vállalkozását, az Antwerpenben kiadott *Acta Sanctorum...* sorozatát követte. Hevenesi működéséről: HÖMAN Bálint: Kishevenes Hevenesi Gábor a magyar történeti forráskutatás első szervezője. In: *Emlékkönyv gróf Klebelsberg Kunó negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére*. Szerk. n. [LUKINICH Imre.] Budapest, Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata R. T. Nyomdája, 1925. 453–462.; KT [KERNY Terézia]: Magyar szentség. In: *Történelem – kép. Szemelvények múlt és képzőművészet kapcsolatáról*. Szerk. MIKÓ Árpád–SINKÓ Katalin. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2000. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3.) 334. Kat. V–26. (2000-ig terjedő irodalommal); KERNY Terézia: Szent István király felajánlja koronáját Szűz Máriának. In: *István a szent király. Tanulmánykötet és kiállítási katalógus Szent István tiszteletéről halálának 975. évfordulóján*. Szerk. UÓ–SMOHAY András. Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, 2013. (Magyar királyok és Székesfehérvár IV. A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai 9.) 321–322. (Kat. 40., 2000-től 2013-ig terjedő irodalommal).

¹¹ KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 258. Hevenesi forrásgyűjtő tevékenységéről lásd még: TÓTH András: „Holt” kéziratgyűjtemények. *Magyar Könyvszemle*, XLII. 1938. 42–50.; HÖLVÉNYI György: Hevenesi Gábor útmutatásai a történeti forrásanyag gyűjtéséhez. *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, VI. 1972. 147–151.; KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest, Akadémiai, 1983.² 145.; GUNST Péter: *A magyar történetírás története*. Budapest, Csokonai, 2000. (Történelmi kézikönyvtár.) 143–145.

Az ELTE Egyetemi Könyvtárának Kézirattárába került kilencvennyolc kötetes Hevenesi-gyűjtemény (Collectio Hevenesiana, Ms J 128., 130., 93.) Haranginé Boros Vilma (1898–1991) által készített regesztái az MTA BTK MI Levéltári Regesztagyűjteményében találhatók A–IV–1. jelzet alatt. Ide vonatkozóan vö. BIBÓ István–KERNY Terézia–SERFŐZÓ Szabolcs: *A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézetének Levéltári Regesztagyűjteménye. Repertórium*. Szerk. KERNY Terézia–SERFŐZÓ Szabolcs. Budapest, MTA MKI, 2001. 170–171.

¹² Kaprinai forrásanyaga az ELTE Egyetemi Könyvtár *Collectio Kaprinayana* gyűjteményben, Collectio G 310, G 531, J 93, J 127, 129, 131, jelzet alatt található. A gyűjteményről legújabbban: *Catalogus Librorum Manuscriptorum Bibliothecae Universitatis R. Scientiarum. Pótkötet a szakrendbe sorolt kéziratokhoz*. Összeáll., bev. KNAPP Éva. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2005; Kaprinairól: KOSÁRY 1983.² i. m. (11. jegyzet) 147, 547.; GUNST 2000. i. m. (11. jegyzet) 151–152.; Batthyányról: KOSÁRY 1983.² i. m. (11. jegyzet) 557.; JAKÓ Zsigmond: Batthyány Ignác, a tudós és a tudományszervező. *Erdélyi Múzeum*, LIII. 1991. 76–99.

¹³ Wien, Österreichische Nationalbibliothek Handschriften- und Inkunabelsammlung, Cod. 8621., Cod. 10037. fol. 22v–24r. Rajcsányi kamarai tevékenységéről: HERZOG József: A magyar kamarai levéltár története. I. Előzmények és szervezés. *Levéltári Közlemények*, 6. 1928. 5–10. A Magyar Királyi Kamarában később is folytak hivatalból olyan kutatások, amelyek ha

A mappa tartalmazza többek között rövid leírások kíséretében Anjou Mária királynő, Zsigmond király és leánya, Erzsébet, Hunyadi János kormányzói, Hunyadi I. Mátyás király kettős felségi és titkos pecsétjének tollrajzait.¹⁴ Heraldikai érdeklődésének egy másik, hasonló jellegű forrását az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik.¹⁵ Ebben I. (Nagy) Lajos király (1342–1382) öccsének, István hercegnek és Luxemburgi Zsigmond király (1387–1437) harmadik felségi pecsétjének ábrázolása látható.¹⁶ Rajcsányi tevékenyen részt vett Erdődy György (1680–1759) őskultuszának feltámasztásában is, melynek dokumentálására az egyik legrepresentatívabb alkotás a galgóci (Hlohovec, Szlovákia) Vlastivedné múzeumban őrzött Matthias Ignaz Fidler-féle, 1743-ban készült *Monumenta Pietatis familiae Erdődy* című, monumentális festmény.¹⁷ Kompozíciója központi ábrázolásának előképe – Rajcsányi instrukciói nyomán – Hunyadi I. Mátyás király (1458–1490) 1464-ben kibocsátott első felségi pecsétje volt.¹⁸ Kovachich Márton György (1744–1821) kéziratos bibliográfiai jegyzékéből tudható, hogy Rajcsányi nagyobb lélegzetű tanulmányban is földolgozta hazai oklevelekkel dokumentált történetét, címéből következően a magyar királyok és királynék bemutatásánál az egyes uralkodók pecsétjeit és egyéb ábrázolásait is bevonva vizsgálódása körébe.¹⁹

Koller *Cerographiája* alapján a 18. század második felében Palma Károly Ferenc (1735–1787) történétíró, nagyprepost, kalocsai kanonok és címzetes püspök, valamint Mancini Antal (1746–1783) adott újabb irányt a diplomatikai kutatásoknak, erősen verbóczyánus szemlélettel. Palma Kaprinai mellett kezdett foglalkozni heraldikai emlékek gyűjtésével. Tulajdonképpen Koller művének címertani részét emelte a kor tudományos színvonalára *Heraldicae regni Hungariae specimen, regia, provinciarum, nobiliumque scuta complectens* (Vindobonae, typis Joannis Thomae de Trattner, 1766) címmel megjelent, három könyvre tagolt művében. A második részt (*Liber secundus*) Hunyadi I. Mátyás király 1464-es felségi pecsétjének rézmetszetű képe vezeti

nem is tudományos céllal készültek, értékes adalékokkal szolgálnak a magyarországi szfragiszтика történetéhez. Szigetvári János kamarai tisztviselő (indicans) például a 19. század közepén könybe foglalta a magyar uralkodók és családtagjaik személyére vonatkozó adatokat. Munkájához a királyi kiadványokon, okleveleken, legendákon kívül pecséteket is fölhasznált. Utolsó bejegyzése 1848-ból való. Anyaggyűjtését *Series Regum Hungariae* címmel az MNL OL őrzi: Magyar kincstári levéltárak, E 231. MAKSAI 1992. i. m. (8. jegyzet) 192.

¹⁴ Ismertetve: THALLOCSY Lajos: A Rajcsányi-féle pecsét- és címergyűjteményről. *Archaeologiai Értesítő*, XIII. 1879. 406.; EG [ENDRŐDI Gábor]: Másolatok a Hunyadi-család által kiadott oklevelekből 1741. In: *Történelem – kép* 2000. i. m. (10. jegyzet) 483–485. Kat. VIII–2.

¹⁵ Budapest, Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban OSZK) Kézirattára, Fol. Lat. 3645. 54. kötet. Címe: *Scuta genitilium sum sigillis, cura Adami Rajcsányi collecta*.

¹⁶ Több, ismeretlen kéztől származó rajzok. EG [ENDRŐDI Gábor]: Lapok Rajcsányi Ádám heraldikai gyűjtéséből. XVIII. század második fele. In: *Történelem – kép* 2000. i. m. (10. jegyzet) 485–489. Kat. VIII–3.

¹⁷ Olaj, vászon, 305 × 235 cm, ltsz. 3887.

¹⁸ A képre ENDRŐDI Gábor hívta fel a figyelmet: Fejezetek a Galgóci Betlehem történetéből. *Művészettörténeti Értesítő*, XLVIII. 1998. 7–10. Nyomában BUBRYÁK Orsolya foglalkozott legújabban a festménnyel: *Családtörténet és reprezentáció. A galgóci Erdődy-várkastély gyűjteményei*. Budapest, MTA BTK Művészettörténeti Intézet, 2013. 78–82.

¹⁹ OSZK Kézirattára, Fol. Lat. 2578. Sajnos csupán ebből a jegyzékből (*Martini Georgii Kovachich Notata pro bibliographia Adami Rajcsányi, Archivarii Cameralis*) ismert a mű címe: *Historia Diplomatica Regum et Reginarum Hungariae, cum sacris, profanis, militaribus, et aliis et factis a Divo Stephano I. Hung. Rege usque ad cladem Monarchies resuscitatorum, cum eorum, earumque Sigillaturis et effigiebus, et familiarum vetustarum armis et Genealogiis*. A témához még: BUBRYÁK Orsolya: *Családtörténet és reprezentáció. Erdődy György (1680–1759) programja a galgóci várkastély kialakításában*. PhD disszertáció. ELTE BTK Művészettörténeti Doktori Iskola. Budapest, 2010. (ELTE BTK Művészettörténeti Intézet Könyvtára), valamint BUBRYÁK 2013. i. m. (18. jegyzet) 34–36, 78–81, 303., 120–121. jegyzet, 318. A korai munkák közül megemlítenéd még Bél Mátyás (1684–1749) közleménye I. András király (1046–1060) idézőbillogjáról, amelyet a könyvtáráról híres P. Munkácsy István Pál rajza alapján pénznek vagy ércbullának vélt: Matthias BELIUS: *Hungariae Antiquae et Novae Prodomus, cum Specimine, Quomodo in singulis operis partibus elaborandis...* Norimbergae, P. C. Monath, 1723. 7, 8.; VI. tábla, 7. kép.

be.²⁰ Jóllehet a pecsétek nem kerültek igazán központi helyre munkájában, mert leginkább a numizmatika érdekelte, a hazai szfragisztika fejlődésére mégis igen nagy hatást gyakorolt. E hiány pótlását Mancini végezte el később *Compendiaria politoris literaturae notitiam in usum juventutis Hungariae conscripta* című kétkötetes kézikönyve (Cassoviae et Posonii, sumptibus Ioannis Michaelis Landerer, 1777, 1779) második részében (*Diplomatica, Ars Graphica, Tachyographica, Spragistica, imprimis Hungariae...*). A szfragisztikát a diplomatikai fejezetbe illesztette, de mint Kumorovitz megállapította, „...rendszere a pecséttan szempontjából hátrányos volt [...]. Káros következménye főképpen az volt, hogy sokáig még gondolni sem mertek a pecséttan önálló művelésére.”²¹ A magyar ifjúság okítására szánt kis szfragisztikáját a *Compendiaria* második részének hat utolsó fejezete tartalmazza. Az első háromban általános pecséttani tudnivalókat közölt, a harmadikban pedig kizárólag magyar vonatkozásokat, részben családi levéltárakra támaszkodva. Ő is írt a *sigillum* szó terminológiájáról, a pecsétek fajtáiról, rendeltetéséről, őrzésük módjáról, a bullák készítéséről, a hamisítványokról.

Az úgynevezett „jezsuita történetírói iskola” egyik legjelentősebb képviselője Pray György (1723–1801) apátkanonok, az Egyetemi Könyvtár igazgatója volt.²² A pecsét nála is az oklevéltanban elfogadott alapelvek szerint a „külső jegyek” csoportjában foglalt helyet, de fölismerve

²⁰ 55. lap.

²¹ KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 259–260. Palma munkásságáról: SZÖRÉNYI László: Palma Ferenc Károly történetírói munkássága. In: Uő: *Studia Hungarolatina. Tanulmányok a régi magyar és a neolatin irodalomról*. Budapest, Kortárs, 1999. 158–168. Ismét megjelent: Palma Ferenc Károly történetírói munkássága. In: *A modern politikai gondolkodás kezdetei, eszmék és folyamatok. Gyimesi Sándor emlékére*. Szerk. KUKOVECZ György–ZENTAI Mária. Szeged, JATE, 1999. [2000] 165–174. 1779-ben készült mű még, bár kiadásra nem került: Michael PAINTNER: *Descriptiones Sigillorum Scholasticarum per Hungariam auctoritate Regia stabilitorum*. In: *Manuscripta Heraldika*. Autográfia, ff. 56–60. Pannonthalma, Pannonthalmi Főapátsági Könyvtár, 118. C. 14.

²² Pray György Pozsonyban tanult, s 1740. október 14-én lépett a jezsuita rendbe. 1754-ben szentelték pappá. Tanár lett a bécsi nemesi konviktusban, majd Győrben, Nagyszébenben, végül Budán. 1777-től az Egyetemi Könyvtár vezetője volt. 1777-től 1785-ig az oklevéltan, 1785–1790 között, Wagner Károly nyugalomba vonulása után a címer- és pecséttan egyetemi tanára. 1790. augusztus 19-től nagyváradi kanonok, majd országgyűlési követ. 1797-től tornovai apát, utóbb pedig békési főesperes. Nagy jelentőségű munkát végzett a magyar történelem addig ismeretlen forrásainak feltárása és értelmezése terén. Összefoglaló írásaiban az elsők között kísérelte meg a történelmi folyamatok oknyomozó vizsgálatát. Magyar történeti szintézisei felsőoktatási tankönyvként is jelentősek voltak. Elsőként vizsgálhatta meg közvetlenül hazaérkezése előtt Kollár Ádám Ferencsel 1771-ben a Szent Jobbot, hitelességét igazolva. (Ide vonatkozóan legújabbban: KERNY Terézia: *Történetkritikai értekezés Szent Istvánnak, Magyarország első királyának Szent jobbjáról*. In: *István a szent király* 2013. i. m. [10. jegyzet] 341–342. Kat. 67.) Az Egyetemi Könyvtár régi köteteiről, ritkaságairól írott műve a hazai könyvtártudományi munkák első darabja. Történeti vizsgálódásai nyomán bukkant rá a jelenleg legrégebb magyar nyelvű összefüggő szövegre, a *Halotti Beszéd és Könyörgésre* a később róla elnevezett kódexben, amelyet rendtársa, Sajnovics János (1733–1785) *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapuonum* (Tyrnaviae, 1770) című kötetében ismertette. Első pecséttani jegyzete, a *Diplomatica in usum scholarium Universitatis Pestiensis a Georgio Pray conscripta* az OSZK Kézirattárában Quart. Lat. 116. jelzet alatt található. Szintén kéziratot fogalmazványainak egy másik, pecsétekkel foglalkozó csoportját (*Commentatio de sigillis regum Hungariae*) a Pannonthalmi Főapátsági Könyvtárban őrzik. Autográfia, 700 ff. É. n. 118. A. 34.

A Pray György munkásságáról szóló irodalom tetemes mennyiségű, itt csupán a fontosabbakra hivatkozom: SZEKFI Gyula: A katolikus történetírás Magyarországon. In: *Magyar Katolikus Almanach*. Budapest, Országos Katolikus Szövetség, 1927. 695.; HÓMAN Bálint: *Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században*. Budapest, Stephaneum Ny. 1920. (A Szent István Akadémia Történelmi-, Jog- és Társadalomtudományi Osztályának Felolvasásai I/5.) 15–18.; LISCHERONG Gáspár S. J.: *Páter Pray György élete és munkái*. Budapest, Pray Rendtörténetíró Munkaközösség, 1937. (Publicationes ad historiam Soc. Jesu in Hungaria illustrandam lucubrationis); *Pray György életrajza*. PAINTNER Mihály Antal S. J. kéziratból kiadta GÁLOS Rezső. Győr, Baross Ny. 1937; KOSÁRY 1983.² i. m. (11. jegyzet) 574–576.; GUNST 2000. i. m. (11. jegyzet) 157–162.; Pray Györgyre vonatkozó, bőséges bibliográfiát tartalmaz még: MI [MÉSZÁROS István]: Pray György. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. XI. Pób–Sep. Főszerk. Diós István, szerk. VICZIÁN János. Budapest, Szent István Társulat, 2006.

fontosságát, már külön részt szánt a kérdéskörnek a hagyományos diplomatikai irányzatot követve. Ez a fejezet az egész kéziratához képest elég nagy terjedelmű. Harmincnyolc lapon huszonnégy fejezetre osztotta a magyar pecsétani anyagot. Rendszerezése ebben is a tradicionális vonalat követte: „az első fejezetben a pecsét definícióját s a különféle pecsételnevezéseket bocsátja előre, a továbbiakban pedig a pecsétek anyagáról, színéről, formájáról, fajtáiról, alkalmazásuk módjáról, ábrázolásukról, fel- és körirataikról, a rajtuk látható címeres ábrázolásokról értekezik, ismerteti a bullát s a többi királyi és királynő(né)i pecsétet, érdekli a többpecsétetes oklevél és a pecséthamisítás. A hamisítással kapcsolatban foglalkozik a tipáriumok őrzésével, azok megváltoztatásával s a hamisítások megakadályozásának egyéb eszközeivel, végül pedig néhány praktikus tanáccsal megkönnyíti a középkori pecséthamisítványok fölismerését [...] Tartalma teljesen magyar.”²³ Adatgyűjtését tovább folytatva, 1781-ben elkészült új jegyzete, amelyet majdani kiadásának reményében állandóan kiegészített, módosított. Kiadását sajnos már nem érthette meg. 1805-ben jelent meg végül Budán Habsburg József (1776–1847) nádor bőkezűségéből, a bécsi Theresianum igazgatójának, Schönwiesner Istvánnak (1738–1818) gondos szerkesztésében, kiegészítéseivel (szöveg és illusztráció: nyolcvannégy rézmetszetű kép, tizenhat tábla). Műve, a „*Syntagma*” (*Syntagma historicum de sigillis regvm, et reginarvm Hvngrariae...* Budae, Typis ac Svmptibvs Regiae Vniversitatis Pestanae, 1805) a magyar pecséttan alapvető kézikönyvévé vált.

Praynál a szfragisztika diplomatikától független diszciplína. „A 122 lapnyi terjedelmű *Syntagma* két részre oszlik [...] az első könyv a pecsétre vonatkozó általános, a második a speciális természetű ismereteket tartalmazza, az anyag azonban mind a két részben teljesen magyar. A bevezetésben, miután meghatározta a szfragisztikát, közölte, hogy »a külső beosztásban ahol lehet, a bevált írókat fogja követni, de olyan anyagot ígér, amely kizárólagosan magyar: ... secundum haec capita et ergo de sigillis regum et reginarum Hungariae commentari propositum habeo [...] multa in his erunt quae cum exteris communia multa quoque, quae ab his diversa habemus.« Az I. könyv 1. fejezete 5. §-ban a magyar pecséthasználat múltjával, főleg a pecsétküldés szokásával foglalkozott részletesen. A 2. fejezet (6–11. §) a typáriumoknak, a 3. (12–15. §) a pecsétnyomók őrzésének volt szentelve, a 4. pedig (16–18. §) az egyes uralkodók által egymás után használt nagypecséteknek egymástól való megkülönböztetéséhez tartalmaz hasznos útmutatást. Az utolsó két fejezet (V. és VI., 19–31. §) a magyar pecsétek anyagát, formáit, színét és fajtáit ismertette. Szó volt a bullák és viaszpecsétek használatáról, a vörös színű kisebb pecsétkekről, az egyszerű és kettőspecségekről, a felségi pecsétről, a contrasigillumról és a pecsétetek okleveleken való alkalmazásáról. A II. könyv első két fejezete (32–40. §) a pecsétek tartalmával (körirat, ábra, címer), a 3. (41–47. §) királyaink egymás mellett használt typariumainak számával és fajtáival (kettős, arany-, titkos, bírói és gyűrűspecsét), a 4. (48–51. §) a királynék és hercegek pecsétjeivel foglalkozik, az utolsó kettő pedig az oklevelek pecsételési formuláiról (V. c. 52–56. §) s a pecsétnyomók őrzéséről (VI. 57–60. §) szól.”²⁴ A könyv hazai tudományos fogadtatása egyértelműen kedvező volt. Talán koncepciójának és hazai sikeres fogadtatásának köszönhető, hogy a bécsi udvar is pozitívan reagált megjelentetésére, s rövidesen elrendelte, hogy a diplomatika tanításánál külön foglalkozni kell a pecsétannal is. E felsőbb utasítás először Cornides Dániel (1732–1788), majd Schwartner Márton (1759–1823), a jeles statisztikus tanársága idején jelent meg az egyetemi tanrendben 1777-ben.

²³ KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 263. Érdemes megemlíteni, hogy Pray művébe, a 73–75. lapokon, beleillesztette a 16. század második fele jeles történetírójának, Istvánffy Miklósnak (1538–1615) *De sigillis regis Hungariae* című rövid kéziratát. Jelzete: Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtárának Kézirat- és Ritkaságtára. Collectio Prayana. XXVIII. 160.

²⁴ KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 264–265. A pecsétani kézikönyvről újabban korábbi irodalommal: KT [KERNY Terézia]: Pray György pecsétani kézikönyve. In: *Történelem – kép* 2000. i. m. (10. jegyzet) 499. Kat. VIII. 13.

Ebben az időben, talán Pray György vagy Wagner Károly (1732–1790) kezdeményezésére, a diplomatikai tanszéken a pecsétek már a szemléltető eszközökhöz tartoztak.²⁵ Schwartner egye-

- ²⁵ 1777-től három rendkívüli kart, az *Oklevéltan*, a *Címertan* és a *Pecséttan* karát hozták létre az egyetemen. Bár tanításukhoz jelentős segítséget nyújtott a már meglévő Érem- és Régiségtár, alighanem az új tanszékek is gyűjtöttek szemléltető anyagokat például oklevelekről leszakadt pecsétekről. Az Érem- és Régiségtár tanulmányozásához vö. MNL OL, Departamentum litterario-politicum – Közoktatási osztály, Universitatis Budensis 1779. C 67. 158. csomó, 16. kútfő: Az Egyetemi Könyvtár Érem-és Régiséggyűjteménye, valamint 1781. 209. csomó, 20. kútfő: Az Egyetemi Könyvtár éremgyűjteménye és a szertárak gyarapítása. A segédtudományok tanításáról: Muszka Erzsébet: *A történelem és a történeti segédtudományok oktatása egyetemünkön 1770–1848*. Budapest, ELTE Egyetemi Levéltár, 1974. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 1.) Az egyetem elhelyezéséről a budai várból vö.: Acta Űrményiana neogotica Fundi Studiorum Hungarici, instaurationem Universitatis Budensis, academias et gymnasia Hungarica respicientia. 1780–1781. OSZK Kézirattára, Fol. Lat. 2987., folio 29. Tusrajz, alaprajzi vázlat. Egyéb idevonatkozó irodalom főlisorolása: FARBAKY Péter: Pálos könyvtár vagy Nemzeti Könyvtár. In: *Művészettörténeti tanulmányok Mojer Miklós hatvanadik születésnapjára*. Szerk. TAKÁCS Imre–BUZÁSI Enikő–JÁVOR Anna–MIKÓ Árpád. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1991. (Annales de la Galerie Nationale Hongroise – A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1991.) 242., 24. jegyzet.
- Cornides Dániel egyetemi tanár. Erlangeni egyetemi tanulmányai után báró Wesselényi István özvegye, Dániel Polixena gyermekeinek nevelője, majd a kolozsvári evangélikus-református kollégiumban a német nyelv tanára, később gróf Teleki József titoknok. 1784-től a magyar királyi egyetemen a diplomatika és heraldika tanára és könyvtárőr. 1785-ben Göttingában akadémiai levelező taggá választották. Számos kiadott műve mellett harminc kéziratban maradt. Hagyatékából az MTA Könyvtára Kézirattárában egy három részből álló, évszám nélküli, latin nyelvű kézírata található, melynek III. fejezete (43–67) foglalkozik a pecsétekkel, számos javítással, utólagos kiegészítéssel: MTA Könyvtára Kézirattára, *Történelem, Diplomatika*. 4-r. VI. Egyéb itt található kézíratainak, leveleinek jelzete: M IV–Lev. 4-r. 56., Ms 57., 101., Ms G. 117. Az MTA Könyvtára Kézirattár Cornides-hagyatékáról vö. még: F. CSANAK Dóra: Kézírtas hagyatékok az Akadémia Könyvtárában. *Magyar Könyvszemle*, 116. 2000. 332–333; Uő Kézírtas hagyatékok az Akadémiai Könyvtárban. In: *Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére. Tanulmányok*. Szerk. ROZSONDAI Mariann. Budapest, Argumentum, 2002. 72–73. Egyetemi előadásainak kézíratai, például a *Diplomatica in usum scholarum universitatis Pestiensis*. (Pestini, 1785) az OSZK Kézirattárában található: Quart. Lat. 116. Itt őrzik levélmásolati könyvét is: Quart. Lat. 764. jelzet alatt. Ugyanitt, a Levelestárban négy levele található. Terjedelmes levelezésének jelentősebb hányada 1723–1801-ből, 262 darab az ELTE Egyetemi Könyvtárának Kézirat- és Ritkaságtárában található: Ms G 127–128, Ab 56, G 116–120-ból kiválogatva. Itt található továbbá forrásgyűjtése is a *Collectio Prayanában*: Ms J 132., 93. Az ebben az állagban őrzött hagyatékából említésre méltó még Pray Györggyel folytatott levelezése (90 darab): Ir. Lev. 4-r. 57., 58. Levelezésének nagyobb hányadát és jegyzeteinek gyűjteményét az Evangélikus Országos Levéltár őrzi. Ezek a levelek gyakran közölnek terjes terjedelemben okleveleket, valamint címer- és pecséttrajzokat: V/36.1–3. kötet. Az 5. kötet a történeti kutatásai során készített jegyzeteit és néhány oklevélmásolatot tartalmaz. GUNST 2000. i. m. (11. jegyzet) 162.
- Schwartner Márton hagyatéka szétszóródott. Tizenhat levelét az OSZK Kézirattárának Levelestára őrzi (1759–1788–1823). LUKCSICS Pál: *Schwartner Márton élete és tudományos jelentősége*. Veszprém, Egyházmegyei Könyvnyomda, 1914; SZENTPÉTERY Imre: *A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935*. Budapest, Pázmány Péter-tudományegyetem, 1935. (A Királyi Magyar Pázmány Péter-tudományegyetem története IV); TÓTH András: Egyetemünk berendezkedése Budán 1777–1784. *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, IV. 1962. 89–114.; TI [TAKÁCS Imre]: Czudar László apát (1365–1372) pecsétje. In: *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*. I. Szerk. TAKÁCS Imre. Pannonhalma, Pannonhalmi Főapátság, 1996. 509–510. Kat. IV–14.
- Wagner Károlyról: HÖLVÉNYI György: Wagner Károly könyvtára. *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, III. 1966. 147–156.; Uő: Wagner Károly és a Bél-iskola. *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, V. 1970. 329–348.
- Kollár Ádám Ferencről (1718–1783): GYURKOVITS György: Keresztényi Kollár Ádámnak, a' Bétsi Császári Könyv-tár' Felvigyázójának, 's Cs. Kir. Udvari Tanácsosnak élete, tudós munkái, 's Kéziratok' Gyűjteménye. *Tudományos Gyűjtemény*, 7. 1823. 10. 3–26.; SZALAY László: Kollár Ádám Ferenc, mint jogtudós. *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, V. 1838–1840. Budán, 1842. 289–302.; SZALAY László: *Publicistikai dolgozatok*. I. Pest, kiadja Heckenast Gusztáv. 1847. 1–17.; CSÓKA J. Lajos: *Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám*. A M. Tud. Akadémia támogatásával. Pannonhalma, Sárkány ny. 1936; HÁZI Jenő: *Kollár Ádám Ferenc*. Kézirat. H. n., é. n. (Sopron, Soproni Levéltár, XIV/98. Dr. Házi Jenő főlevéltáros iratai 1892–1986. 4. tá. Kéziratok); KOSÁRY 1980. i. m. (11. jegyzet) 292–293.; CSIZMADIA Andor: „Kollár contra Status et Ordines”. In: Uő: *Jogi emlékek és hagyományok. (Esszék és tanulmányok)*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kvk., 1981. 173–208.; JÁN TIBENSKY:

temi jegyzeteit könyv alakban is megjelentette 1790-ben, majd kibővítve 1802-ben *Introductio in rem diplomaticam aevi intermedii, praecipue Hungaricam* (Budae, 1790, 1802) címen. Az új kiadás negyedik fejezete *Sphragistica, seu de sigillis* alcímmel a pecsétannal foglalkozott. A munka értékét kétségtelenül emelte, hogy szerzője fölhasználta a bécsi levéltárak magyar vonatkozású anyagait is. Kutatott még Sopronban, Pozsonyban (Bratislava, Szlovákia), Késmárkon (Kežmarok, Szlovákia), Kassán (Košice, Szlovákia), és hasznosította a már korábban ismertetett Hevenes- és Kaprinai-féle kéziratok adattárakat is. Az idézett irodalmat annotálta. Szövegéhez két táblán kilenc grafikát mellékel. Művével, igaz, a diplomatika keretei között, az egyetemes pecséttanba illesztette be a magyar anyagot. Schwartner munkáját a jogtudós, történész Perger János (1791–1838) dolgozta át magyar nyelven, aki azonban szintén nem szentelt különösebben nagy gondot a pecséteknek. Megemlítette viszont a kettős és aranypecsétek jogi erejét. Könyvét rézmetszetű táblákkal illusztrálta.²⁶ Az egyetemi katedrán Schwartner után Soós István (?–?),²⁷ majd Horvát István (1784–1846) lett a diplomatika tanára. Horvát elődei nyomán *Diplomatica cum peculiari respectu ad Hungariam* címmel adott ki újabb jegyzetet.²⁸

Jelentős volt ez idő tájt még a Rajcsányival kapcsolatban már említett Kovachich Márton György munkássága. Hatalmas kéziratok hagyatékában a pecséttan tekintélyes helyet foglalt el. Úttörő jelentőségűnek mondható 1817-ben megjelent könyve, ahol először fordított figyelmet a középkori pecsétekre vonatkozó törvényekre is.²⁹

A nagy tekintélyű egyetemi tanárok mellett amatőr, műkedvelő régiségbúvárok is érdeklődéssel fordultak a szfragisztika felé a 18. század második felétől. Búvárkodásuk egybeesett a megélenkülő numizmatikai emlékek, a római föliratos faragványok, a *sepulchrumok* gyűjtögetésével. Nevük általában ismeretlen. Leírásaikat rendszerint tollrajzokkal, rézmetszetekkel illusztrálták. Nem minden esetben hitelesek ezek a mellékelt ábrázolások. Gyakran téves föliratokat közöltek, de egy-egy mára elpusztult vagy csonkán fennmaradt uralkodói pecsétről az általuk közölt grafikák szolgálnak egyedüli információval. A képek közlésének szükségességét már Koller is fölismerte. Az őket követő munkák ezután szinte kivétel nélkül tartalmaztak már illusztrációkat. A rajongó, honfiúi buzgalommal eltelt autodidakták által szisztematikusan összeszedgetett gyűjtemények, tablóik teljességre törekvő listája ugyancsak Kumorovitz Lajos Bernátnak köszönhető, aki elsősorban a Magyar Országos Levéltárba bekerült hagyatékokat és az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött anyagot vette számba.³⁰ Jelentős korabeli

A királynő könyvtárosa. Ford. Tóth László. Bratislava–Budapest, Madách–Gondolat, 1985; Fenyő István: *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*. Budapest, Argumentum, 1997. 150–151.; Kollár Ádám Ferenc levelezése. S. a. r., bev., jegyz. Soós István. Budapest, Universitas, 2000. (Commercii litteraria eruditorum Hungaria IV.)

²⁶ *Bévezetés a diplomatikába, vagy is az oklevélesméret tudományába, melyet tt. SCHWARTNER Márton úr után némely változtatásokkal s hasznos bővítésekkel magyar nyelven kiadott Perger János*. Pest, Petrózai Trattner János Tamás, 1822.

²⁷ Munkásságát még senki nem dolgozta fel.

²⁸ Diplomatikai művének beosztása megegyezett Schwartnerével, amelyet egyébként 1819-ben a *Tudományos Gyűjteményben* megbírált. A könyvről: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 268–269. Hatalmas diplomatikai munkásságából mindössze egy évszám nélküli csonka autográfijára, *A Tasnádi és Aradi káptalan hiteles Petsétének esmértetése* címűre hívom föl e helyen a figyelmet, jelzete: OSZK Kézirattára, Fol. Hung. 704; tanári pályájához vö. HORVÁT István: *A diplomatika hallgatóiról készült kimutatás a diákok névsorával*, 1840. MTA Könyvtára Kézirattára, Ms. 5080/73; hagyatékát az OSZK Kézirattára őrzi. A téma szempontjából fontos: Fol. Hung. 692. (Levelezés) és 968. (Miscellanea), Quart. Hung. 477–479, 492, 518, 925, 926; munkásságára vonatkozóan: Soós István: Kísérlet a magyar nyelvű diplomatika megteremtésére. (Horvát István és Schwartner Márton). *Aetas*, 8. 1993. 4. 44–91; Soós István: Horvát István és a történeti segédtudományok. *Fons*, 3. 1996. 1. 73–107.

²⁹ *Epicrisis documentorum diplomaticorum, seu de valore instrumentorum literalium*. Pestini, Typ. Joan Th. Trattner. 1817. Cap. V/2. OSZK Kézirattára, Fol. Lat. 2461; WINDISCH Éva: *Kovachich Márton György, a forráskutató*. S. a. r., bev. GLATZ Ferenc. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1998. 21. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 24.)

³⁰ KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 269–273. – A jegyzetben csupán azokat a műveket és gyűjteményeket sorolom föl (a teljesség igénye nélkül), amelyek Kumorovitznál nem szerepeltek: Carolus FEJÉRVÁRY: *Cereographia Hungariae*. É. n.

(18. század közepe, Fejérváry pecsétleírásai és eredeti pecsétek gyűjteménye) Fol. Lat. 3367; – –: *Sigilla regum, reginarum, dignitatum, capitulorum conventuumque Regni hungariae*. É. n. (18. század vége, pecsétekről készült tollrajzok, magyarázó szövegekkel) Fol. Lat. 4441; *Denckwürdigkeiten Sachischer Geschichte in Siebenbürgen* (18. század vége, pecsétek tollrajzai) Fol. Germ. 1409; Jakab Ferdinánd MILLER: *Sphragistides authenciae Hungariae*. É. n. (19. század első fele, 53 kivágott és fölragasztott magyar pecsétet tartalmazó mappa) Oct. Lat. 48; Jakab Ferdinánd MILLER: *Cimeliotheca Musei Nationalis Hungarici*. É. n. (19. század első fele, a Magyar Nemzeti Múzeum első leltárkönyvének kézirata, pecsétek, fegyverek, régiségek, ritkaságok, a legkülönbözőbb műtárgyak egyenkénti leírásával és rövid jellemzésével) Quart. Lat. 23; – –: *Sigilla vetusta e diplomatibus Hungariam respicientibus in charta straminea delineata*. É. n. (19. század eleje, középkori pecsétek tusrajzai) Fol. Lat. 3016; – –: *Diplomata transumta comitatum et liberarum civitatum sigilla concernentia*. (19. századi másolatok 16–17. századi oklevelekről, amelyek Trencsén város, illetve Arad, Bács, Bodrog, Gömör, Krassó, Pest, Sáros, Sopron és Zemplén vármegyék pecségeire vonatkoznak) Fol. Lat. 2405; *A magyarországi ciszterci rend történetére vonatkozó adatok*. (18–20. század. [A ff.45–46. lapokon a vellehradi apátság pecsétjének részletes leírása]) Fol. Hung. 2566; TORMA József *genealógiai jegyzetei*. (Autográf, 19. század) Fol. Hung. 1237.

A téma korábbi összefoglalásai: HORVÁT István: *Lajstroma azon Magyarországot illető Pötséteknek, mellyek különbféle könyvekben rézbemetszve találtnak*. Összeválogatta Válon, Fejér megyében 1806-ban. (OSZK Kézirattára, Quart. Hung. 479., 1050); NAGY Sándor: Heraldikai és sphragisztikai kéziratok a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. *Turul*, 1. 1883. 21.

A hirtelen megnövekedett érdeklődésben kétségtelenül az is szerepet játszott, hogy a történelmi személyekről, a pénzeket, pecséteket, síremlékeket leszámítva, igen kevés „authenticus” kép állt rendelkezésre. A folyóiratok, történelmi könyvek szerzői, szerkesztői éppen ezért egyre gyakrabban igényelték az effajta ábrázolásokat (akárcsak később a scenikusok, akik a középkori falképeket használták föl a historizáló színpadi díszletekhez, jelmezekhez). Önálló dolgozat kerekedhetne ki az egyes metszők vagy rajzolóknak ilyen irányú munkásságának föltérképezéséből, hiszen rájuk vonatkozó adatokat PATAKY Dénes *A magyar rézmetszés története* (Budapest, Közkutatásügyi Kiadóvállalat, 1951) című könyvében csak elvétve talál, nem beszélve arról, hogy a kiadása óta eltelt ötven év alatt újabb mesterek, kéziratok bukkantak föl, váltak ismertté. Különösen izgalmas feladat lehetne például a *Tudománytár* vagy a *Tudományos Gyűjtemény* évfolyamainak (például Karats[cs] Ferenc, Miskovits Mózes oklevélmetszetei, vagy ismeretlen alkotók grafikái az 1830–1840-es évekből stb.) ebből a szempontból történő átnézése, hiszen a periodikum a *historiai eszközök* csoportjában már 1819-ben programjába vette a szfragisztikai és diplomatikai művek közlését. Áttanulmányozásukhoz hasznos segítséget nyújt: CSÉCS Teréz: *A Tudományos Gyűjtemény (1834–1844) repertórium*. Budapest, OSZK, 1999. (OSZK Kiadványai 9); *Tudománytár (1834–1844). Repertórium*. Összeállította RÓZSA Mária. Internetes elérhetősége: www.oszk.hu/kiadvany/index.html (utolsó letöltés: 2015. május 23.). KARACS Ferencről: KARACS Zsigmond: Karacs Ferenc és munkássága. *Honismeret*, XVI. 1988. 3. 8–12.; RÓZSA György: A kartográfus Lipszky János és rézmetszői, Karacs és Prixner. *Művészettörténeti Értesítő*, XLIX. 2000. 310–314.; FOGHTÜY Krisztina: Karacs Ferenc tevékenysége a korabeli sajtó tükrében. *Magyar Könyvszemle*, 116. 2001. 94–99. A téma földolgozásához vö. például: HORVÁT István: Boldog Asszony, Veszprém Völgyi Apátza Monostorának alkotó Görög Oklevele Szent István Magyar Királytól Kálmán Magyar Királynak 1109-dik évi hitelen Másolatából, két Réz Táblával. *Tudományos Gyűjtemény*, 18. 1834. 1. 84–106.; HORVÁT István: Sigmond Magyar Királynak Pogaan Mihály fi Domonkosnak köttetett Egyességelevele 1399-dik évi julius 10-dikéről némely Bereg Vármegyei jószágai felől, egy Réztáblával. *Tudományos Gyűjtemény*, 18. 1834. 12. 101–103.; Okleveles toldalék. Amade nádor pecsétjei 1301–1308. Közli és bevezeti JÁSZAY Pál. *Tudománytár*, ú. f. 3. 1839. 6. 9. füzet, 200–204.; Okleveles toldalék. Melléklet: Báthory István országbíró pecsétje. Közli és bevezeti LUCZENBACHER János. *Tudománytár*, ú. f. 4. 1840. 7. 1. füzet, 59–66. Okleveles toldalék. Melléklet: Kanizsai János pecsétgyűrűje. Közli és bevezeti LUCZENBACHER János. *Tudománytár*, ú. f. 4. 1840. 7. 1. füzet, 67–70.; stb. De más korabeli lapok átböngészése is haszonnal járhatna: mennyiben másolták, használták föl ezeket a rajzokat később különféle kiadványokban, illetve összehasonlítani, milyen történelmi hűséggel örökítették meg ugyanazokat a pecséteket. A rajzok mellett érdekes leírások is születtek amatőr szerzők tollából a pecsétek ábrázolásairól, főleg heraldikai szempontból. Figyelemre méltók ezek sorában például Svastics Ignác értekezése *A magyarok felséges tizimeréről* (Győr, 1796) vagy gróf Sándor István (1750–1815), a világlátott, hatalmas történelmi, forrás- és képzőművészeti ismerettel rendelkező felvilágosult főnemes teóriái a nemzeti címerről a *Sokféle* hasábjain. Különösen a kettőskereszt kialakulása izgatta, amelyet először a középkori pénzek vizsgált, majd kiterjesztette figyelmét az uralkodói pecsétekre is. 1808-ban *Magyarország Tizimeréről* címmel közölt írásában a kettőskereszt eredetéről szólva első sorban az anyag és a technika kérdéseire helyezte a hangsúlyt. A kettőskereszt motívumának kialakulása szerinte annak köszönhető, hogy „a’ belső nagy Kereszt a’ külső kis Kereszttel melly a’ körülírás idején szokott lenni, a Pénzvasmetszők által öszvekaptsoltatott. ‘S e’ lehet a’ Kettős Keresztnek az Ország Tizimerében az ő tsekély, de valóságos eredete. Lásd Schoenvisner Úrnál a’ Magyar Pénzsméretben ezen pénzeknek Képeiket [...] Úgy vélekedem, hogy Országunknak mind a két Tizimere (eredetére ‘s nagyobbodására nézve) többel tartozik a Pénz és Petsétsvasmetszők szabad tevékené-

rajz- és grafikai kollekciót őrzött a Magyar Tudományos Akadémia Szfragisztikai Gyűjteménye is, de szerzetesi könyvtárakban és scriptoriumokban, családi levéltárakban, magángyűjtőknél is fellelhetők voltak még hasonló anyagok.³¹

A pecséttrajzok mellett, ha szórványosan is, megindultak a kísérletek hitelesebb másolatok készítésére. Erre legalkalmasabb anyagnak a gipsz és a viasz (az úgynevezett spanyol viasz) bizonyult. Az eljárás azonban igen költséges volt, éppen ezért csak a tehetősebb gyűjtők vállalkozhattak kópiák készíttetésére. Nyilvánosság elől elzárt tárai mellett adakozások révén lassacskán a Magyar Nemzeti Múzeum is gyarapodott középkori uralkodói pecsétekkel. Mindebben elvülhetetlen érdemei voltak báró Jankovich Miklósnak (1772–1846), a nagy műgyűjtőnek és mecénásnak. Jankovich pecsétteni érdeklődését azonban nem csupán gyűjtőszenvédelye bizonyította. Történelmi bűvárlatokat végzett e téren, amit például II. Lajos király (1516–1526) állítólagos fiának pecsétjéről írt bonyolult fejtegetése bizonyít a *Tudományos Gyűjtemény* lapjain.³² Érdekes dokumentuma ilyen irányú kutatásainak továbbá az a latin nyelvű levél is, amelyet Czigler Mihály (?–?) intézett hozzá Budán 1836. augusztus 23-án. A levélben egyebek mellett IV. (Kun) László király ezüstbullájáról is szó esett.³³ Gyűjtőszenvédelye révén Jankovich állandó kapcsolatban állt Literáti Nemes Sámuellel (1796–1842). Érdekfeszítő, ötkötetes útinaplójában kalandos régiség-, nyomtatvány- és oklevélvásárlásai kapcsán középkori magyar uralkodói pecségekről is szót ejtett.³⁴

hogyan sem Királyink 's Nemzetünk rendelésének." *Sokféle*, 9. 1808. 115–116. Papp Júlia figyelmeztetett rá, hogy Sándor gróf ezzel a vélekedésével nem állt egyedül a numizmatika és szfragisztika tudományában, amit a nála több mint száz évvel később élt Hóman Bálint egyik tanulmánya is bizonyít éppen a kettőskereszt kialakulása kapcsán: HÓMAN Bálint: A magyar címertörténetéhez. *Turul*, 39. 1922. 9.; PAPP Júlia: *Művészeti ismeretek gróf Sándor István (1750–1815) írásai*. Budapest, 1992. (Művészettörténeti Füzetek 21.) 66.

³¹ A hazai múzeumokban, világi és egyházi könyvtárakban, levéltárakban fellelhető középkori pecsétek kataszterének összeállítása mindmáig adóssága hazai kutatásunknak, jóllehet az pontosan ismert, hogy az egyes gyűjteményekben mennyi Mohács előtti oklevél található. Pecsételezésükre vonatkozó adatok, vagy a leszakadt darabok összegyűjtése és kiadása azonban még várat magára. Jó kezdeményezés az esztergomi Prímási Levéltár középkori pecsétjeiből kiadott válogatás fényképekkel kísérve: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis Tomus quartus Ab A. 1350. Ad A. 1358. Ad edendum praeparaverunt Gabriel DRESKA, Geysa ÉRSZEGI, Andreas HEGEDŰS, Tiburtius NEUMANN, Cornelius SZOVÁK, Stephanus TRINGLI*. Budapestini, Archivum Primatiale–Argumentum, 1999. Appendix. 259–272. (Húsz pecsét katalógusa, köztük Nagy Lajos első és második nagypecsétje, első középpecsétje, István erdélyi herceg gyűrűspecsétje, Giléfi Miklós nádor kisebb pecsétje.) A kötet tulajdonképpen Knauz Nándor félbemaradt sorozatát folytatja, az ő szerkesztési elvei szerint, aki szintén közölt már pecséteket. A *Diplomata Hungariae Antiquissima* kötetek végén szintén bemutatják a tárgyalta királyi pecséteinek és összes ércbilloának fényképét. A családi levéltárak anyagáról jó tájékoztatást nyújt a levéltári segédletek mellett: *Magyar családttörténeti és címertani irodalom 1561–1944*. BAÁN Kálmán gyűjtését javította és kiegészítette KÓCZY T. László és GAZDA István. Budapest, Könyvértékesítő Vállalat, 1984. (Tudománytár.)

³² JANKOVICH Miklós: János hercegről, II. Lajos királynak állított fijáról, ami leg nevezetesebb már 15-ik esztendejében, Magyar felirással kérkedő pecsétjéről. *Tudományos Gyűjtemény*, 15. 1831. II. kötet, 93. Az orgánus egyébként rendszeresen helyet adott hasonló publikációknak. Vö. például: HORVÁT István: II. Geisa és III. István Magyar Királyoknak Pecsétnyomairol és Pecséteiről. *Tudományos Gyűjtemény*, 19. 1835. 9. 3–9.

³³ OSZK Kézirattára, Levelestár. Czigler (Ziegler Mihály) alighanem azonos azzal a nagyszebeni lakotossal, aki huszonöt éves korában rézmetszést tanult a bécsi Akadémián. Említette: PATÁKY 1951. i. m. (30. jegyzet) 253. Jankovichról: *Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846). Tanulmányok*. Szerk. BELITSKA SCHOLTZ Hedvig. Budapest, Akadémiai, 1985. (Művészettörténeti Füzetek 17.) Pecsétgyűjteményének nagyobb hányadát, egy-két középkori lenyomattal, az MTA Könyvtára Kézirattára őrzi: *Történelem*, 4–r. 19. szám. További pecsét- és pecsétnyomó-anyaga a Magyar Nemzeti Múzeum (a továbbiakban: MNM) Újkori Főosztályán található. Ide vonatkozóan vö. O. A. [ORGONA Angelika]: Pecsétek és pecsétnyomók. In: *Jankovich Miklós (1772–1836) gyűjteményei*. Szerk. MIKÓ Árpád. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2002. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2002/1.) 303–306. Kat. 286–295.

³⁴ LITERÁTI NEMES Sámuel útinaplója. I–V. OSZK Kézirattára, Fol. Hung. 3006/I–V. (1541) A kötetek fontos adatokat tartalmaznak könyv-, irat- és műtárgyvásárlási körútjáról is. Hamisításairól vö. még: Fol. Hung. 1365/I–II. (Poss. Jankovich Miklós);

A tudományos szfragisztika kibontakozása (1867–1918)

A 19. század közepétől az egyre erősödő, a feudális, rendi történetfölfogáson alapuló, az „ősi dicsőségre” apelláló nemzeti tudat adott tápot a történeti, diplomatikai, szfragisztikai kutatásoknak. Mindebben a levert szabadságharcból lassan-lassan fölcsőződő ország magára találását, öntudatának megerősödését kell elsősorban látni. Az önkényuralom korában publikálási lehetőség nemigen akadt. A megjelent tanulmányokat szigorúan cenzúrázták. Az ötvenes–hatvanas években született munkák leginkább egy-egy részterületet elemeztek, nagyobb monográfia nem íródott a tárgykörben. 1855-ben a Magyar Tudományos Akadémia megindította a *Magyar Történelmi Tár* sorozatát, ahol elvéve pecsétani dolgozatok is megjelentek. Újabb kutatási lendületet a kiegyezés hozott. 1867-ben megalakult a Magyar Történelmi Társulat. Lapja, a *Századok* már első számától kezdve, a nyolcvanas évek végéig sorozatban ontotta a szfragisztikai cikkeket.³⁵ Az *Árpád-kori új oklevéltár* (*Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. I–XII. [Magyar Történelmi Emlékek – Monumenta Hungariae Historica I.] Pest, Eggenberger Ferdinánd, 1860–1870) összeállítója, Wenzel Gusztáv (1812–1881) hatalmas adatgyűjtése során, mintegy „melléktermékként” pecsétani gyűjtést is végzett, anyagát ma *Copiae sigillorum, seutum et stauorum* címmel az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi.³⁶ Fraknoi (Frankl) Vilmos (1843–1924) a nádori és országbírói hivatal eredetének és hatáskörének vizsgálata kapcsán általánosságban érintette pecsétjeiket is: „A nádornak volt már az első századokban hivatalos kettős pecsétje, melynek őrizete és kezelése a nádori protonotáriusra volt bízva, ki azt, ha a nádor curiájából távozott, nem hagyta hon, hanem magával vitte, vagy legalább másnak nem adta át, miért is ily esetekben a nádor az okleveleket vagy saját magán, vagy pedig valamely más netán jelenlevő országos főbíró pecsétjével erősíti. Minden nádor midőn hivatalát elfoglalta új pecsétet kapott. A magán-

Literati koholási készségéről és tevékenységéről: RADÓ Polikárp: Batthyány Boldizsár misekönyvének hitelessége. *Magyar Könyvszemle*, 65. 1941. 132–137.; KELECSÉNYI Ákos: Literáti Nemes Sámuel útinaplója. *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, 1968–1969. 317–329.; Uő: Egy magyar régiségkereskedő a 19. században. *Literati Nemes Sámuel* (1794–1842). *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, 1972. 307–326.; KELECSÉNYI Gábor: *Múltunk jeles könyvgyűjtői*. Budapest, Gondolat, 1988. 260–275.; MÁ [MIKÓ Árpád]: Kódex- és nyelvelmék-hamisítások a XIX. század első felében. In: *Történelem – kép* 2000. i. m. (10. jegyzet) 451–452. Kat. VII–24. Nagy szerepe volt a Jankovich-gyűjtemény létrehozásában, de publikált is művészeti vonatkozású adatokat. Vö. például: Szobrászat. *Honművész*, 1840. 19. III. 4. 148–151. Valószínűleg Literátival hozható összefüggésbe az a kettős márványtipárium is, amely két eredetiről készült II. Géza és III. István pecségeiről, s amelyet az MNM Történeti Tárának pecsétnyomó-gyűjteménye őriz. Tulajdonképpen e nyomót nem lehet a szó eredeti értelmében véve hamisítványnak minősíteni, inkább históriai szándákkal készülhetett. Ltsz.: 59.283. C. Erre, a szakirodalomban egyébként számon tartott darabra Bodor Imre hívta föl a figyelmet. Vö. még Rainer Pál tanulmányát a 199. jegyzetben, továbbá: TAKÁCS Imre: III. István nagypecsétje (1164–1165). In: HEGEDŰS András–LÖVEI Pál–TAKÁCS Imre–WEHLI Tünde: *Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból*. Szerk. HEGEDŰS András. Esztergom, Prímási Levéltár, 2000. 21. Kat. 3. A nyomó vizsgálata egyébként a glyptika területét érinti, amelyet idehaza Böhm József Dániel (1794–1865) véseteit leszámítva, nem igazán műveltek: „Magyarországon a glyptika soha nem virágzott. Nem volt érzék az e fajta műtárgyak iránt. Pulszky Ferenc egy helyen (*Archaeologiai Értesítő*, 1873) azt írja, hogy ismer egy vármegyét, mely a negyvenes években vándor czigány által készíttette el pecsétnyomóját...” ZÜLLICH Róbert: Glyptika. In: *Az iparművészet könyve*. II. Szerk. RÁTH György. Budapest, Athenaeum Irod. és Nyomdai Rt., 1905. 41–42. Érszegi Géza hívta föl a figyelmet arra, hogy ekkortájt, szinte kizárólag az ország déli vármegyéiben, egyre-másra bukkannak fel földmunkák során középkori tipáriumok. Véleménye szerint egy „műhely” termékeiről lehet szó. Bár ennek a „sorozatgyártásnak” az okai egyelőre ismeretlenek, elképzelhető, hogy néhány nemesi család oklevélmegerősítésének bizonyítására vagy címereslevél hamisításához szolgált, miután a török hódoltság alatt levéltárunk elpusztult.

³⁵ Részletes fősorolása: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 276–278.

³⁶ Quart. Lat. 2392.

pecsétet vagy pecsétgyűrűt a nádori korlátnak őrzé.³⁷ Fejér György (1766–1851) okmánytára, a *Codex diplomaticus* alapján idézett néhány idevonatkozó oklevelet is, és évszámokkal fölsorolta az általa ismert nádori pecséteket.³⁸

A 19. század második felében a 18. századi jezsuita iskolára támaszkodó hagyományos történelemszemléletet legkövetkezetesebben Knauz Nándor (1831–1898) képviselte, aki különösen az 1397. évi országgyűlésről,³⁹ s az 1222-ben kibocsátott Aranybulláról szóló tanulmányában⁴⁰ foglalkozott részletesebben a pecsétekkel. Az elsőben Luxemburgi Zsigmond király (1387–1437) második titkospecsétjét vizsgálta, amelyet – Pray alapján – tévesen gyűrűspecsétnek nézett, s azt igyekezett bizonyítani, hogy a gyűrűspecsét, például az ilyen fontos okmányokon, Zsigmond korában már nem volt egészen szokatlan. Az elődök nyomán kitért a pecsétetlen oklevelekre (új megfigyelés!), a függő- és rányomott pecsétekre, a különböző pecsétfajtákra és helyettesítésükre, valamint az oklevelek szfragisztikai formuláira. Az Aranybulláról értekezve megcáfolta Jankovich Miklós és Fejér György koncepcióit. Megemlékezett a tömör és az üres aranypecsétekről, továbbá II. András király (1205–1235) egyoldalú felségi pecsétjéről.

A tradicionális vonalat képviselte még a *Pesti Napló* egyik írója II. Tvrtko Kotromanić bosnyák király (1421–1443) pecsétjéről írott cikkében, valamint a *Vasárnapi Ujságban* a *Mi a bulla?* című cikk szerzője.⁴¹ E témakört érintette Franz Johann Joseph Bock (1823–1899) kánonoknak, a Magyar Tudományos Akadémia kültagjának egyik dolgozata, amelyben I. (Szent) István király állítólagos pecsétjéről is szót ejtett.⁴²

A címertanba ágyazott pecsét-történet egyik legfontosabb képviselője a piarista Ivánfi (Jancsik) Ede (1821–1900) volt. Nagybecskerekben (Zrenjanin, Szerbia) 1869-ben írt könyve, *A magyar birodalom vagy Magyarország s Részének címerai* I. (Szent) István korától kezdve mutatatta be az ország címerének több évszázados fejlődését. Ez az első színvonalas összefoglalás e tárgykörben, amit azért különösen fontos hangsúlyozni, mert e téma sohasem nélkülözötte a mindenkorli kurzus politikai elvárásait.⁴³ Műve szakmailag korrekt. Az általa fölsorolt források

³⁷ FRANKL Vilmos: *A nádori és országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése*. Pesten, kiadja Pfeifer Ferdinánd, 1863. 82–83.

Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–LXII. Studio et opera Georgius FEJÉR. Budae, Typis Typogr. Regiae Universitatis Vngaricae, 1829–1844.

³⁹ KNAUZ Nándor: Az 1397. évi országgyűlés végzése. *Magyar Történelmi Társulat*, 3. 1857. 213–238.

⁴⁰ Uő: Aranybulla. *Magyar Történelmi Társulat*, 10. 1861. 206–218. A két munka ismertetése: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 278–279. Knauz Nándor pozsonyi prépost, scradovai címzetes apát, akadémiai rendes tag szfragisztikai, diplomatikatörténeti hagyatékát az OSZK Kézirattára (Quart. Hung. 1480, 1481) és az MTA Könyvtára Kézirattára őrzi.

⁴¹ KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 279.

⁴² Franz BOCK: Die ungarischen Reichsinsignien. II. *Mitteilungen der K. K. Centralcomission und Erhaltung der Baudenkmale*, II. 1857. 171.

⁴³ A magyar államcímek kérdése a kiegyezés után különösen fontos közjogi kérdéssé vált, és értekezések sokasága foglalkozott vele évtizedeken keresztül. A téma abból a szempontból érdemes itt figyelmünkre, hogy nem nélkülözötte a szfragisztikai vonatkozásokat sem. Gazdag irodalmából csak néhány példa, főleg a *Századok*ban megjelent publikációk alapján: NYÁRY Albert: Címertani figyelemztetés. *Századok*, 4. 1870. 61–62. (A pályás állami címeréről a képviselőház, illetve a felsőház üléstermében); A Magyar Történelmi Társulat fölterjesztése az országgyűléshez. *Századok*, 4. 1870. 189–190. (Az ország címe és a nemzeti színek ügyében); PODHRADČKY József: Magyarország címerének eredete. *Századok*, 4. 1870. 226–232.; HORVÁTH Mihály–HENSZLMANN Imre: A magyar államcímek. A képviselőház által az államcímek hibátlannak meghatározására kiküldött országos bizottság jelentése. *Századok*, 6. 1872. 96–101.; ALTENBURGER Gusztáv: A magyar államcímek. II. Észrevételek az országos bizottság jelentésére. *Századok*, 6. 1872. 101–106.; IVÁNFY Ede: A magyar államcímek. III. *Századok*, 6. 1872. 317–325.; –: A magyar birodalom címerai és színei. *Századok*, 8. 1874. 732.; NAGY Iván: Címertan, különös tekintettel a magyar címerezés fejlődésére. (1872–1875). Kiadva: *Fons*, I. 1994. 1. 9–30. A magyar királyi miniszterelnök 1883. november 3-iki keltezésű leiratában arra kérte a Magyar Heraldikai Társaságot, hogy az Országos Levéltár által a magyar címeréről írt dolgozatot véleményezze. A választmány Ipolyi Arnold elnöksége

kat, a pénzeket és pecséteket Pray nyomán színes táblákon mutatta be. Műve első részében az országcímer elemeit boncolgatta, a kettős keresztet, a négy folyót, a koronás hármast, Szent István koronáját.

A tradicionális diplomatikai vonal mellett lassan-lassan helyet kaptak az új tudományággá kinövő régészeti, művészettörténeti diszciplína szempontjai is. Az újfajta megközelítés először a német és az osztrák szakirodalomban jelent meg.⁴⁴ Eredményeiket idehaza leginkább Ipolyi (Stummer) Arnold (1823–1886), Rómer Flóris Ferenc (1815–1889) és Czobor Béla (1852–1904) hasznosította. Ipolyi 1859-ben tette közzé megfigyeléseit egy nagyobb tanulmányban, Karl von Savát (1807–1867) követve, a *Mittheilungen* hasábjain.⁴⁵ Királyi pecsétéről önálló tanulmányt nem írt, viszont az esztergomi Prímási és Főkáptalani Levéltárban őrzött terjedelmes hagyatékában jó néhány tollrajza található belőlük, sőt saját pecsétgyűjteménye is volt.⁴⁶ 1872-ben Czobor lajstromba foglalta az egyházi és világi hatóságok addig közölt pecsétjeit. „A mi régi pecsétábráink, sajnos, már nem felelnek meg annak a magasabb tudományos iránynak, melyet általában a műtörténet, különösen a műarchaeológiai ismeretek, rajz és vésőművészet gyakorlata, a costume-tan, mindenkéfelett pedig az ikonológia tekintetében a pecséttan szolgáltat, mert a mai európai irodalomban a pecséttan többé nem azon alárendelt fokon áll, hogy csupán a történelmi kutatásoknál némi mellékes szolgálatokat végezzenen [...]. A mi anyagunk azonban még nem alkalmas az az összefoglalásra. Ez csak akkor válik lehetségessé, ha pontos adatokat lesz képes szolgáltatni a nemzeti művészettörténethez [...]. Ennek elérésére pedig első kellék a pecsétek szorgos gyűjtése, s azoknak, ha lehetséges – az eredetiekről tanulmányozása. Ezután a vállalat költségesebb része következik. Újból, az eredetiekről kell rajzolatnunk és metszetnünk – csekély kivétellel – minden eddig megjelent pecsétet [...]. Ily előkészület és tanulmány után várhatunk csak olyan szfragisztikát, melyet megnyugtató öntudattal helyezhetünk a külföldiek mellé.”⁴⁷ A hazai szfragisztikában uralkodó siralmas helyzetet Rómer

alatt bizottságot jelölt ki, hogy eleget tegyenek a felszólításnak. A bizottság megállapította, hogy a dolgozat a legszigorúbb tudományos elveken és hiteles kútforrásokon alapszik, ezért minden adata és következtetése helyes. A véleményadáson kívül a Társaság egy új javaslattal is előállt, mégpedig hogy a történeti nagy államcímet is állapítsák meg, melyben Magyarország és a volt tartományok címei is szerepelnének. A bizottság a tartományok címeit és sorrendjét is megállapította. (MNL OL, P 1783. 4. téka [1883. XI. 23.] és T 2. [1884] 1.); – –: A magyar címer kérdése az országgyűlésen. *Századok*, 17. 1883. 303–304.; Ismertetés THALY Kálmán címerkérdésről tartott beszédéről a képviselőház 1889. II. 15-i ülésén. *Századok*, 23. 1889. 272.; – –: A címer és jelvénykérdés. *Századok*, 46. 1912. 631. IV. Károly trónralépésével a téma közjogi vonatkozásai miatt ismét napirendre került. Idevonatkozóan vö. CSÁNKI Dezső: Az új magyar és közös címerekről. *Századok*, 50. 1916. 1–27.; HORVÁTH Sándor: *Magyarország címere új címertani elmélet alapján*. Budapest, Magyar Lap- és Könyvkiadó, 1921.

⁴⁴ Részletes fölsorolása: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 279–281.

⁴⁵ Arnold IPOLYI-STUMMER: Beiträge zur mittelalterlichen Siegelkunde Ungarns. *Mitteilungen der K. K. Centralcomission und Erhaltung der Baudenkmale*, IV. 1859. 245–250, 266–270, 291–301. Fogalmazványa *Beiträge zur mittelalterlichen kirchlichen Siegelkunde* címmel az esztergomi Prímási Levéltár Ipolyi-hagyatékában található (16. doboz).

⁴⁶ Az esztergomi Prímási Levéltárban őrzött középkori uralkodói pecséttrajzai 1986-ban szerepeltek a halálának századik évfordulója tiszteletére rendezett emlékkiállításán a Keresztény Múzeumban, de a bemutatóról sajnos nem készült sem tárgyjegyzék, sem szakkatalógus. 1878-ban Karl Lind néhányat megjelentetett közülük (lásd például a 47. jegyzetben idézett könyvismertetését). Jelentős még a téma szempontjából Mohács előtti okleveleket tartalmazó iratgyűjteménye is: *Útmutató az esztergomi Prímási Levéltárhoz*. *Archivum ecclesiasticum*. I–II. Szerk. BÓNIS György. Budapest, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztály–Levéltárak Országos Központja, 1964. (Levéltári Leltárak 24.); PROKOP Gyula: A Prímási Levéltár Ipolyi-gyűjteménye. *Levéltári Szemle*, 29. 1979. 585–652.; BENDIG-ZSILINSZKY Zsófia: Ipolyi Arnold rajz- és fényképgyűjteménye az esztergomi Keresztény Múzeumban. *Műemlékvédelem*, L. 2010. 302–307.

⁴⁷ CZOBOR Béla: *Magyarország világi és egyházi hatóságai által kiadott pecsétjeinek jegyzéke*. Budapest, Athenaeum, 1872. 1–2. Ekkortájt íródott, témánkat érintő munkái: Hazai középkori pecséteink. *Archaeologiai Értesítő*, 10. 1876. 210–217.; *A középkori egyházi művészet kézikönyve*. Budapest, A „Hunyadi Mátyás” Intézet, 1875; Karl Lind *Blätter für Sphragistik*. Wien, 1878.

Flóris is fölpanaszolta 1875-ben,⁴⁸ miszerint az itthoni állapotokat a nyugat-európai viszonyokkal össze sem lehet hasonlítani. Míg Magyarországon jobbra mükedvelő szinten folyik a kutatás, addig határainkon túl már önálló társulatok művelik a szfragiszტიkát; mindemellett nálunk ez a tudományág alárendelt szerephez jut. Kevés és rossz minőségű a műmelléklet, így sokszor nem ismerhető föl a pecsétek kultúr- és művészettörténeti értéke: „Ha a primitív rajzokat összehasonlítjuk az eredetiekkel, csak akkor alkothatunk magunknak kellő fogalmat azon remek ízlésről, pontos és biztos kivitelről, mi általános jellege a középkori magyar pecséteknek. A hiba talán ott van, hogy érdekes voltukra és elkerülhetetlen ismeretükre most még nem jöttek rá, vagy, hogy a szakférfiak túlérzékenysége azokat még előtérbe vonni röstelte.”⁴⁹ A felsoroltak működése azért is volt fontos, mert általuk a szfragiszტიka művelése teret kapott az Akadémia Archaeologiai Bizottságának két lapjában, az *Archaeologiai Közleményekben* és az *Archaeologiai Értesítőben* is.

Az Ipolyiék által kijelölt programot a 19. század második felében csak néhány kutató követte. Egy-egy uralkodói pecsétről olvashatunk, a teljesség igénye nélkül, gróf Andrássy Manó (1821–1891), az MTA levelező tagja,⁵⁰ Hatos Gusztáv (1813–1876),⁵¹ báró Radvánszky Béla (1843–1906),⁵² Nagy Imre (1822–1894),⁵³ Thallóczy (Strommer) Lajos (1856–1916)⁵⁴ új megfigyeléseket hozó adatközléseiben. Myskovszky Viktor (1878–1909) kassai rajztanár, a Műemlékek Országos Bizottságának tagja egyik jegyzetfűzetében ceruzarajzon örökített meg egy bécsi levéltárban őrzött felségi pecsétet.⁵⁵ Idősebb Storno Ferenc (1821–1907) II. András pecsét-

(Könyvismertetés). *Archaeologiai Értesítő*, 14. 1880. 143–152. Czobor ez utóbbi recenziójában megismételte fent idézett, 1872-es álláspontját.

⁴⁸ Rómer Flóris munkásságáról újabban, a korábbi irodalommal: R. VÁRKONYI Ágnes: Egy pozitívista történész a bencés rendben – Rómer Flóris. In: *Mons Sacer* 1996. i. m. (25. jegyzet) II. 290–308. [A korszak magyar történetírására alkalmazott „pozitívista” jelzőt Kumorovitz Lajos Bernát egyébként elutasította: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 283.]; PAPP Júlia: Rómer Flóris (1815–1889) (Jegyzetek Rómer Flóris „Archaeologiai levelei”-hez). In: „Emberek, és nem frakkok” A magyar művészet-történet-írás nagy alakjai. Szerk. MARKÓJA Csilla–BARDOLY István. (*Enigma*, 13. 2006. 47. I. kötet) 73–90.

⁴⁹ RÓMER Flóris: Régi pecséteinkről s különösen Drugeth János 1332-i pecsétéről. *Századok*, 8. 1875. 54–59. Pecséttani följegyzései, cédulái a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltató Központ (Budapest) Tudományos Irattárának Rómer Flóris-hagyatékában találhatók 234. és XXXIII. csomag. 512, 513. leltári számok alatt, de fontos információkkal szolgál még a IV. (*Magyar címertan*), a XXI. (*Magyar korona*) csomagokban található anyag, valamint az OSZK Kézirattárában idevonatkozó hagyatéka is: Vegyes művészettörténeti jegyzetek. In: Rómer Flóris iratai. Oct. Hung. 501/9. Feltehető azonban, hogy – Ipolyihoz hasonlóan – terjedelmes, a különböző közgyűjteményekben található levelezése is tartalmazhat még idevonatkozó adatokat. Megjelent pecséttani munkáiról vö. KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 284.

⁵⁰ Kiadatlan magyar érmek és pecsétgyűrűk. Saját gyűjteményéből közli ANDRÁSSY Manó (2 táblán, 37 képpel). *Archaeologiai Közlemények*, II. 1861. 49–64.

⁵¹ HATOS Gusztáv: Mátyás király gyűrűspecséte. *Századok*, 9. 1876. 167–169. Tanulmányában egy 1568. évi ítéletlevelet közölt, amely hivatkozott Mátyás gyűrűspecsétiével „quod in minori digito” megerősített, 1475-ből való oklevélre.

⁵² RADVÁNSZKY Béla: László opólyi herceg. Magyarország nádora. *Archaeologiai Értesítő*, 10. 1876. 107–110.; Martell Károly magyar királyi címmel ellátott kettőspecséte 1295. évből. *Archaeologiai Értesítő*, 13. 1879. 108–111. Ez utóbbi tanulmánnyal kapcsolatban megjegyzem, hogy a magyarországi trónigénylők – Magyarországi Mária, Tarantói Lajos, Durazzó Károly és László, Anjou András, II. Johanna, Martell Károly, Anjou Hedvig, René d’Anjou – pecsétjei alig-alig kaptak publicitást idehaza. Jószerivel egyetlen érdemleges irodalmuk Radvánszky fent említett 1879-es tanulmánya, a párizsi Archives Nationales-ban őrzött pecsét közlése.

⁵³ NAGY Imre: Moys nádor pecséte 1276-ból. *Archaeologiai Értesítő*, 10. 1876. 107–110. Nagy Imre bíró, történész, a nyolckötetes *Hazai okmánytár* egyik kiadója hagyatékát az OSZK Kézirattára őrzi (Fol. Hung. 1120.). Vegyes iratai, másolatai, 15–18. századi írásutánzatai között a ff. 60–67. lapokon pecsétekről, címekről készített rajzai találhatók.

⁵⁴ Például: Adalék a magyar pecsétanhoz. *Archaeologiai Értesítő*, 13. 1879. 229–234.

⁵⁵ *Wien*, 1865: OSZK Kézirattára, Quart. Germ. 893. A rajz azért kuriózum, mert Myskovszky elsősorban építészeti emlékeket, berendezési tárgyakat örökített meg rajzain és akvarelljein, jóllehet néhány közleményében céhpecsétekkel, illetve a szepesi káptalan pecsétjével is foglalkozott. Szerteágazó munkásságáról mindmáig legalaposabb összefoglalás biblio-

jét skiccelte le az 1875–1876-ban készült rajzait tartalmazó vázlatkönyvében.⁵⁶ A pecsétrajzok helyet kaptak a tanulmányok mellett a szaklapokban, okmánytárakban is. Az előtanulmányok, részpublikációk után a magyar pecsétek corpus-szerű kiadását Vincze Gábor (?–1879) és Nagy Imre sürgette.⁵⁷ Az 1872-ig kiadott nagy mennyiségű pecsétrajzról Czobor Béla jegyzéke nyújtott áttekintést.⁵⁸ Szinva Lázár (?–?) Aragóniai Beatrix és Jagelló Izabella királynék pecsétjeiről írt ekkortájt rövid közleményében.⁵⁹

1883-tól a *Turul* című új genealógiai folyóirat és a köré tömörült kutatógárda a szfragisztikai kutatásoknak is fő műhelyét képviselte. Vezéregyénisége Fejérpataky László (1857–1923) lett, aki egyben az orgánum első szerkesztője volt. Fejérpatakynek hamarosan sikerült maga mögé tömörítenie a szintén ugyanabban az évben báró Radvánszky Béla által alapított Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság írógárdáját is. E Társaság célkitűzése elsősorban, mint alapszabálya leszögezte, „...a magyar történelem társtudományainak, úgymint: a Heraldika, Diplomatika, Palaeographia, Spragistika és Genealogia – valamint a magyar családok történetének okleveles alapokon való művelése és terjesztése” volt.⁶⁰ Fejérpataky figyelmét elsősor-

gráfiájával: Vendelin JANKOVIČ: Viktor Myskovsky (1838–1909). Príspevok k dejinám pamiatkovej starostlivosti na Slovensku v druhej polovici 19. storočia. *Monumentorum tutela Ochrana Pamiatok*, 10. (Bratislava, 1973) 85–182. Újabbban: Viktor Miskovský a súčasnosť ochrana pamiatok v strednej Európe. *Medzinárodná konferencia pri príležitosti 160. výročia narodenia Viktora Miskovského*, Kosice, Bardejov 18.–21. mája 1998. Myskovszky Viktor és a mai műemlékvédelem Közép-Európában. *Nemzetközi konferencia Myskovszky Viktor születésének 160. évfordulója alkalmából, Kassa, Bártfa – 1998. május 18–21.* Összeáll. Alexander BAŁEGA. A kötetet gondozta Jozefína ČOŘEJOVA–BARDOLY István–VÁLINÉ POGÁNY Jolán. Bratislava–Budapest, Pamiatkový ústav–Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 1999.

⁵⁶ Sopron, Soproni Múzeum. Storno Gyűjtemény. S. 84.142.1. (58. vázlatkönyv. 25. lap) Ceruza, papír, 120 × 170 mm, felirata: 1224. C. I. lit. 3.”

⁵⁷ VINCZE Gábor: Három pecsét a középkorból. *Archaeologiai Értesítő*, 13. 1879. 229–234.; NAGY Imre: Két régi ismeretlen pecsét. *Archaeologiai Értesítő*, 11. 1877. 11–13.; Uő: Három XIII. századi pecsét. *Archaeologiai Értesítő*, 11. 1877. 109–111.

⁵⁸ A jegyzék egy pályázatra készült. A *Turul* értesítése szerint Czobor Béla Hattyúffy (Schwannfelder) Dezsővel (1851–1914) nyerte az egyetemi pályadíjat. *Turul*, 22. 1914. 896.

⁵⁹ SZINVA Lázár: Beatrix és Izabella királynék pecsétjei. *Turul*, 1. 1883. 67–68.

⁶⁰ A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság iratanyagát az MNL OL őrizi a P 1483 törzsszám alatt. Kisebb idevonatkozó anyag található még a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Levéltárának „Egyetemek, főiskolák, tudományos intézetek” állagában (1932–1936) is: MNL OL, K. 636. 93–56. alszám.

A Társaságnak címere és pecsétje is volt, melyet ügyrendjük 5. pontjában írtak le részletesen: „A Társaság címere a II. Endre király arany bulláján előjövő nyolcz pályás magyar címer háromszögű pajzson. A Társaság pecsétje ugyanezt a címert tartalmazza e körirattal: »A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG PECSÉTJE 1883.«” *Turul*, 1. 1883. 54.

A Társaság működéséről lásd SZLOVINKÉ BERÉNYI Márta: *A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság működése. 1882–1921.* Szakdolgozat. Budapest, 1983. (ELTE BTK, Történeti Intézet, Történelem Segédtudományi Tanszék Könyvtára) Nyomtatásban: SZLOVINKÉ BERÉNYI Márta: *A Magyar Heraldikai Társaság története 1883–1921. I.* Közlemény. *Levéltári Szemle*, 30. 1980. 51–84. (Ezen a helyen szeretném megköszönni a szerzőnek, hogy dolgozatát elolvashattam.)

Fejérpataky 1910-től 1923-ig volt a Társaság elnöke, de megalakulásától kezdve annak szellemi irányítása elsősorban az ő kezében volt. Munkásságáról: Előszó. In: *Emlékkönyv Fejérpataky László életének hatvanadik, történetírói működésének negyvenedik, szeminárium vezető tanárságának harmincadik évfordulója ünnepére.* Írták tanítványai. Szerk. SZENTPÉTERY Imre. Budapest, Franklin, 1917; HÓMAN Bálint–GULYÁS Pál: Fejérpataky László 1857–1923. *Magyar Könyvszemle*, 30. 1923. 3–13.; Kis Péter: Fejérpataky László paleográfiai előadásai a pesti egyetemen. *Fons*, 1. 1994. 217–224. További bőbeszédű, rávonatkozó irodalom olvasható még: <http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/05foigazgatok/fejerpataky.htm> (utolsó letöltés: 2015. május 26.). Fejérpataky egyetemi működése alatt indult el a *Történelmi Szeminárium* (1887–1888), amely kezdeményezésére okleveleket is gyűjtött, hogy ily módon mélyítsék el a hallgatók paleográfiai, szfragisztikai ismereteiket, s fejleszthessék oklevélolvasási tudásukat. A gyűjteményt a 17. század közepétől a 18. század végéig keletkezett oklevelek (és négy kódextöredék) alkotják, döntő többségük 1526 előtti. A kibocsátók között világi személyek, uralkodók, nagybírák, bánok, az országtanács stb., egyházi személyek és testületek is találhatók. Megpecsételésük módját tekintve van közöttük privilégium, zárt és nyílt oklevél. (Ma a Történelem Segédtudományai Tanszék letétjeként az

ban a középkori oklevélkiállítás, az írásbeliség fejlődésének és az e kérdéssel kapcsolatos technikai problémák részletei kötötték le. Igen nagy hatást gyakorolt már pályája kezdetén, 1878-ban megjelent, a pannonhalmi alapító oklevél hitelességét bizonyító tanulmánya.⁶¹ Ebben nemcsak az alapítólevél addigi kutatástörténetét írta meg, hanem a diplomatika teljes eszköztárát fölso-rokoztatva tárgyalta az oklevéllel kapcsolatos kérdéseket, a problematikus részleteket. Végül az irat pecsételése vonatkozóan sorakoztatott föl példákat olyan, III. Ottó császártól származó német sigillumokra, amelyek trónon ülve ábrázolták az uralkodót, hasonlóan az alapítólevél pecsétjéhez.⁶² Kutatásainak homlokterében a középkori oklevélkibocsátó hivatal, a királyi kancellária állt. 1885-ben jelent meg *A királyi kancellária az Árpádok korában* című, méltán feltűnést keltett könyve. A kancellária korai működésének tanulmányozása jó alkalmat teremtett Fejérpataky számára a különböző pecsétfajták: az aranypecsétek és bullák, a kettős, a titkos, a bírói, gyűrűs pecsétek vizsgálatára is, hiszen a hitelesítő jegyek híven tükrözték az intézmény működését. A hazai pecsétani kutatás feladatait, koncepcióját először 1880-ban fogalmazta meg az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain,⁶³ majd az 1885. július 3–6-án, Budapesten tartott Történelmi Congressuson. A konferencia tulajdonképpen az 1885-ös Országos Kiállításához kapcsolódott, s a korszerűsödő hazai történetírás első komoly nyilvános reprezentációja volt. Elnöki megnyitójában Ipolyi Arnold határozott hangon fogalmazta meg a történetírás mint nemzeti tudomány programját és feladatát. A történettudomány azért annyira fontos, mert egyedül tőle várható el a „históriai tudat” föltárása, amely hatásos ellenszere lehet „az újabb kor nyugtalan és kóros társadalmi elméletei s exorbitans doctrinái”-nak. Hiszen a történész mindig „a magasabb nemzeti művelődési szempontokra” függeszti a szemét, és így tud felülemelkedni a kicsinyes pártpolitikai széthúzáson. Csak a pozitívizmus történetírói programjával lehetségessé és tevékennyé tenni... [valamint] a nemzet természetszerű fejlődését a múlttal és jelenel összekötni.”⁶⁴ Hasonló szellemben szólalt föl Rómer Flóris is. Ilyen előzmények után került sor Fejérpataky fölszólására, aki éles hangon bírálta szfragisztikai fejtegetésében a hazai provinciális állapotokat, amelyek szinte kizárólag az „unalmas” és primitív községi pecsétek meg-

ELTE Levéltárban található.) Kiss József Mihály–SZÖGI László–VARGA Júlia: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem levéltára 1635–1990*. II. Szerk. SZÖGI László. Budapest, ELTE Egyetemi Levéltár, 1999. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 20.) 117–220. Fejérpataky hagyatékának egy részét az MTA Könyvtára Kézírtára őrzi. A terjedelmes fondból különösen a részben tanítványaitól (Jakubovich Emil, Tóth Zoltán) bekerült egyetemi előadásainak jegyzetanyaga fontos. A teljesség igénye nélkül: Ms 5231/3–13., 40/1958., 20/1970., Ms 4821/103., 102/1962., 13/1970., 40/1958., és ugyancsak ott található levelezése is (247 darab). A levelezés további része az ELTE Egyetemi Könyvtárának Kézírtárába került: Ms H 269/6., H 272/7., G 628. A hagyaték harmadik része az OSZK Kézírtárában lelhető föl. Itt találhatók többek között heraldikai, diplomatikatörténeti egyetemi jegyzetei: *Címertan, Az oklevéltan története. (1917–1918), Előadások a magyar címről*: Quart. Hung. 2210., 2212., 2248., 2542., 3084. Itt őrzik levelezésének nagyobbik részét is (667 darab). Kéziratai közül kiadva: *Paleographia*. Közli: Kis Péter. *Fons*, 1. 1994. 225–274.

⁶¹ FEJÉRPATÁKY László: *A pannonhalmi apátság alapító oklevele*. Budapest, Knoll Károly [Athenaeum], 1878.

⁶² FEJÉRPATÁKY 1878. i. m. (előző jegyzet) 149–221. Az oklevél kutatásának későbbi alakulásáról THOROCZKAY Gábor: Szent István pannonhalmi oklevelének histográfiája. In: *Mons Sacer* 1996. i. m. (25. jegyzet) I. 90–109.

⁶³ FEJÉRPATÁKY László: Sphragistika és sphragistikánk. *Archaeologiai Értesítő*, XIV. 1880. 203–211.

⁶⁴ Az Országos Kiállításon szfragisztikai emlékeket is bemutattak: CSERGHEŐ Géza: Sphragistika az országos kiállításon. *Turul*, 14. 1886. 152. A kongresszusról: Ipolyi Arnold: A történelem s a magyar történeti szellem. Elnöki megnyitó beszéd a Magyar Történelmi Congressusnak Budapesten 1885. július 3-án tartott ünnepélyes közgyűlésén. *Századok*, 19. 1889. 7.; FEJÉRPATÁKY László: A történelem segédtudományai s különösen az oklevéltan hazánkban. In: Az Országos Történeti Congressus munkaterve. *Századok*, 19. 1885. 371–373.; –: A Magyar Történelmi Társulat 1885. júl. 3–6. napján Budapesten tartott Congressusának irományai. A választmány megbízásából szerkeszti Szilágyi Sándor titkár. *Századok*, 19. 1885. 53–86.; GYÁNI Gábor: Történetírás: A nemzeti emlékezet tudománya. In: *Történelem – kép* 2000. i. m. (10. jegyzet) 95. (Megjelent még: GYÁNI Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, Napvilág, 2000. 105.).

számulhatatlan mennyiségű adatközléseiből állnak, majd javaslatot tett egy „paleografiai” iskola föllállítására: címerek, pecsétek („Corpus sigillorum”) és hazai föliratok repertóriumának elkészítésére.⁶⁵ Általánosságban elmondható, hogy ugyanazokat az égető feladatokat ismételte meg, amit *Sphragistika* és *sphragistikánk* című programjában már fölsorolt, vagyis azokat a követelményeket, amelyek egy „független és önálló tudományág” kritériumai. „A kiindulópont Pray Syntagma-ja: Legelső és eddig legjobb pecséttanunk [...] Ez különös, mikor ma a technikának sokkal tökéletesebb eszközei állnak rendelkezésünkre. Pray óta komolyan senki sem gondolt arra, hogy beható vizsgálat alá vegye s a kornak megfelelő módon publikálja királyi pecséteinket. Nálunk a kutatók szerény igényűek. Ahelyett, hogy monumentális pecsét-tani munkákon dolgoznának, megelégednek egy-egy több-kevésbé értékes pecsét közlésével [...] minden pecsét szorosan összefügg kora művészeti viszonyaival, s ennek jellegét viseli magán. Eddigi cikkeinkben azonban nem találjuk a pecsét művészi, szimbolikai és ikonográfiai méltatását. Pedig a rajtuk előforduló díszek, fegyverek, heraldikai és paleografiai elemek sem elhanyagolható tényezői a pecséteknek.”⁶⁶ Mi tehát a járható út? Tömör, lényegretörő pecsét-leírások, összehasonlító vizsgálatok, a magyar királyi pecsétek újabb kritikai kiadása, a szfragisztika egyetemi tanításának előmozdítása. A hangyaszorgalommal összegyűjtött adatokra támaszkodva ideje már szintézisben gondolkodni, mégpedig azokról a pecsétekről, amelyek méltán képviselik a hazai ötvösművészet európai színvonalát, olyanokról például, mint amelyek 1882-ben voltak kiállítva a Magyar Királyi Országos Levéltárban.⁶⁷

Merész hangja miatt sok támadás érte Fejérpataky fölhívását, másokat pedig elriasztott.⁶⁸ Kivételt csupán az *Archaeologiai Értesítő* szerkesztősége jelentett, ahol kitartóan sürgették a *Corpus sigillorum* összeállítását. A kronológiai rendszert követő, háromrészesre tervezett adattár (az első részbe tartoztak volna a királyi és hercegi pecsétek) sohasem készült el. Az anyaggyűjtés ugyan megindult, de a hatalmas mennyiség és egyéb problémák miatt csak aka-

⁶⁵ FEJÉRPATAKY 1880. i. m. (63. jegyzet). Különösen megfigyelhető volt ez a jelenség a *Századokban* Thaly Kálmán (1839–1909) szerkesztősége alatt, hiszen ő is rendszeresen publikált magyar vonatkozású föliratok pecsétéről. Szándéka mögött lehetetlen nem észrevenni romantikus köznemesi nacionalizmusát. Számos pecsét-tani közleményt tartalmaz még az MNL OL-ban található (P 1747) kiterjedt levelezése (9157 tétel) is. Terjedelmes hagyatékát az OSZK Kézirattára őrzi, melyből Oct. Hung. 705 jelzetű úti jegyzetfüzete tartalmaz pecsét-tani adalékokat. Munkásságáról: –: Thaly Kálmán, 1839. I. 3. – 1909. IX. 26. *Századok*, 43. 1909. 695–699. (Fontosabb műveinek jegyzékével); MARKI Sándor: Thaly Kálmán emlékezete. *Századok*, 45. 1911. 481–496.; R. VÁRKONYI Ágnes: *Thaly Kálmán és történetírása*. Budapest, 1961; GUNST 2000. i. m. (11. jegyzet) 204–207.; *Thaly Kálmán 1839–1909. Válogatások Thaly Kálmán írásaiból és a születésének 160. évfordulójára Pápán rendezett konferencia előadásaiból*. Szerk. BENDA Kálmán. Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2000. (Pápai Diákok).

A garmadával megjelent pecsét-tani közlemények fölsorolása: *A Századok repertórium 1867–1975*. Szerk. PAMLÉNYI Ervin, km. DIÓSZEGI Mária és KULCSÁR Erzsébet. Budapest, Akadémiai, 1987. 65–68. Magyar köriratú pecséteket rendszeresen közölt még a *Magyar Történelmi Tár* és a *Sürgöny* is az 1850–1860-as években, vö. például Érdy (Luczenbacher) János, Lugossy József, Ráth Károly, Réső Ensel Sándor, Walther László kézíratait és tanulmányait. A korabeli lapok idevonatkozó kalászatairól lásd még SZINNYEI József: *Hazai és külföldi magyar folyóiratok tudományos repertórium. Történelem és annak segédtudományai*. I. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1875. 815–825. Érdy (Luczenbacher) János (1796–1871) éremtani és pecsét-tani jegyzeteit az OSZK Kézirattára őrzi (Quart. Hung. 2323.); Walther László (1788–1865) történet-írónak, az MTA rendes tagjának az OSZK Kézirattárában őrzött hagyatékából a téma szempontjából különösen érdekes a Quart. Hung. 1525 jelzetű anyag, például: III. kötet. ff. 1–102: *Pénzek, mértékek pecsétek*, VI. kötet. ff. 73–131: *Ruházata a világiaknak Kálmán király korában, és más viselettörténeti jegyzetek*, valamint Fol. Hung. 1194: *Levelezésének lajstroma 1813–1821*. Réső Ensel Sándor (1833–1899) címer- és pecsétgyűjteménye az MNL OL-ban található: V 5., X 5070.

⁶⁶ Uo. Értékelése: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 291–292.

⁶⁷ *A Magyar kir. Országos Levéltárban közszemlére kitett okleveleknek jegyzéke*. Budapest, Állami Ny., 1882, ismeretése: C. D. [CSÁNKI Dezső]: Az Országos Levéltár kiállítása. *Századok*, 16. 1882. 514–520.

⁶⁸ FEJÉRPATAKY László: A Történeti Congressus utóhangja. *Századok*, 20. 1886. 896–907.; HORVÁT Árpád: Néhány észrevétel A Történeti Congressus utóhangja című cikkekre. *Századok*, 21. 1887. 235–251.; FEJÉRPATAKY László: Válasz a „Néhány észrevétel”-re. *Századok*, 21. 1887. 252–254.

dozva haladt. Először a Magyar Nemzeti Múzeum anyagát vizsgálták át módszeresen. Nehézséget okozott az illusztrációk és a másolatok előállítás is. A pecsétképek bemutatására az új technológiát, a fényképezést javasolta Fejérpataky, de mellette fontosnak tartotta a gipszmásolatok készíttetését is. A kiadvány késésének okairól a *Századokban* számolt be: „...Ez ugyan lassú munka, de nem szabad vele késni. A Syntagma már öreg. A királyi pecséteknek a kor igényei szerint való újabb kiadása oklevéltanunk és szfragisztikánk nem egy kérdését több irányban tisztázná, mint ezt most is dívó, s kétségtelenül sok érdekeset feltáró pecsétközléseink tehetik...”⁶⁹ A gyűjtés valóban lassan haladt előre. Fejérpataky mint a Heraldikai és Genealógiai Társaság másodelnöke még 1906-ban is kénytelen a megoldandó feladatok elvégzését sürgetni. Mellette még egy Brüsszelben megjelent, a németalföldi és szomszédos országok címeres pecsétjeit bemutató könyvismertetés kapcsán Ghyczy Pál (1898–?) sorolta föl a tennivalókat.⁷⁰ Kedvező jelnek mutatkozott viszont, hogy a Magyar Tudományos Akadémia fölkarolta az ügyet: „...a régi királyi pecsétek teljes sorozatának összegyűjtését és kiadását határozta el s költséget és fáradságot nem kímélve igyekszik szándékát megvalósítani.”⁷¹ Bizakodását Fejérpataky tanítványa, Horváth Sándor (1872–1938?) készülő munkájára alapozta, aki az ő biztatására, már a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával fogott hozzá a magyar királyi pecsétek kiadásához.⁷² Horváth azonban a feladatnak csupán első részével, a pecsétek gipszmásolatainak és fényképeinek összegyűjtésével készült el, anyaggyűjtése kéziratban maradt.⁷³ Megjelentetését

⁶⁹ FEJÉRPATAKY 1885. i. m. (64. jegyzet) 82–84.

⁷⁰ GHYCZY Pál: *Sceaux armoriés des Pays-Bas et des avoisinants. (Belgique-Royaume des Pays-Bas – Luxembourg – Allemagne – France.) Recueil historique et héraldique. Par J[ohann] Th[eodor] de Raadt. Bruxelles. Société Belge de Librairie. 1898–1901. I–IV. (Könyvismertetés.) Turul, 24. 1906. 142–144.*

⁷¹ FEJÉRPATAKY 1885. i. m. (64. jegyzet) 36–37.

⁷² Horváth elsősorban Otto von POSSE *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 651 bis 1913. I–III.* (Dresden, Wilhelm und Bertha v. Baensch Stiftung, 1910) című hatalmas munkáját vette alapul készülő munkájához. Posse a kötetek elkészítéséhez magyar levéltári szakemberek, köztük Horváth Sándor segítségét is kérte, tudniillik számos gipszmásolatot rendelt meg már 1903-tól. Adminisztratív nehézségek miatt a kópiák még 1913-ban sem készültek el, s a szerző, aki ekkorra már rég megjelentette corpusát, följelentette Horváthot a Belügyminisztériumban. Az „ügy”-höz kapcsolódó iratok az MNL OL-ban (Y szekció, általános iratok) találhatók. A kinos esetre Érszegi Géza hívta fel a figyelmemet. Horváth Sándor elsősorban címertani tanulmányokat tett közzé, ilyen értelemben érintette munkássága a szfragisztikát is. Főbb munkái: *Hamisított címereslevelek.* Budapest, a szerző kiadása, 1900; *Czímerlevél hamisítások és hamisítók.* Budapest, a szerző kiadása, 1902; *A M. Kir. Országos Levéltárnak az 1886–1907. években bemutatott címeres levelek jegyzéke.* Budapest, a szerző kiadása, 1908; *Magyarország címere* 1921. i. m. (44. jegyzet); *A középkori magyar címertan jelképezése.* Budapest, a szerző kiadása, 1922; *Címertan.* Budapest, a szerző kiadása, 1923. Horváth munkásságáról: SASHEGYI Oszkár: Az Országos Levéltár személyzeti viszonyai a XX. század elején (1903–1922). *Levéltári Közlemények*, 48–49. 1978. 31, 36, 37, 40, 41. Ezen a helyen szeretném megköszönni Bertók Lajos segítségét, aki az MNL OL Y szekciójában 2001-ben utánanézett Horváth levéltári működése dokumentumainak.

⁷³ 265 darabból álló gipszmásolatanyaga az MTA Szfragisztikai Gyűjteményébe, majd onnan az MNL OL-be került. Kumorovitz megemlékezett még egy 92 darabból álló duplumsorozatról is, melyet a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Történelmi Szemináriuma birtokolt: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 293. Ez utóbbiak holléte jelenleg ismeretlen. Basics Beatrix szíves szóbeli közlése szerint az MNM Történelmi Képcsarnokának (a továbbiakban: TKCs) is volt egy pecsétmásolat-gyűjteménye. A Mohács előtti darabok szerinte még 1945 előtt az MTA-hoz kerültek. Erről az anyagról viszont az MTA Könyvtára Kézirattárának munkatársai semmit sem tudtak. A Történelmi Képcsarnok *Vegyes anyagában* egyetlen, uralkodói pecséteket is megőrkítő lapot találtam: Imre király bullája, II. András és II. Ottokár cseh király aranybullája elő- és hátoldalának ábrázolásával Hadik Gusztáv hagyatékából (TKCs T. 57.212. Papír, rézmetszet, 320 × 210 mm, Anton Weinkopf [1724–1808], 18. század második fele). Valószínűleg egy kiadvány egyik melléklete lehetett. Az eredeti középkori pecséteket az MNM Régészeti Tára őrzi. A Pecsétnyomó-gyűjtemény a Történelmi Tárban található. Ebből az anyagból a már említett márványtipárium mellett érdemes felsorolni még a következő darabokat: II. Géza ónpecsétje Berhidáról, József nádor ajándéka (Itsz.: Cim. Sec. I.I. 2.) (– -: II. Géza magyar király [1141–1162] pecsétnyomója. In: *Aere perennius – Ércnél maradandóbb. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum 200 éve.*

az első világháború hiúsította meg. A gipszből öntött kópiák mellett a galvanoplasztikai eljárás is tért hódított. A technikát nagyobb múzeumaink (Nemzeti, Iparművészeti) előszeretettel alkalmazták, mert így lehetőség nyílt egy-egy nehezen megszerezhető alkotás kiállítására. Károlyi Árpád (1853–1940) javaslatára a bécsi Staatsarchiv magyar anyagáról készítették matricákat. 1896-ban, az Ezredéves Kiállításon is bemutattak belőlük néhányat, de illusztrációként reprodukálták őket különböző szaklapokban is. Ekkortájt került a Magyar Nemzeti Múzeum állományába a berlini pecsétmásolatok Hungarica-csoportja és néhány magángyűjtemény anyaga.⁷⁴ Az oklevelekről leszakadt eredeti pecsétlenyomatok az 1880-as években jutottak a múzeum birtokába. Minőségi változás következett be a továbbra is jelentős számban gyártott pecséttrajzoknál. A történeti hűségre, a fölratok pontosságára való törekvés szép példái láthatók például báró Radvánszky Béla (1873–1906) és ifjabb Kubinyi Miklós (1840–1937) gyűjteményeiben.⁷⁵ A különböző kol-

Szerk. FERENCZY Endréné. Budapest, 2002. 61. Kat. III. 4.); Lascaris Mária királyné hamis pecsétnyomója Kónyi községből, József nádor ajándéka (Itsz.: Cim. Sec. I. I. 3.); II. András bronz pecsétmásolata (Itsz.: 59.282); IV. Béla aranybullájának másolata (Itsz.: 26.1881); IV. Béla kettőspecsétjének ólommásolata (Itsz.: 110. 1902.1.2), Pray *Syntagma*-ja nyomán készítették a 19. század második felében; III. András felségi pecsétjének ezüstmásolata (Itsz.: 59.280.); I. Lajos felségi pecsétjének ólommásolata (Itsz.: 24.1855.22); IV. Károly császár felségi pecsétjének gipszmásolata (Itsz.: 123.1877.3.); Zsigmond hamis pecsétnyomója (Itsz.: 102.1889); V. László 1454. évi hamis pecsétnyomója (Itsz.: 1855. 22.); I. Mátyás pecsétjéről készült hamisítvány (Itsz.: 87.1881). A gyűjteményről: NEMETH Gábor: A Magyar Nemzeti Múzeum pecsétnyomó gyűjteménye. *Történeti Múzeumi Közlemények*, 1987–1988. 37–51. A gyűjtemény megtekintését és leltárkönyveinek áttanulmányozását 2001-ben vezetőjének, Orgona Angelikának köszönhettem.

Az egykori akadémiai *Sfragistikai Gyűjtemény* ma az MTA Kézirattárában található részben a *Történelem, Pecséttan* jelzet alatt. Vegyes anyag, különböző hagyatékokból (Istvánffy Miklós, Knauz Nándor, Kosáry Ferenc). A téma szempontjából megemlíthető: Pecséttan. IV-r. 2. szám: *Sigilla Antiquum Hungariae. I–IX.*: Rézmetszetek és rézkarcok részben kiadott összefoglalásokból a 12. századtól a 17. századig. Köztük II. András, IV. Béla, I. Károly felségi pecsétjei; Pecséttan. 2-r. 5. szám: Középkori pecsétekről készült metszetek albuma már megjelent kötetekből (például Pray György pecsétteni összefoglalásából; JERNEY János [1800–1855] *A magyar országos káptalanok és conventek mint hielmes és hiteles helyek története* [Történelmi Tár II. Pest, 1855] katalógusából stb.) kivágva és beragasztva.

Érdemes áttanulmányozni a diplomatikai részbe sorolt, Cornides Dániel- és Pray György-féle kiadatlan pecsétteni kéziratokat is: DANIEL CORNIDES: *Libri necessarii pro Professoribus rei Diplomaticae et Sphragistico. Történelem, Diplomatika*. 4-r. V.; Georgius PRAY: *De Sigillis*. (Cím és évszám nélküli, három részre tagolt, javított, áthúzott jegyzet. Pars II. 43–67. fejezet); *Történelem, Diplomatika*. 4-r. VI. A már említett Jankovich Miklós-féle gyűjteményen kívül itt található még Kazinczy Ferenc (*Történelem, Pecséttan*. 4-r. 1., 21. szám), Ráth Károly (*Történelem*. 2-r. 205. szám) és Toldy Ferenc (*Történelem*. 4-r. 27. szám) zömmel újkori lenyomatokat és rajzokat tartalmazó kollektói is. Kazinczy és Jankovich gyűjteményéről: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 270–271. Egyéb földolgozandó anyagok: Pecsétfényképek Jakubovich Emil hagyatékából: Ms. 4822/30–80., Varjú Elemér hagyatékából pedig különösen: Ms. 653/1–8; Ms. 666/3; Ms. 667/1–7; Ms. 669–673. Az anyag tanulmányozásához Körmendy Kinga nyújtott segítséget.

Részletes ismertetésük: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 293–296.

⁷⁴ Radvánszky gyűjteményéről: MNL OL, Kisebb családi és személyi fondok. P 568. 16. csomó., 51. tétel. A témához vö. még: Radvánszky Bélának a Genealógiai és Heraldikai Társasággal kapcsolatos iratai 1882–1901. MNL OL, P 576. 6. tétel, OSZK Kézirattára, Levelestár. IX. Fond, valamint Budapest, Evangélikus Országos Levéltár, Radvánszky Béla hagyatéka. Az utóbbi hatalmas mennyiségű anyag, amely Mályusz Elemér rendezésében található, külön földolgozásra vár. A pecsétteni rész tartalma: 27. tétel: Pecsétteni jegyzetek. 32. tétel: Kiadatlan pecsétek mutatója tékában 38–39. tétel: Kiadatlan pecsétek mutatója tékában. 50–51. tétel: Régi pecséteink leírásai és rajzai tékában. A túlnyomórészt az 1880-as években készített leírások 1526-ig dolgozzák föl a középkori pecsétanyagot. Rendszerük a következő: „Királyi, király asszonyi, királyi hercegek, nádorok, alnádorok, országbírók, országbíró albrája, bán, egyéb világi és egyházi tisztviselők, intézmények.” Az átnézett levéltárak és gyűjtemények: MNM (köztük a Szalay Ágoston-féle gyűjtemény, vö. SZALAY Imre: Szalay Ágoston régiséggyűjteményének ismertetése. *Századok*, 11. 1877. 586–598.) rendezett és rendezetlen hagyatéka, az MNL OL anyaga; Radvánszky saját, sajátokzai könyvtárában meglévő Fejér György-féle *Codex diplomaticus* kötetei (regesztái külön csomagokban), Békássy, Bárczay, Bossányi, Danch, Héderváry Ipolyi, Jeszenák, Kállay, Kollányi, Máriássy, Radványi, Soós, Zichy családi levéltárak. Az egyes pecsétek leírásai *B. R. B.* (Báró Radvánszky Béla) monogrammal ellátott kartonokon olvashatók. Számuk több ezer lehet. A fővétel szempontjai: Szám, év, pecsét megnevezése, pecséttulajdonos, alak, minőség, átmérő:

lekciókban már segédletek, mutatók segítették az eligazodást.⁷⁶ A „nagy cél” érdekében történt

cm-mm, minőség, állapot, körirat, ábra, eredetije, említve, megjelent. Ceruzával és tollal készült leírások, néha rajzokkal kiegészítve. Számos pecsétről tollrajz is készült, amelyek két zacskóban rendszerezés nélkül találhatók, néha szignálva is, *Pataky* névvel. A gyűjtemény eredetileg a báró sajkózái könyvtárában volt elhelyezve: RADVÁNSZKY Béla: Jelentés a radványi levéltár egy részéről. *Századok*, 9. 1875. 83–102. Radvánszky tudományos működéséről: –: Báró Radvánszky Béla (1849. III. 1. – 1906. V. 2.). *Századok*, 40. 1906. 475–476.; R. Kiss István: Br. Radvánszky Béla. *Turul*, 8. 1906. 152.; ZSILINSZKY Mihály: *Emlébeszéd Br. Radvánszky Béla tisz. és igazgató tag fölött*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1907. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékeszéddek. XIII.); R. Kiss István: *Báró Radvánszky Béla emlékezete*. Budapest, Franklin Társulat, 1907. Könyvtáráról: H. HUBERT Gabriella: A sajkózái Radvánszky-könyvtár története. Szeged, JATEPress, 1998.

Ifjabb Kubinyi Miklós anyagát bemutatta az Országos Kiállításon is. Idevonatkozó írása: *Az árva vár levéltárában őrzött pecsétgyűjtemény szám- és betűsorrend szerinti jegyzéke*. Budapest, Athenaeum Ny., 1879; egyéb gyűjteményekről: SCHÖNHERR Gyula: *A Magyar Királyság társországainak címerai. Száznegyven nevezetesebb város és helység címe, valamint az országos címerek és nemzeti színek gyűjteménye*. Bécs, Schroll Antal és társa műkiadók, 1887. Ismertetése Dr. BELICZAI Jónástól: *Turul*, 7. 1889. 46–47.

⁷⁶ Például: CSÁNKI Dezső: *Magyar kir. országos levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatója*. Tizenkét fénynyomatú táblával. Budapest, Országos Levéltár, 1889. Az MNL OL Diplomatikai Gyűjteményében akkor 9500 darab, különböző állapotú pecsétet tartottak nyilván. Közlésükhöz a Belügyminisztérium jóváhagyása (1888. IX. 12. 59754. számú irat) volt szükséges. A tizenkét tábla fényképfelvételeit Klósz György készítette. Ismertetések: P. – E.: *Századok*, 23. 1889. 342–344.; *Turul*, 7. 1889. 46–47. A fényképek alkalmazásának fontosságáról: KUMOROVITZ 1938. I. m. (3. jegyzet) 295–296. A pecsétani mutató összeállítása párhuzamosan haladt a gyűjtemény okleveleinek regesztázásával. Erről: CSÁNKI Dezső: Az országos diplomatikai levéltár regesztázása. *Századok*, 23. 1889. 515–521.

A régi levéltárnak már 1882 óta volt egy kis, 88 darabos állandó oklevélkiállítás a Országház utcai épületben, amely az első világháború után a Pecz Samu által tervezett új épületben volt látható, Csánki Dezső rendezésében. –: *A Magyar Királyi Országos Levéltár állandó kiállításának katalógusa*. Budapest, M. Kir. Országos Levéltár, 1930.; valamint: TAGÁNYI Károly: *A régi Országos Levéltár*. Budapest, Athenaeum, 1897. Pecsétani szempontból különösen figyelemre-méltó volt a bemutatott iratok közül egy 1347. június 30-án kelt oklevél. Ebben I. (Nagy) Lajos király Laczkfi István erdélyi vajdát hadi érdemeiért megerősítette a Tolna vármegyei Simontornya vár birtokában, melyet már 1343-ban neki adományozott. Az oklevelet az alján olvasható záradék szerint ugyancsak Lajos király 1364. február 25-én megerősítette. A megerősítést az tette szükségessé, mint ez Küllői János krónikájából is jól ismert, hogy a király pecsétnyomóját, mely alatt az oklevél kelt, s melyet Miklós esztergomi érsek és királyi kancellár őrzött, az eretnek patarénusok ellen Boszniában folytatott hadjárat alkalmával egyik alattvalója fiai ellopták. A király tehát új pecsétet vésetett, és a visszaélések elkerülése végett elrendelte, hogy a korábbi pecsétje alatt kiadott okleveleket megerősítés végett mutassák be, mely alkalommal az oklevelekre záradékot veretett, és ráfüggesztette új pecsétjét (DL 3553). Az MNL OL Pecsétgyűjteménye jelenleg a V szekcióban található, s már az 1956-os alapleltárban önállóan szerepelt. Törzsét különböző hagyatékokból (V 1–26) bekerült másolatok és néhány sérült eredeti darab alkotja. Legkorábbi része (V 1) az MNL OL saját anyagáról készült gipszmásolat-gyűjtemény. Zömében uralkodói pecsétek I. (Könyves) Kálmántól I. Ferenc József-ig, néhány királynéi és világi főúri másolattal. Jelentős még Varjú Elemér gyűjteménye (V 2). 1–9. kötete Varjú kéziratos adatgyűjtését tartalmazza saját csoportosításban: 1. Magyar királyok és családtagjaik. 2–3. Magyar világiak. 4. Magyar egyháziak. 5. Káptalanok és konventek. 6–8. Külföldi. 9. Vegyes. Mohács előtti gipszmásolatai is a fenti csoportosítást követik. Idevonatkozóan vö. még: MTA Könyvtárának Kézirattára, Ms. 653/1–8. Az MNL OL anyagáról: KOMJÁTHY Miklós: A magyar levéltárak és a pecsétani kutatások. *Levéltári Híradó*, 10. 1960. 3–4. 29–31.; *A Magyar Országos Levéltár. Levéltárismertető*. Szerk. LAKOS János. Budapest, MOL, 1996. 140.; *Sigilla Regum – Reges Sigillorum. Királyi portrék a Magyar Országos Levéltár pecsétgyűjteményéből*. A pecsétek leírását készítette SÖLCH Miklós. Szerk. ÉRSZEGI Géza. Budapest, MOL, 2001; *Pecsétgyűjtemény. V szekció. Repertórium*. Összeáll. SUNKÓ Attila. Km. NYULÁSZINÉ STRAUB Éva, ÉRSZEGI Géza, LACZLAVIK György. Budapest, MOL, 2006. (A MOL segédletei 23.) (Olvasható még: http://mnl.gov.hu/bal_menusor/hasznalat/kiadvanyok/kiadvanyok/segedletek_repertoriumok/pecsetgyujtemeny_v_szekcio.html [utolsó letöltés: 2011. január 17.]

A családi levéltárakban (például Festetics, Radvánszky stb.), intézményi, egyesületi fondokban szintén előfordul még pecsétani anyag. A különböző levéltári állagokban található pecséteket először Tagányi Károly nézte át (*Tagányi Károly pecsét- és címertani adatgyűjtése*. OSZK Kézirattára, Quart. Hung. 2256. ff. 1094–1133.). Értékes anyagot tartalmaznak még a Magyar Kamara Archivumában található városi és községi pecséttel ellátott iratok. 16–19. század (MNL OL, E 213 [15 doboz]). Tagányiról: CSÁNKI Dezső: Tagányi Károly (1858–1924). *Levéltári Közlemények*, 2. 1924. 205–208. A Pecsétgyűj-

erőfeszítések mellett, mintegy háttérként mind az *Archaeologiai Értesítő*ben, mind a *Turul*ban tovább folytatódott az apróbb pecsétani kalászatok sorozata. Témájuk vegyes. Az uralkodói pecséteket közjogi, heraldikai, s néha művészettörténeti szempontból számtalan cikk boncolgatta. Mindezeket Kumorovitz részletesen felsorolta.⁷⁷ 1892-ben Fejérpataky külön is foglalkozott első Árpád-házi királyaink pecsétjeivel.⁷⁸ Jó alkalom kínálkozott pecsétművészetünk reprezentálására a Millenniumi Kiállításon.⁷⁹ A kiállított anyag összegyűjtését, más történeti ereklyék mellett, több mint egy évig tartó hazai és külföldi bűvárlat előzte meg mindenekelőtt Pulszky Károly (1853–1899) jóvoltából.⁸⁰ A nagy sikerű 1884-es Magyar Történelmi Ötvösműkiállítás után ez volt az első alkalom, amikor pecsétek önálló műalkotásként szerepeltek a töb-

temény V-1 anyaga már CD ROM-on is kutatható a helyszínen, néhányról (1209–1765) pedig mikrofilm is készült (X 7442., X 7713). Itt szeretném megköszönni Érszegi Géza segítségét, aki tájékoztatást adott a gyűjtemény fölépítéséről.

⁷⁷ A hatalmas lendülettel megindult gyűjtésről és eredményéről ismét Kumorovitz tájékoztat terjedelmes jegyzetapparátusában: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 296–302.

A kifejezetten szfragiszikai tanulmányok mellett az egyéb történelmi dolgozatok, okmánytárak anyagaiban is sok idevonatkozó adatra lehet bukkanni, s számos új eredményt hoztak az egyre-másra megjelenő egyéb segédtudományi (paleográfiai, heraldikai) összefoglalások is. Ez utóbbira jó példa: NYÁRY Albert: *A heraldika vezérfonala*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1886; Nyáry Albert (1828–1886) heraldikai gyűjteményét a MNL OL őrzi: R 286. Hagyatékából egy autográf kézírata az OSZK Kézirattárába került: *A címertan magyar terminológiája*. A Budapesti kir. Tudományegyletem bölcsészeti karának Schwandtner díjával jutalmazott pályamű. Budapest, 1879. (Fol. Hung. 1289) Munkásságáról: ÓVÁRY Lipót: Báró Nyáry Albert emlékezete. *Századok*, 20. 1886. 490–450.; BAJÁK László: A halotti címerek történetéhez. *Történeti Muzeológiai Szemle – A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve*, 3. (Budapest, 2003) 47.

Ballagi Aladár (1853–1928) egyik figyelemre méltó hipotézisében azt fejtegette, igaz, minden konkrét forrás nélkül, hogy Mátyás király titkos pecsétjeit Boroszlóban vésette: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. *Archaeologiai Értesítő*, ú. f. 6. 1886. 175. Tehát a legkülönbözőbb tematikájú művek is tartalmazhattak a középkori uralkodói pecsétek szempontjából fontos adalékokat. Egyéb fontos résztanulmányok az 1880-as évekből: SCHÖNHERR Gyula: Ritka pecsétkölcsonzési eset a XV. századból. *Turul*, 7. 1889. 125–128. (Zsigmond király leányának pecsétkölcsonzési eljárásáról.) Schönherr, aki 1892-től a *Turul* főszerkesztője lett, szülőhelye, Nagybánya város pecsétjével foglalkozott egyébként részletesen, amelynek szerencsés módon tipáriuma is előkerült. Erről készült leírása tömörségében és plaszticitásában melleleg bármilyen pecsétani munka iskolapéldája lehetne a mai napig. Schönherr munkásságáról: *Schönherr Gyula dr. emlékezete*. Szerk. MORVAY Győző. Budapest, A Schönherr Gyula emléktábla leleplezése alkalmából kiadja özv. Schönherr Antalné, 1910; BALOGH Béla: Schönherr Gyula élete és munkássága (1864–1908). *Erdélyi Múzeum*, 56. 1994. 3–4. 5–20.

⁷⁸ FEJÉRPATÁKY László: Három királyi pecsét. *Turul*, 20. 1892. 133–138.; Uő: II. Endre aranybullájának címere. *Turul*, 25. 1897. 147–148. Ez utóbbi munka azon kevés dolgozat egyike, amely nem az oklevél szövegét, hanem pecsétjét helyezte középpontba. A témához vö. még: KROPF Lajos: A magyar címér II. András aranypecsétjén. *Turul*, 24. 1896. 134–135.; FERDINANDY Gejza: *Az Arany Bulla. Közjogi tanulmány*. Budapest, M. tud. Akadémia, 1899. (Tagányi Károly által megjegyzetelt példányát az OSZK Kézirattára őrzi: Oct. Hung. 796.) Az Aranybulla szövegének és pecsétjének kutatástörténeti áttekintése külön dolgozat tárgya lehetne, de annyi bizonyos, hogy a téma a 19. század utolsó két évtizedében nem nélkülözött bizonyos politikai, közjogi vonatkozásokat sem. Ezek miatt a történeti festészeti programjában is gyakorta szerepelt. Vö. erre vonatkozóan például P. Szatmáry Károly felhívását, aki a királyi palotába, többek között, az Aranybulla kiadásának megfestését javasolta: P. SZATMÁRY Károly: Az országház és a királyi lak művészeti felszerelése. *Magyar Salon*, 4. 1887. 101–103. Bibliográfiája 1984-ig: *Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig*. I/2. Szerk. BARTHA Antal. Budapest, Akadémiai, 1984. (Magyarország Története tíz kötetben.) 1704–1705. Újabb földolgozása: ÉRSZEGI Géza: *Az Aranybulla*. Budapest, Helikon, 1990.

⁷⁹ A Történelmi Kiállításon bemutatott uralkodói pecsétekről: Dr. CSÁNKI Dezső: Politikai és társadalmi fejlődés. In: *Magyarország műkincsei*. I. Szerk. CZOBOR Béla. Budapest, Magyar Könyvkereskedő Rt., é. n. [1897.] 85–117. Ugyanebben a kötetben Szendrei János László oppelni herceg lovaspecsétjét ismertette részletesebben: Dr. SZENDREI János: Hadtörténeti emlékek Nagy Lajos és Zsigmond korából. In: Uo. 137–138. További ismertetése: CZOBOR Béla: A történelmi kiállítás. Különlennyomat MATLEKOVITS [Sándor] „Az ezredéves kiállítás eredménye” című kiállítási főjelentés V. kötetéből. Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. 16.

⁸⁰ Pulszky Károly *adatgyűjtése az Ezredéves Országos Kiállításra*. OSZK Kézirattára, Quart. Hung. 1509/I–VII., valamint: *Az Ezredéves Országos Kiállítás törzskönyve*. OSZK Kézirattára, Fol. Hung. 1158.

bi műtárgy között.⁸¹ A Szilágyi Sándor (1827–1899) szerkesztette millenniumi tízkötetes *Magyar Nemzet Története* középkori köteteiben nagy mennyiségben szerepeltek a királyi pecsétek, igaz, hogy bővebb leírás nélkül, pusztán mellékletekként, de kiváló minőségű színes és fekete-fehér fényképeken és rajzokon.⁸² 1900-ban báró Forster Gyula (1846–1932) szerkesztésében *III. Béla magyar király emlékezete* címmel hatalmas tanulmánykötet⁸³ jelent meg, amely a király és neje, Antiochiai Anna hamvainak a budai Nagyboldogasszony- (Mátyás-) templomban – székesfehérvári kihantolásuk után ötven évvel, 1898-ban – történet elhelyezéséhez kapcsolódott. Bár erősen euforikus hangvétel jellemezte, a könyvben szereplő szerzők zöme elfogulatlanul mutatta be az uralkodó politikáját, figyelmet fordítva sírmellékleteire, pecsétjeire is. A korszak illuzórikus hangulatát tükrözte a Csánki Dezső (1857–1933) által immár országos főlevéltárnoki minőségében szerkesztett *Árpád és az Árpádok* című reprezentatív album is, mely a magyarság dicső múltját igyekezett fölvilantani a legkülönbözőbb szempontokból. Több kiváló tanulmány olvasható benne, közülük föltétlenül meg kell említeni Fejérpataky László publikációját a magyar címeréről.⁸⁴ Az 1900-as évek közepén Gárdonyi (Grünn) Albert (1874–1946) az Anjou-kornak szentelt figyelmet I. Károly nagy- és gyűrspecsétjeit földolgozva. Ő foglalkozott érdemben először az uralkodó nagypecsétjének vésőjével, a sienai származású Petrus Gallicus (1290 k.–1355 k.) mesterrel. Vizsgálódásainak középpontjában azonban a kancelláriai szervezet működése állt, amelyről két mintaszerű tanulmánya tanúskodott már az 1910-es években.⁸⁵ Vele szinte egy időben jelent meg Hajnik Imre (1840–1902) jogtörténész címertani dolgozata⁸⁶ és Šufflay Milán (1879–1931) két kiváló publikációja az idézőpecsét jogi szerepéről, szláv emlékanyagra támaszkodva.⁸⁷

⁸¹ *A Magyar Történelmi Ötvösműkiállítás lajstroma. Katalógus a Magyar Nemzeti Múzeum kiállításához.* Szerk. PULSZKY Károly–TORMA Károly. Budapest, Franklin-Társulat könyvnyomdája, 1884; *Magyarország történeti emlékei az 1896. évi ezredéves országos kiállításon.* I–II. Szerk. CZOBOR Béla–SZALAY Imre. Budapest–Bécs, Gerlach Károly, 1897–1903; VARJU Elemér: Címertani és szfragisztikai emlékek az ezredéves országos kiállításon. *Turul*, 13. 1896. 145–157.; Kiss Erika: „Történelmi” kiállítások a 19. században. In: *Történelem – kép* 2000. i. m. (10. jegyzet) 514–519.

⁸² *A Magyar Nemzet Története.* I–II. Szerk. SZILÁGYI Sándor. Budapest, Athenaeum, 1895. Szerzők: I–II. kötet: MARCZALI Henrik, II. kötet: PÓR Antal–SCHÖNHERR Gyula, III. kötet: FRANKÓI Vilmos, IV. kötet: FRANKÓI Vilmos (1896).

⁸³ *III. Béla magyar király emlékezete.* Szerk. FORSTER Gyula. Budapest, Hornyánszky, 1900. A témáról legújabban: GM [GÖDÖLLE Mátyás:] III. Béla király újratemetése. In: *Mátyás-templom. A budavári Nagyboldogasszony-templom évszázadai (1246–2013).* Kiállítási katalógus. Szerk. FARBAKY Péter–FARBAKYNÉ DEKLAVA Lilla–MÁTEFFY Balázs–RÓKA Enikő–VEGH András. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2015. 494. Kat. 7.108, valamint: SR [SEMSEY Réka:] Címerek III. Béla újratemetésének alkalmi dekorációjából. In: Uo. 496. Kat. 7.111.

⁸⁴ FEJÉRPATKY László: Az Árpádok címerei. In: *Árpád és az Árpádok.* Szerk. CSÁNKI Dezső. Budapest, Franklin-Társulat, é. n. [1907] 341–351. Részletes földolgozása néhány évvel korábban: FEJÉRPATKY László: *Magyar címeres emlékek – Monumenta Hungariae Heraldica.* I–II. Budapest, Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, 1901–1902.

⁸⁵ GÁRDONYI (GRÜNN) Albert: I. Károly király gyűrspecsétje. *Turul*, 30. 1902. 54–60., 112–120., 183–189.; Uő: I. Károly király nagypecsétjei. *Turul*, 35. 1907. 30–57.; Uő: A királyi titkos kancellária eredete és kialakulása Magyarországon. *Századok*, 47. 1914. 89–106., 174–176.; Uő: A magyar királyné udvari kancelláriája az Anjouk alatt. *Turul*, 33. 1915. 64–84. Gárdonyi működéséről: NIKLAY Péter: Gárdonyi Albert (1874–1974). *Századok*, 79–80. 1945–1946. 303–304.; CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Gárdonyi Albert (1874–1946) Budapest székesfőváros főlevéltárnokának irathagyatéka és nyomtatásban megjelent műveinek bibliográfiája. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 23. 1991. 263–300.

⁸⁶ HAJNIK Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád és vegyesházi királyok alatt.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1899. 341–377.

⁸⁷ ŠUFFLAY Milán: Az idézőpecsét a szláv források világánál. *Századok*, 30. 1906. 293–312.; Uő: Sigillum citationis. *Mittheilungen des Instituts für österreichisches Geschichtsforschung*, 37. 1907. 515–518. Rendkívül tanulságos az a tanulmánya is, melyben az I. László- és Kálmán-kori kancellária pecséthasználatairól írt, részletesen elemézve Lászlónak a pannonhalmi apátság scriptoriumában őrzött pecsétjét: Két arbei iker-oklevél (1071. 1111.). *Századok*, 39. 1905. 315–319. Šufflay a Magyar Királyi Tudományegyetemen tanított. Levelezésének egy részét a tudóshagyatékok között az ELTE Egyetemi Könyvtárának Kézirattára (Ms. G 628), a másik felét (22 darabot) az OSZK Kézirattárának Levestára őrzi (1878–1931). BAJZA József:

A magyar pecsétan a két világháború között

Fejérpataky László tanítványa, Szentpétery Imre az 1910-es évek végétől kezdve tette közzé rendszeresen diplomatikai és szfragisztikai tanulmányait. 1917-ben II. András felségi pecsétjét vizsgálta az oklevélkiadás szempontjából.⁸⁸ Heraldikai kérdések álltak a középpontban Dőry Ferencnél (1875–1960), akit szintén Magyarország címerének fejlődése foglalkoztatott.⁸⁹ Hosszú szünet után néhány tanulmányban már a művészettörténeti módszerek alkalmazása is megjelent. Először Szendrei János (1857–1927) hívta föl a figyelmet a diplomatikai szempontokon túl egyéb, a viseletet, a fegyverzetet, az ötvösművészetet érintő vizsgálatokra.⁹⁰ Az ő szempontjai érvényesültek Áldásy Antal (1869–1932) egyetemi tanár összefoglalásában. Nála a pecsétek már önálló kispasztikai alkotásokként szerepelnek. Máig az ő műve a legteljesebb művészettörténeti munka e tárgykörben.⁹¹ Ferenczi Zoltán (1857–1927) ikonográfiai adattárában dolgozta föl többek között a Mátyás-kori pecségeket.⁹² Ez az első kísérlet volt Mátyás ábrázolásainak összegyűjtésére, amelyet még jó néhány, egyre terjedelmesebb corpus követett. Önálló szintézis mégsem született sem a királyi pecségekről, sem az egyéb szfragisztikai anyagról. Egyéb híján Horvát Árpád (1820–1894)⁹³ és Fejérpataky László egyetemi előadásainak jegyzetei nyújtottak korrekt összefoglalást. Radvánszky Béla foglalkozott ugyan a magyar pecsétan megírásának gondolatával, s hozzá hatalmas illusztrációs anyagot is gyűjtött, de ez a munka sem készült el; mellette Boncz Ödön (1858–1928) művelődéstörténész, magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszteri tanácsos szentelt figyelmet a pecsétannak, bár leírásai, rajzai jobbra kéziratban maradtak.⁹⁴

Šufflay Milán (1879–1931). *Századok*, 65. 1931. 211–216.; D. J.: Šufflay Milán (1879–1931). In: *Jancsó Benedek Emlékkönyve*. Szerk. ASZTALOS Miklós. Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1931. 410–413.; NIEDERHAUSER Emil: *A történetírás története Kelet-Európában*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1995. (História Könyvtár. Monográfiák 6.) 345–346. A korszak pecsétani terméséből kiemelendő még: PÓR Antal: Pecsétani apróságok. *Turul*, 27. 1909. (benne Opuli László herceg fejedelmi pecsétjéről: 53–54.).

⁸⁸ SZENTPÉTERY Imre: II. Endre pecsétjei az oklevélkritika szempontjából. *Turul*, 34. 1916. 1–12.

⁸⁹ DŐRY Ferenc: Magyarország címerének kialakulása. *Turul*, 35. 1917. 17–33. Jelentős címertani munka még a tízes évekből: CSOMA József: *A magyar heraldika korszakai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1913.

⁹⁰ SZENDREI János: Pecsétani adalékok. *Turul*, 1. 1883. 138–142.; Uő: Magyar viseletképek czimeres leveleinkben. *Archaeologiai Értesítő*, ú. f. 11. 1891. 385–409. Ez utóbbi tanulmányában a királyi pecsétek konzervatív vonásaira hívta fel a figyelmet; II. András, Erzsébet királyné, V. László, I. Mátyás és II. Ulászló király stb. egy és ugyanazon ruházatban ábrázoltatnak [...] fejükön lilios korona, testüket a bő palást fedi, még kezükben is ott maradt a lilios királyi pálcza. És mindez oly következetesen valamennyi királyi pecsétünkön, hogy ezt nem tulajdoníthatjuk a Nagy Lajos korabeli művészet formai befolyásának, annyival kevésbbé, mert a magyar szent korona mindezen királyok alatt a nemzet egyik legfőltetebb kincse volt és specialiter pl. I. Mátyás királyról semmiképpen sem hihetjük el, hogy úgy öltözködve ült volna trónján, mint királyi nagy függő pecsétein látjuk ábrázolva" (I. m. 388.) Egyéb művészettörténeti adatközlés még ezekből az évekből: KEMÉNY Lajos: Hazai pecsétmetszők. *Archaeologiai Értesítő*, ú. f. 24. 1904. 447–448.

⁹¹ ÁLDÁSY Antal: A pecsétek. In: *Az iparművészet könyve* 1905. I. m. (35. jegyzet) 309–353.; a témát részben érintette még: Uő: *Címertan*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1923. (A Magyar Történelemtudomány Kézikönyve. II/6.).

⁹² FERENCZI Zoltán: Mátyás a képzőművészetben. In: *Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára*. Szerk. MÁRKI Sándor. Budapest, Athenaeum, 1902. 269.

⁹³ HORVÁT Árpád legfontosabb, a témába vágó, kiadott összefoglalásai: *Oklevéltani jegyzetek. Bevezetés a magyar oklevéltanba*. Budapest, Eggenberger, 1880; *A diplomatikai írástan alapvonalai*. Budapest, Eggenberger, 1883; *A diplomatikai kortan alapvonalai + A harmincöt egyházi naptár*. Budapest, Eggenberger, 1884. Hagyatékát az OSZK Kézirattára (Fol. Hung. 1156., 1159., 1887., Oct. Hung. 562.), néhány levelét pedig az Egyetemi Könyvtár Kézirattára őrzi (Ms 10515/13–26., 49–72., 108–116.). Méltatása: –: Horvát Árpád. *Századok*, 28. 1894. 847.; ALMÁSI János: A német genealógia hatása a 18–19. század fordulóján. *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, 7–8. 1995–1997. (Budapest, 1997) 283–284.

⁹⁴ KUMOROVITZ 1938. I. m. (3. jegyzet) 303. Boncz Ödön kiadatlan pecsétan jegyzeteit az MNL OL őrzi: P 62. I. doboz, 6. (Királynők és vezérek pecséteinek rajzai); 7. (Főúri és nemesi pecsétek rajzai); hasonlóan kéziratban maradtak fenn

Csánki Dezsőt is érdekelte a terv. Pecsétmutatója e munkát előkészítését célozta meg.⁹⁵ A külföldön folyamatosan megjelent szfragisztikai kiadványok bizakodással töltötték el a téma művelőit, hogy hátha a Nyugat-Európában kiadott monográfiák ösztönzően hatnak az idehaza stagnáló folyamatokra. 1915-ben Holub József (1885–1962) a következőket vetette papírra egy könyvismertetésében: „Első fejezete a pecséttan forrásairól szól, a régibb s újabb irodalomról és pecsétgyűjteményekről. Kiemeli, hogy itt nagyon is érezhető a magyar és cseh királyok művészettörténetileg fontos pecsétjei szisztematikus feldolgozásának hiánya, s megemlíti, hogy Pray munkája teljesen elavult. A M. T. Akadémia figyelmét nem kerülte el ez a hiány, s már rég tervbe vette a magyar királyok pecséteinek a kiadását, a mi pedig a magyar pecséttan megírását illeti, reméljük, hogy ennek megvalósítását Ewald könyve is elősegíti jó lépéssel, mert mintaszerű beosztása, elméleti fejtegetései, sokoldalú analógiái nagyon meg fogják könnyíteni ennek létrejöttét.”⁹⁶ Az idő sajnos nem igazolta optimizmusát, az első világháború közbeszólt.

Az 1920-as években a Magyar Történelmi Társulat karolta föl a szfragisztikai kutatásokat a magyar történelem Hóman Bálint (1885–1953) és Szekfű Gyula (1883–1955) nevével fémjelzett új kézikönyve kiadásának apropóján. Mindezekben az előkészítő munkálatokban elévülhetetlen érdemeket szerzett Szentpétery Imre, a történeti segédtudományok két világháború közötti kitűnő művelője.⁹⁷ A pecséttan az akkori tervek szerint és Fejérpataky koncepciójának megfelelően a diplomatikában kapott volna helyet, amely Szentpétery földolgozásában

Tagányi Károly történész diplomatikai, pecsétani adatgyűjtései a 19. század végéről és a 20. század elejéről, egy nagyobb összefoglalást megelőlegezve. Az OSZK Kézirattárában őrzött hatalmas hagyatékából különösen az alábbiak fontosak a téma szempontjából: Quart. Hung. 2256. (Címer- és pecsétani gyűjtés, 20–56 f.), Quart. Hung. 2272. (Az Árpád-kori oklevelekre vonatkozó adatgyűjtés), Quart. Hung. 2273. (A középkori magyar történelemre vonatkozó anyaggyűjtés. I. Árpád-kor. ff. 80–113: Kormányzat. Királyi kormányrendeletek. Királyi tanács. Székesfehérvári törvénynapok. Országgyűlések. Törvények és formái. Kancellária és oklevelek. Királyi pecsétek., ff. 443–464: Városok, descensus, címerek, pecsétek); Quart. Hung. 2275. (Árpád-kori oklevelekre vonatkozó jegyzetek (1242–1272)), Quart. Hung. 2277. (Községi, városi és egyéb pecsétek), Quart. Hung. 2283. (Magyarországi városok és községek pecsétjei).

⁹⁵ Csánki jegyzéke kizárólag a pecsétes oklevelekről készült. Említve: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 303.; az 1916-ban, alighanem IV. Károly (1916–1918) koronázása kapcsán ismét fölmerült új országcímer tervéről szóló, nagyobb lélegzetű tanulmány: CSÁNKI Dezső: Az új magyar és úgynevezett közös címerekről. *Századok*, 50. 1916. 1–27. (A magyar címer kialakulását elsősorban a pecséteken követi nyomon Imre király 1202. évi kettős arany pecsétjétől kezdve tizenegy középkori uralkodói pecséttel illusztrálva); Csánki Dezső 1909-től 1933-ig a Magyar Történelmi Társulat alelnöke, 1913-tól főlevéltárnok, 1915-től államtitkár volt. A IV. Károly koronázása körüli szervezésért a Lipót-rend lovagkeresztjét kapta. 1923-tól a *Levéltári Közlemények* szerkesztője. Munkásságáról: DOMANOVSKY Sándor: Csánki Dezső. *Századok*, 67. 1933. 236–237.; DÖRY Ferenc: Dr. Csánki Dezső. *Levéltári Közlemények*, 11. 1933. 1–15.; *A Magyar Országos Levéltár. Levéltárismertető*. Szerk. LAKOS János. Budapest, MOL, 1996. 23–25. Irathagyatékát az MNL OL őrzi: R 299.

⁹⁶ HOLUB József: Wilhelm Ewald: Siegelkunde. (Handbuch d. mittelalterlichen und neueren Geschichte.) Hrsg. G. Below–F. Meinecke. München–Berlin, 1914. 244. I. (Könyvismertetés.) *Turul*, 33. 1915. 52–53. (Utánnnyomás: München–Wien, Oldenbourg, 1972). Részben érintette e tárgykört még: HAJNAL István: IV. Béla kancelláriájáról. *Turul*, 32. 1914. 1–19. Az ismeretéseken Ewald ideköthető, egyéb munkáiról nem esett szó. Közülük feltétlenül megemlítendő még: *Rheinische Siegel*. I.: *Die Siegel der Erzbischöfe von Köln (948–1795)*. Bonn, Peter Hanstein, 1906.

⁹⁷ Szentpétery tanulmányait a pesti egyetemen végezte, ahol 1914-ben magántanári képesítést szerzett. 1918-tól előbb a debreceni egyetemen, majd Fejérpataky halála után, 1923-tól a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen tanított a történeti segédtudományok professzoraként. A Magyar Tudományos Akadémiának 1917-től levelező, 1929-től rendes tagja volt. Bibliográfiája: JANITS Iván: Szentpétery Imre irodalmi munkássága. In: *Emlékkönyv* 1938. i. m. (3. jegyzet) 572–579. Munkásságáról: ELEKES Lajos: Szentpétery Imre (1878–1950) *Századok*, 84. 1950. 471. Diplomatikai egyetemi jegyzeteit és *Történelmi címertan* (1924–1925) című munkáját az OSZK Kézirattára őrzi (Quart. Hung. 3300) 36 levelével együtt. Levelezésének nagyobb része (107 darab) 1878–1950-ból az MTA Könyvtára Kézirattárában található (Ms 4707/178). 1927–1929 között tartott egyetemi előadásainak kéziratait (Ms G 593., 594., 604., 605., 606.) és leveleinek további részét (Ms G. 628.) az ELTE Egyetemi Könyvtárának Kézirat- és Ritkaságtárában őrzik. Egyéb kéziratai az ELTE Történelem Segédtudományai Tanszékének személyi gyűjteményébe kerültek (101/c).

1930-ra *Magyar oklevéltan* címmel el is készült.⁹⁸ Égető szükség volt rá, hiszen a 14. századtól kezdve már tömeges jellegű okleveles gyakorlatról beszélhetünk. Az írásbeliség terjedt, az okleveles bizonyítás általánossá vált. Szentpétery törekvése tulajdonképpen ennek a fejlődésnek összegezése volt. „Ez a hatalmas munka egy magyar oklevéltan igényeit messze meghaladóan nemcsak eddigi pecséttanunk eredményeit foglalta össze, hanem a hézagos adatokat ezirányú önálló kutatással kiegészítve a további munkálatok irányát is megjelölte.”⁹⁹ Színvonalas összefoglalása a magyar diplomatika kutatóinak máig használt alapműve. Ezzel egy időben adta ki a szintén nélkülözhetetlen segédeszközzé vált *Árpád-kori királyok okleveleinek kritikai jegyzékét*.¹⁰⁰ Alig egy év alatt Szentpétery álláspontja irányt váltott. 1931-ben *A magyar történetírás új útjai* kötetében már arról írt, hogy a pecséttan önálló diszciplína, corpusának kiadása égető feladat.¹⁰¹ Buzdítása nyomán a stagnáló kutatásoknak új lendületet adott. Szentpétery maga járt elől a példával több idevágó korábbi tanulmány egymás utáni kiadásával. 1923-ban IV. László király (1272–1290) pecsétváltoztatásait taglalta.¹⁰² 1925-ben *Bolgárország címerének* megjelenését vizsgálta IV. Béla király (1235–1270) címeres emlékein.¹⁰³ Őt követte Bartoniek Emma (1894–1957) *Az Árpádok ércpecsétjeiről* írt munkájával, amely a bullákon kívűl a felségi pecsétet is tárgyalta a legkülönbébb szempontok szerint, s az egész anyagot ikonográfiai és művészettörténeti tekintetben beleillesztette az egyetemes szfragisztika keretébe.¹⁰⁴

1929-ben egy állítólagos, a 15. század közepéről származó Mátyás-nagypecsét tipárium a borzolta föl a kedélyeket. Az ominózus tipáriumon a korabeli leírás szerint az uralkodó hollós családi címere állt, körülötte pedig a melléktartományok címerai sorakoztak. E szokatlan módon fennmaradt nyomót, fölismerve jelentőségét, Kohn Dávid (1856–1938) gyulai múzeumigazgató átadta a Magyar Országos Levéltár egyik tisztségviselőjének, Horváth Sándornak tüzetesebb vizsgálatra, aki azonban hamarosan öngyilkos lett. A krimibe illő ügy során a pecsétnyomó eltűnt.¹⁰⁵ A húszas években egyébiránt Hunyadi I. Mátyás alakja ismét a történeti érdeklődés

⁹⁸ SZENTPÉTERY Imre: *Magyar oklevéltan. A magyarországi középkori okleveles gyakorlat ismertetése*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve. II/3.) Értékelése: KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 304–305.

⁹⁹ KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 304.

¹⁰⁰ *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke – Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*. Szerk. SZENTPÉTERY Imre. 1. kötet 1. füzet. Budapest, A gróf Vigyázó Sándor- és Ferenc-vagyon jóvedelmének felhasználásából kiadja Magyar Tudományos Akadémia. 1923. 1. kötet. 2. füzet, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1927; 1. kötet. 3. füzet, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1930.

¹⁰¹ SZENTPÉTERY Imre: Történelmi segédtudományok. In: *A magyar történetírás új útjai*. Szerk. HÓMAN Bálint. Budapest, Magyar Szemle Társaság. 1931. (A Magyar Szemle Könyvei III.) 321–352. Tanulmányában a szerző PAUL KLETTLER *Die Kunst im österreichischen Siegel* (Wien, Kristall, 1927. [Artes Austriae 7.]) című munkája kapcsán a következőket jegyezte meg: „A munka művészettörténeti tárgyú, szerzője is annak tekinti. De már ő is szemére veti a pecsétannak (»Lehre des Siegelwesens«), hogy a pecsétképekkel csak tárgyi szempontból foglalkozik, a művészeti szempontot elhanyagolta. A mű erősen átnyúlik a pecséttanba. Magától értetődik, hogy részünkről itt a munka megállapításainak helyes vagy helytelen voltát egyáltalán nem érintjük. Maga a téma azonban: a pecsétképeknek művészeti szempontok szerint is tárgyalása, nézetünk szerint, a jövőben legalább bizonyos fokig magában a pecséttanban sem lesz megkerülhető.” (452–452., 3. jegyzet).

¹⁰² SZENTPÉTERY Imre: IV. László király pecsétváltoztatásai. (Kivonat a Magyar Tudományos Akadémián tartott felolvasásból.) *Akadémiai Értesítő*, 43. 1923. 161–162.

¹⁰³ SZENTPÉTERY Imre: Bolgárország IV. Béla királyi címében. In: *Emlékkönyv* 1925. i. m. (10. jegyzet) 225–240.

¹⁰⁴ BARTONIEK Emma: Az Árpádok ércpecsétjei. *Turul*, 38. 1924–1925. 12–26. A téma megközelítéséhez KLETTLER 1927. i. m. (101. jegyzet) munkája nyújtott segítséget. Egyéb, a témát érintő írása: Corona és regnum. *Századok*, 68. 1934. 324–330. (Magyarország Szent Koronájának pecsétjéről)

¹⁰⁵ —: Háborúság a békésgyulai és az Orsz. Levéltár közt, Mátyás király pecsétnyomója között. *Új Nemzedék*, 17. 1929. VIII. 18. 302. A fölöttébb gyanús eredetű tipáriumot kérdőjellel ugyan, de Balogh Jolán is belevette 1966-os corpusába, jóllehet erre vonatkozóan már Antonio Bonfini is egyértelműen leírta *A magyar történelem tizedeiben* (IV. 8.), hogy Mátyás ha-

középpontjába került. E megnövekedett, s egészen 1940-ig nyomom követhető jelenségben az aktuális történeti évfordulók éppenúgy közrejátszottak, mint a revíziós belpolitikai propaganda és a külpolitikai orientáció. Storno Miksa (1887–1978) 1922-ben a soproni Corvin Mátyáspincébe éppen a névadó nagypecsétje nyomán tervezte meg az egyik falképet.¹⁰⁶ Időközben Szilágyi Loránd (1908–1974) az uralkodói pecsétek tárgyalásánál mellőzhetetlen királyi kancellária 15–16. századi szerepéről írt.¹⁰⁷ Munkáját Kumorovitz Lajos Bernát méltatta a következő évben.¹⁰⁸ I. András király (1046–1060) törvénybe idéző ércbillojával Jakubovich Emil (1883–1935) foglalkozott 1933-ban.¹⁰⁹ A látszólag jelentéktelen közlés érdeme, jellemezte öt évvel később Kumorovitz, hogy szerzője megtalálta I. András király ércbilloját, kimutatta annak hitelességét, s kifejtette az írásos idézéstől független használatát.¹¹⁰ Dolgozatához Váczy Péter (1904–1994) fűzött észrevételeket a *Századokban*.¹¹¹ Váczy érzékenyen reagált a külföldi szakirodalom közlései-

lálakor összetörték pecsétjeit: „...regalia sigilla in medio senatu presidente regina Corvinoque diffracta sunt.” BALOGH Jolán: *A művészet Mátyás király udvarában I. Adattár*. Budapest, Akadémiai, 1966. 305.

¹⁰⁶ Sopron, Soproni Múzeum, Storno-gyűjtemény. Ltsz. n. Papír, akvarell. 410 × 620 mm. A lap alján felirat: „A soproni Mátyás pince egyik falfestménye. Tervezte Storno Miksa 1922. májusában”.

¹⁰⁷ SZILÁGYI Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. *Turul*, 44. 1930. 45–83. (Klly.: Budapest, 1930.) Szilágyiról: SINKOVITS István: Szilágyi Loránd (1908–1974). *Levéltári Közlemények*, 46. 1975. 380–381.; UJVÁRY Gábor: „Ha Béccsel megszakad az összeköttetés, akkor megszakad az összeköttetésünk saját múltunkkal.” (Adattár a Bécsi Magyar Történeti Intézet tagjairól 1920–1944.) *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, 7–8. 1995–1997. (Budapest, 1997.) 425.

¹⁰⁸ Kumorovitznak az 1938-as tudománytörténeti összefoglalásában említett, a *Turul* 1931-es számába leadott recenzióját nem találtam sem az említett helyen, sem a későbbi számokban, valamint a *Századokban* sem. Elképzelhető, hogy ismertetése kéziratban maradt.

¹⁰⁹ JAKUBOVICH Emil: I. Endre király törvénybeidéző ércbilloja. *Turul*, 68. 1933. 56–74., 88.

¹¹⁰ KUMOROVITZ 1938. i. m. (3. jegyzet) 307.

¹¹¹ VÁCZY Péter: A királyi kúria bírósága és I. Endre király törvénybeidéző ércbilloja. *Századok*, 68. 1934. 484–489.; Váczyról: NIEDERHAUSER Emil: Váczy Péter. *Magyar Tudomány*, 102. ú. f. 40. 1995. 102–104.

Az 1933-as év „pecsétani eseményeihez” tartozott továbbá a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság jubileumi kiállítása az Iparművészeti Múzeum aulájában. A látlat anyagáról a múzeum Adattárának egy leltározatlan fondja tájékoztat. Tartalma: Czobor Alfréd titkár levele Végh Gyulához, a múzeum igazgatójához a kiállítási anyag összegyűjtésével, Szentpétery Imre elnök levele pedig a tárlokkal kapcsolatban. Jegyzék a Magyar Nemzeti Múzeumból kölcsönzött anyagról és Történeti Osztálya által a kiállításra küldött tárgyak jegyzéke. Az Országos Széchényi Könyvtárból és a Magyar Királyi Országos Levéltárból küldött anyagok gépelt listái. Az előbbiben heraldikai és pecsétani munkák felsorolása, közöttük olyan kuriózumokkal, mint az első hazai címertani munka: *Ars Heraldica. Seu Consuetudinum Heraldicarum* [...] *Synopsis*. Opere et veritate Francisci PARIZ PAPAI. (Claudiopoli, Ex off. Nicolai Kis DE M. TÓTFALU, 1695.) Fejérváry Károly előszavával. (RMK II. 1797.). Kéziratok cédulagyűjtemény rövid leírásokkal az okleveleken lévő és a róluk leszakadt pecsétekről név nélkül, méltóságok és intézmények szerint csoportosítva. A *Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (1883–1933) jubileumi kiállításának katalógusa*. Bev. SZENTPÉTERY Imre. Budapest, Franklin ny. 1933. Itt köszönöm meg Horváth Hilda és Lichner Magdolna segítségét, akik az anyagra fölhívták a figyelmemet. Ezen a helyen kell megemlíteni BAÁN Kálmán *Magyar genealógiai és heraldikai forrásmunkák. 1561–1932* (Budapest, Robur Irodalmi Vállalat, 1932. [Reprint: Budapest, Magyar Könyvtérkecsítő Vállalat, 1984]) című munkáját, amely hasznos segédletül szolgált ezekben az években a pecsétani kutatásokhoz. Végezetül a harmincas évek utolsó, figyelmünkre érdemes történése Csallány Gábornak (1871–1945), a Szentési Múzeum megalapítójának egy 1935-ös, meglehetősen eldugott helyen *Aranykász*, 2. 1935. 28–29. megjelent publikációja volt. Ekkor tette közzé ugyanis Salamon király 1876-ban vagy 1877-ben, a városban kertművelés közben előkerült idézőbillojának leírását. Miután a pecsétnek később nyoma veszett, Csallány másodlagos forrásokból származó közleménye mindeddig az egyetlen információ róla: „A ’billo’ ovális alakú, mintegy 8–9 cm hosszú volt [...] a rézből lévő pecsétnek egyik oldalán, középen erősen kidomborodóan, a trónon ülő király alakja volt, egyik kezében a keresztes birodalmi alma, a másikban [...] liliom vagy jogar volt [...] a király balfelől részén, erősen kidomborodó betűkkel a következő felirat volt: Sigillum Salamonii, jobboldali részén pedig Regis Hungariae vagy Ungariae. A másik lapja síma volt. A felfüggesztésre fül szolgált, egyébként a pecsét teljesen ép és jó állapotban volt...”

re is, amit számos, ezen a helyen nem részletezhető, egyéb témákról írt recenziója tanúsított.¹¹² Időközben Gárdonyi Albert folytatta 14. századi kutatásait.¹¹³ 1937-ben Donászy Ferenc (1858–1923) jelentetett meg önálló kiadványt az Árpádok címereiről.¹¹⁴

Ilyen előzmények után várt a pecsétani összegzés Kumorovitz Lajos Bernátra. Az immár új alapokra helyezett anyaggyűjtés folytatása és publikálása mellett az ő figyelmét is elsősorban a kancellária működése, s e hivatalon belül a kisebb uralkodói pecsétek használata kötötte le, mindenekelőtt Zsigmond és Mátyás király korában, hiszen az ő uralkodásuk idején a kancelláriai állapotok már nagyjából kikristályosodtak.¹¹⁵ 1928-tól kezdve szinte évről évre jelentette meg egy-egy részterület és korszak oklevélkibocsátó intézményének működéséről, illetve pecsét-használatáról írt dolgozatait.¹¹⁶ Aprólékos, kiemelkedő színvonalú közleményei után 1940-ben összegezte máig érvényes konklúzióit *A pecsétan eredményeinek értékesítése a történetkutatásban*, majd 1944-ben *A magyar pecsét-használat története a középkorban* címmel, amely szintén azonnal bekerült a szakma vérkeringésébe.¹¹⁷

¹¹² Váczy Péter volt az első például, aki érdemben foglalkozott Percy Ernst SCHRAMMnak az uralkodói pecsétek szempontjából is rendkívül fontos, hatalmas történeti-ikononológiai áttekintésével: *Die deutschen Kaiser und Könige in Bildern ihrer Zeit*. In: *Die Entwicklung des menschlichen Bildniss*. I. Hrsg. Walter Wilhelm Goetz. Jéna, 1928. (ismertetés) *Századok*, 65. 1931. 196–197.

¹¹³ Például: GÁRDONYI Albert: A magyar Anjouk címeres emlékei. *Turul*, 51. 1936. 12–18.; NYERS Lajos: *A nádor bírói és oklevéladó működése a XIV. században (1307–1386)*. Kecskemét, Hungária Ny. 1934. (Palaestra Calasantiana. A piaristák doktori értekezései az 1932. évtől.)

¹¹⁴ DONÁSZY Ferenc: *Az Árpádok címerei*. Budapest, Donászy Ferenc. 1937. Egyéb kisebb tanulmányai a pecsétan és heraldika határterületéről: Uő: Az Árpádok címerének kérdése. *Turul*, 50. 1935. 34–33.; Uő: Az oroszán ábrázolása a magyar heraldikában. *Turul*, 53. 1938. 7–25.

¹¹⁵ Munkásságáról: GERICS József: Kumorovitz Lajos Bernát köszöntése. *Levéltári Közlemények*, 51–52. 1980–1981. 3–4.; *Magyar Egyháztörténeti Évkönyv* I. (Budapest, 1994.) (FÉNYI Ottó, BERTÉNYI Iván, GERICS József, LADÁNYI Erzsébet, KUBINYI András tanulmányaival.) Ismertetése: T. MÉREY Klára, *Levéltári Közlemények*, 66. 1995. 257–259.; KUBINYI Andás: Kumorovitz L. Bernát (1900–1992). In: *Emlékbeszédek az MTA elhunyt tagjai felett*. Budapest, Akadémiai, 2001. 1–14. Életrajzához kiegészítés: 1933–1934-ben két hónapig a Bécsi Magyar Történeti Intézet „változó belső tagja” volt. Az Intézetben a készülő *Magyar pecsétan* című könyve megírásához folytatott kutatásokat. Főleg a *Staatsarchiv* anyagát vizsgálta át alaposabban, a felkutatott pecsétekről, megfelelő jegyzetek elkészítése mellett, gipszmásolatokat és fényképfelvételeket készített. Az említett levéltár két pecsétmásolat-gyűjteményének (körülbelül 20 ezer darab) magyar anyagát is áttanulmányozta, főleg a szomszédos államok pecsétgyakorlatával való vonatkozásban: UJVÁRY 1995–1997. i. m. (107. jegyzet) 414. A teljesség igénye nélkül néhány korai, e témával foglalkozó tanulmánya: KUMOROVITZ L. Bernát: A magyar királyi egyszerű- és titkospecsét használatának kialakulása a középkorban. *A gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve*, VII. (Budapest, 1937) 69–112.; Uő: A magyar címer hármashalma. *A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve*, 9. (Budapest, 1939.) 74–92.; Uő: Az autentikus pecsét. *Turul*, 50. 1936. 45–68.; Uő: Kortani és pecsétani cikkek 1931–1941 között az *Új Idők Lexikon*ban (Budapest, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt.).

¹¹⁶ Kumorovitz bibliográfiája: BORSODI Csaba: Kumorovitz Lajos Bernát munkássága (1928–1982). In: *Magyar Herald. Forrásközlő, család- és történeti és művészeti Évkönyv*, Nr. 1. *A magyar hivatali írásbeliség fejlődése 1181–1981*. I. Szerk. KÁLLAY István. (Budapest, 1984) 660–673.; BORSODI Csaba: Kumorovitz Lajos Bernát műveinek bibliográfiája. *Magyar Egyháztörténeti Évkönyv*, I. (Budapest, 1994.) 37–45.; nekrológok: *Levéltári Közlemények*, 63. 1992. 230–232. (BERTÉNYI Iván); *Turul*, 65. 1992. 49–50. (ÉRSZEGI Géza); *Századok*, 126. 1992. 500–501. (GERICS József). Kumorovitz hagyatékának egyik része Gödöllőn található, másik része budapesti, Szent István körüli lakásában, amelyet a premontrei rendre hagyott. A hagyaték földolgozásával Érszegi Géza foglalkozik. Itt köszönöm meg dr. Kovács Imre Endre O. Praem. alperjel, levéltárvezető szíves tájékoztatását. Kumorovitz pecsétekről készült fényképgyűjteményét az ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszékén őrzik.

¹¹⁷ KUMOROVITZ Lajos Bernát: A pecsétan eredményeinek értékesítése a történetkutatásban. *A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Szent Norbert Gimnáziumának 1939–1940. évi Évkönyve*. Gödöllő, 1940; Uő: A magyar pecsét-használat története a középkorban. *A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Szent Norbert Gimnáziumának 1943–1944. évi Évkönyve*. Gödöllő, 1944. 281–363.

A diplomatika mellett az 1930-as évek közepétől egyre inkább hallatta hangját az írásokban addig csupán szórványosan megjelenő művelődés- és művészettörténeti diszciplína is, mely addig jobbára az ikonográfia szempontjából kamatoztatta a pecsétek ábrázolásaival kapcsolatos megfigyeléseit. Horváth Henrik (1888–1941) Luxemburgi Zsigmond magyar királyi pecsétjeit is érintette igen nagy hatású, Johan Huizinga (1872–1945) nyomán írt kultúrtörténeti könyvében.¹¹⁸ Az ő módszerét követte több előtanulmány után Dercsényi Dezső (1910–1987) 1941-ben kiadott *Nagy Lajos és kora* című, szintén nagy sikerű korrajzában. Könyvében röviden érintette Lajos, öccse, István herceg és Łokietek Erzsébet (1305–1380) anyakirályné pecsétjeit: „A pecsét Nagy Lajos korában nemcsak az oklevelek legfontosabb megerősítő jegye, hanem mint pénz, a kispasztikának is jelentős terméke. A pénzknél nagyobb terjedelme, figurális és ornamentális ábrázolások kivitelezésére, széles körben elterjedt volna pedig művészi hatások gyors közvetítésére adott alkalmat. Ismerjük Nagy Lajos udvari pecsétvésőjét Csóri Sebestyén fia, György személyében, aki valószínűleg mind a két királyi nagypecsétet készítette és akit ezért a munkájáért 1344-ben gazdagon megajándékozott a király. Az első királyi nagypecsétet azonban a boszniai hadjárat során ellopták a kancellár sátrából, értékes anyagát Küküllői János szerint Besztercén ötvösnek adták el. Az új pecsétet valószínűleg ugyancsak György mester metszette, mert az előbb említett oklevél későbbi átiratában Nagy Lajos második pecsétjével megerősítve maradt ránk. A második királyi nagypecsét architektonikus háttérével a Gallicus Péter-féle I. Károly számára készült pecsétjének naturalista részletekkel gazdagított fejlesztését mutatja.”¹¹⁹ Hipotézise azonban tévesnek bizonyult, s nem gyarapította a kevés, név szerint is ismert pecsétvéső listáját.¹²⁰ A magyar királyok pecsétjeit őket leszámítva eddigi

¹¹⁸ JOHAN HUIZINGA: *Herfsttij der middeleeuwen*. Antwerpen, 1919. (Magyarul: *A középkor alkonya. Az élet, a gondolkodás és a művészet formái Franciaországban és Németalföldön a XIV. és XV. században*. Ford. SZERB Antal. Budapest, Európa, 1979.); HORVÁTH HENRIK: *Zsigmond király és kora. Zsigmond király halálának 500 éves évfordulójára*. Budapest, Budapest Székesfőváros, 1937.

¹¹⁹ DERCSENYI DEZSŐ: Nagy Lajos ikonográfiája. *Szép művészet*, 2. 1941. 239–242.; Uő: *Nagy Lajos és kora*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, [1941] 125–127. (Reprint: Budapest, Akadémiai, 1990).

¹²⁰ Csóri Sebestyén fia György azonosítása I. Lajos király első felségpecsétjének készítőjével a „sigillator” szó hibás fordításán alapuló tévedésnek bizonyult: TAKÁCS Imre: Megjegyzések a XIV. századi magyar főpapi pecsétek művészettörténeti kérdéseihöz. In: *A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmátsolat-gyűjteménye alapján*. Szerk. BODOR Imre. Budapest, MTA MKCs, 1984. 25.; Petrus Gallicus tevékenységéről: BERNWALDSZKY Károly: *A sienai eredetű Gallicus család és művészete. Adatok az anjou-korabeli magyar kézművesség történetéhez*. Igló, Szepesi Lapok, 1908; Alessandro MIHALIK: I maestri orafi Pietro e Nicolo Gallicus di Siena in Ungheria. *Bullettino senese di storia patria*, 33–34. 1926–1927. (Siena, 1928) 87–101. Más aspektusból tárgyalja: BALOGH Jolán: A magyarországi Szent György-ábrázolások forrásai. *Archaeologiai Értesítő*, ú. f. 43. 1929. 13–15.; Uő: Márton és György kolozsvári szobrászok. *Erdélyi Múzeum*, 38–39. 1934. (Klly.: Cluj-Kolozsvár, 1934. [Erdélyi Tudományos Füzetek 71.]). Balogh Jolán stíluskritikai elemzésének végső célja az volt, hogy kimutassa az itáliai művészeti kapcsolatok folyamatos történetét a középkori magyar művészetben. Teóriájának pilléreit az 1330 körüli sienai kapcsolatokra építette, s elsősorban pecsétművészeti párhuzamokkal igyekezett bizonyítani az I. Károly korában Magyarországon föltűnő jelenségek folyamatos hagyományát. I. Lajos korából egyébként mindmáig csak pecsétörének neve, Miklós ismeretes, akit a király 1373-ban Tétényt adományozta. Dercsényi úttörő művészettörténeti szempontú pecsétani megfigyeléseiről lásd MAROSI Ernő: Előszó az 1990. évi kiadáshoz. In: DERCSENYI: 1990. i. m. (119. jegyzet) V–VI.

Oklevélből ismert Zsigmondnak mint római királynak az egyik pecsétvésője, Arn[old] Bo[e]mel bécsi aranyműves, aki munkájáért 200 rajnai forintot kapott 1417-ben. Az uralkodó ekkori magyar felségpecsétje azonban teljesen független ettől a német királyi felségpecsétől. A pecsét irodalma: NYÁRY 1886. i. m. (78. jegyzet) 223.; BODOR Imre: Uralkodói pecsétek. In: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*. Kiállítási katalógus. Szerk. BEKE László–MAROSI Ernő–WEHLI Tünde. Budapest, MTA MKCs, 1987. 22. Kat. 14; ERNŐ MAROSI: Persönlichkeiten Sigismund in der Kunst. In: *Sigismund von Luxemburg, Kaiser und König in Mitteleuropa 1387–1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismund und der europäischen Geschichte um 1400*. Hrsg. Josef MAČEK–ERNŐ MAROSI–Ferdinand SEIBT. Warendorf, Philipp von Zabern, 1994. 259–261.; MAROSI Ernő: Újabb

ismereteink szerint anonim ötvösök vették. Nem ismeretesek így például Mátyás király vésnökei sem, akinek a legkülönbébb jellegű pecsétjeit pedig igencsak behatóan tanulmányozták. Teljességre törekedve, Kumorovitz *Mátyás király pecsétjei* című tanulmányára támaszkodva,¹²¹ Balogh Jolán (1900–1988) sorolta föl őket bőséges bibliográfiával a hagyományos ikonográfiai rendszer szabályai szerint.¹²² Valamivel bővebben tárgyalta e pecséteteket, finom stíluskritikai megfigyelésekkel, némi ikonográfiai kiegészítésekkel a Mátyás-kori művészetet összegző monumentális monográfiája tanulmány részében, azonban mindez már nem jelenhetett meg.¹²³ A pecsétetek közül a legismertebb Mátyás 1464-ben kibocsátott nagy kettős felségi (vagy maestas típusú) pecsétje, amely, mint Balogh megállapította, tulajdonképpen elődei (Zsigmond második kettős, Albert, V. László) pecsétjeinek késői gótikus továbbfejlesztése, de fölfedezhetők rajta még a német és osztrák felségpecsétetek (például III. Frigyes német-római császár) hatásai is.¹²⁴

A pecsétteni kutatás nehézségei 1945 után

A II. világháborút követő politikai változások következtében a szfragisztika kutatása jó időre lekerült a napirendről. Megszűnt a *Turul*. Utolsó, 1944–1946-os összevont számában Kumorovitz a Kálmán-kori „*cartula sigillata*” használatáról értekezett.¹²⁵ Huszár Lajos (1906–1987) egy standard témának, Péter király ólombullájának szentelt figyelmet numizmatikai forrásokat is fölhasználva.¹²⁶ A publikálási lehetőségek beszűkültek, Nyugaton ugyanakkor töretlenül tovább folytathattak a kutatások. Az emigrációba kényszerült Deér József (1905–1972) a jelvénytán meg alapítójának, az Aby Warburg-tanítvány Percy Ernst Schrammnak (1894–1970) óriási apparátus-

Zsigmond portrék. In: *Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok*. Szerk. LÖVEI Pál. Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 1993. (Művészettörténet – Műemlékvédelem IV.) 137.; MAROSI Ernő: Zsigmond, a király, a császár. In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk. ERDEI Gyöngyi–NAGY Balázs. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2004. (Monumenta Historica Budapestiensia XIV.) 218.

1495-ben került szóba két oklevélben a harmadik uralkodói pecsétvéso, egy bizonyos Bernardus mester, aki II. Ulászlónak két gyűrűspecstet készített 1494-ben (1495. IX. 17.: MNL OL, DL 20360., 1495. XI. 7.: MNL OL, DL 20365.). Említette: BALOGH 1966. i. m. (105. jegyzet) 306.

¹²¹ KUMOROVITZ Lajos Bernát: Mátyás király pecsétjei. *Turul*, 46. 1932. 5–19.

¹²² BALOGH Jolán: Mátyás király ikonográfiája. In: *Mátyás király Emlékkönyv születésének ötszázéves évfordulójára* I. [Szerk. LUKINICH Imre.] Budapest, Franklin-Társulat, 1940. 440, 476–478. Ezen a helyen jegyzem meg, hogy a szerzőnek nem ez volt az első olyan publikációja, amelyben uralkodói pecsétetekkel foglalkozott. Már 1929-ben *A magyarországi Szent György ábrázolások forrásai* (*Archaeologiai Értesítő*, 43. 1929. 138–152.) című tanulmányában figyelmet szentelt a lovaspecséteteknek mint szóba jöhető ikonográfiai előképeknek. Az ábrázolások között főnnálló tematikai és stílus kapcsolat néhány évvel később *Márton és György kolozsvári szobrászok* 1934. i. m. [120. jegyzet] című, máig alapvető munkájában jutott hangsúlyos szerephez. A lovaspecsétetekről írt összefoglalása önállóan kiadva: BALOGH Jolán: Magyar lovaspecsétetek (XIII–XIV. század). In: *Uő: A régi magyar és európai művészet kérdései. Művészettörténeti tanulmányok*. Szerk. SZMODISNE ESZLÁRY Éva. Budapest, Püski, 2000. 15–17.

¹²³ Balogh Jolán a Mátyás-kori művészetéről 1939-ben megírt, az 1940-es évfordulóra tervezett kötetének nyomdai munkálatai végül 1943-ban elkezdődtek, de a szöveg egy része 1945-ben az ostrom alatt elégett. A szerző akadályoztatása miatt az átdolgozott tanulmány csak harminc évvel később jelenhetett meg: Jolán BALOGH: *Die Anfänge der Renaissance in Ungarn. Matthias Corvinus und die Kunst*. Graz, Akademische Verlagsanstalt. 1975. Magyarul: *Mátyás király és a művészet*. Budapest, Magvető, 1985. 264–266. A kézirat sorsáról lásd még: TÖRÖK Gyöngyi: „Kicsi mozaikkövekből hatalmas kompozíció.” Száz éve született Balogh Jolán művészettörténész. *Új Művészet*, 11. 2000. 12. 40.

¹²⁴ MNL OL, DL 15412, 15222, 15675, 38998.

¹²⁵ KUMOROVITZ Lajos Bernát: A Kálmán-kori „*cartula sigillata*”. *Turul*, 58–60. 1944–1946. 29–33.

¹²⁶ HUSZÁR Lajos: Péter király ólombullája. *Magyar Múzeum*, évf. n. 1947. december [Budapest, 1948.] 13–16.

sal és szigorú pontossággal összeállított *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik* című művére¹²⁷ támaszkodott a magyar uralkodói jelvényeket vizsgálva, itthon sajnos sokáig hatástalan tanulmányaiban.¹²⁸ Kolozsvárott Jakó Zsigmond (1916–2008) foglalta össze az erdélyi pecsétan történetét a 15. század végéig.¹²⁹ Az első hazai fecskék az 1950-es évek közepén jelentek meg. Kumorovitz fáradhatatlanul folytatta aprólékos kutatásait a megváltozott légkör ellenére, az MTA Történettudományi Intézetében 1950–1951-ben a Középkori Történeti Munkaközösség, a Magyar Országos Levéltár külső, majd a Budapesti Történeti Múzeum főmunkatársaként. 1956-ban nyújtotta be kandidátusi értekezését *A magyar trikolor és a magyar államcímer múltja* címmel. Kiemelkedő színvonalú dolgozatával végül a tudományok doktora fokozatot nyerte el.¹³⁰

Jó alkalmat teremtettek a pecsétan művelésére az akkortájt meginduló nagy sorozatok: kézikönyvek, topográfiai, levéltári segédletek, oklevéltárak előkészítő munkálatai. Ennek egyik előfeltétele a módszeres adatgyűjtés volt. Több ezer regeszta készült hozzájuk, s jó részüket hasznosították később a történeti szintézisekben.¹³¹ Hasonló vállalkozás volt a Magyar Művészettörténeti Munkaközösség, majd utóda, a Művészettörténeti Dokumentációs Csoport által kezdeményezett, a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárában és Filmtárában külső munkatársak bevonásával folytatott kutatómunka.¹³² A kisebb-nagyobb megszakításokkal mintegy harminc éven át folyó szisztematikus gyűjtés során tizennyolcezer oklevélkivonat ke-

¹²⁷ Percy Ernst SCHRAMM: *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik*. I–III. Stuttgart, Anton Hiersemann. 1954–1956. (Monumenta Germaniae Historica. Schriften. 13/1–3.). Schramm munkásságának értékeléséhez vö. M. János BAK: Medieval Symbolology of the State. Percy E. Schramm's Contribution. *Viator*, 4. 1973. 33–63.

¹²⁸ Josef DEÉR: Die Siegel Kaiser Friedrichs I. Barbarossa und Heinrichs VI. in der Kunst und Politik ihrer Zeit. In: *Festschrift Hans R. Hahnloser zum 60. Geburtstag 1959*. Hrsg. Ellen J. BEER–Paul HOFER–Luc MOJON. Basel–Stuttgart, Birkhäuser, 1961. 47–102.; Uő: Der Globus des spätromischen und des byzantinischen Kaisers. Symbol oder Insigne? *Byzantinische Zeitschrift*, 54. 1961. 53–85., 291–318.; Deér Józsefről: Thomas von BOGYAY: Dem Gedenken an Josef Deér. *Ungarn-Jahrbuch*, 4. 1972. 236–239.; – –: Egy életmű adatokban. Deér Lajos munkássága. Bibliográfia. *Aetas*, 3. 1990. 153–156.; UJÁRY 1995–1997. i. m. (107. jegyzet) 402–403.; Deér József emlékezete. *Tanulmányok Deér József (1905–1972) professzor születésének centenáriuma*. Szerk. KOSZTA László. Szeged, JATEPress, 2006. (Capitulum II.).

¹²⁹ Zsigmond JAKÓ: Sigilografia cu referire la Transilvania (până în secolul al XV-lea). [Pecsétan tekintettel Erdélyre a XV. század végéig.] *Documente privind istoria României*. Introducere. II. (București, 1956.) 561–619. Ismeretetések: *Századok*, 91. 1957. 851–852. (MAKKAY László); *Levéltári Közlemények*, 28. 1958. 151–152. (BARA István–ENTZ Géza).

¹³⁰ KUMOROVITZ Lajos Bernát: *A magyar trikolor és a magyar államcímer múltja*. Budapest, 1955. (MTA Könyvtára Kézirattára, D 447.).

¹³¹ Az oklevélkivonatok készítése az 1950-es években lelassult. Nehezítő tényező volt a családi levéltárak pusztulása mellett, hogy a határon kívül eső levéltárak anyagához is immár lényegesen nehezebben lehetett hozzáférni. A lassan meginduló új akció keretében először 48 családi levéltár közel 8500 darbjáról mintegy 12 ezer regeszta készült. A kivonatokat Bakács István, Borsa Iván, Fekete Nagy Antal, Fügedi Erik, Illa Bálint, Mályusz Elemér és Oszvald Ferenc készítették. Az így elkészült, részben ellenőrzött kivonatok egy példánya több részletben ajándékként a MOL-ba került, s annak regesztagyűjteményét gazdagította. A kivonatolás „A Magyar Tudományos Akadémia szabályai középkori latin források közlésére” (Száadok, 53. 1920. Melléklet: 22–24.) szabályzatban lefektetett elvek szerint történt. Ennek értelmében a leírásnak ki kellett terjednie az oklevél anyagára és megpecsételése is: a pecsét elhelyezésére (függő, záró, hátlapra vagy szöveg alá nyomott), számára, jelenlegi állapotára (ép, töredezett, elmosódott stb.), színére, ha az eltért a természetes viasz színétől. Ilyen értelemben tehát fontos információval szolgálnak a szfragisztikusoknak is: BORSA Iván: A középkori oklevelek regesztázása. *Levéltári Közlemények*, 24. 1946. 47–70.; Uő: Előszó. In: *A Szent-Ivány család levéltára 1230–1525*. Mályusz Elemér kézírata alapján s. a. r., szerk., előszó: BORSA Iván. Budapest, Akadémiai, 1988. 5–10. Vö. még: BLAZOVICH László: A forrásfeltáró és oklevéltár-készítő Mályusz Elemér. *Levéltári Közlemények*, 70. 1999. 197–202.; TRINGLI István: Középkori oklevelek kiadásának problémái. *Fons*, 7. 2000. 7–40.; Internetes elérhetősége: <http://www.bparchiv.hu/> [utolsó letöltés: 2015. május 31.]; az 1948 utáni forráskiadás nehézségeiről: PITI Ferenc: *Anjou-kori oklevéltár XXIV. (1340)*. PhD-disszertáció és tézisek. Szeged, JATE, 2001.

¹³² MNL OL, Q szekció, Mohács előtti gyűjtemény és X szekció.

rült az intézmény archívumába.¹³³ A cédulák művészettörténeti szempontból nyújtanak segítséget a medievista kutatóknak. Tartalmaznak hagyatéki leltárakat, kincsleleteket, építkezési adatokat, berendezési tárgyakat, s a regesztázás szabályai szerint tájékoztatnak a pecsételési módjáról, állapotáról.

A magyar uralkodói pecsétek kutatásának a harmincas–negyvenes években igen intenzívvé vált folyamata azonban megszakadt. Az adatgyűjtés, a hiányok pótlása mondhatni előlről indult, de szerencsére szilárd alapra támaszkodhatott. A bázist a már meglévő oklevéltárak, Bartoniek, Fejérpataky, Kumorovitz, Szentpétery monografikus összefoglalásai, részpublikációi, a korábbi szisztematikus cédulázások jelentették. Új oklevéltárak kiadása is megindult. Mindebben úttörő szerepet vállalt Mályusz Elemér (1898–1989), aki 1951-ben, illetve 1958-ban megjelentette a korai Zsigmond-kori okleveleket. Gutheil Jenő (1887–1963) az 1950-es években összegyűjtötte és kiadásra előkészítette a veszprémi káptalan és püspökség levéltárában található, Veszprémre vonatkozó okleveleket.¹³⁴ Bertényi Iván a nádori és az országbírói

¹³³ MTA BTK Művészettörténeti Intézet Levéltári Regesztagyűjteménye: A–I–10. Az eredeti anyag körülbelül 85%-át öleli fel. Készítők neve: Bártfai Szabó László, Érszegi Géza, Kenéz Győző, Magyar Eszter, Oszvald Ferenc, Solymosi László, Tomcsányi Tamás. Elhelyezésük az eredeti anyag rendjében, kivéve a családi levéltárakból kiemelt oklevelek céduláit, amelyek a családnév ábécérendjében vannak elhelyezve. Kutathatók személy- és helységnevmutatóval. DÁVID Katalin: A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Adattára. *Művészettörténeti Értesítő*, 6. 1957. 318–320. Ezen a helyen nincs mód kitérni a cédulák gazdag pecsétanyagjainak teljes körű főlírására, csupán néhány oklevélre szeretném főlírni a figyelmet esetleges későbbi földolgozások reményében:

1. 1390. IX. 26.: Zsigmond király a pecsét- és oklevélhamisító Toplafeli János diák birtokaiból a Liptó vármegyei Madáchházát Csoltai Egyed fiának, Jánosnak adja. (DL 50279 [Bártfai Szabó László gyűjtése]).

2. Krika, 1402. V. 13. (Sebenico város levéltára): Hervoja boszniai vajdának abban az oklevelében, melyben megerősítette a korábbi királyok adományait, szerepel I. (Nagy) Lajos király pecsétjének leírása is: „...minito una sua sigillo regali in cera alba cum cordula sericis rubei et albi coloris, molendia in flumine Krika, scilap vocata...” (DL 50054. [Solymosi László gyűjtése]).

3. 1406. X. 15. (Sebenico város levéltárából): A sebenicói káptalan átírja Nápolyi László oklevelét, leírva annak pecsétjét: „...magna de cera rubea cum cordula sirici rubei et albi coloris ab uno latere huius bulle sculta est imago regia sedens super regali cathedra et tenens in manu dextra sceptrum regale et in manu sinistra pomum unum rotundum cruce parva super apposita in qua bulla erant sculti, duo leones unus a dextris alius a sinistris et in eodem sigillo erant duo arma una a latere dextro erat scutum super quo erat scutum quedam mons trium cacuminis et desuper erant due cruces una super aliam et super totum scutum erat sculta corona ex alio latere dextro liliorum erant 4 obstacula sive barras et ex alio latere sinistro erat crux et super scutum prefatum erat quedam alia corona sculta et circumcircha predictam bullam erat unus circulus literarum huius continencie + Ladislaus Dei gracia Ungarie...” (DL 50071. [Solymosi László gyűjtése]) Ez utóbbi leírás azért különösen érdekes, mert az MNL OL csupán két töredékes pecsétet őriz a trónkövetelő uralkodótól (DL 8886., 8888: vörös viasz, 30 × 30 mm. Szilikonmásolata: MTA BTK Művészettörténeti Intézet Pecsétmásolat-gyűjteménye, MDK B–I–183).

¹³⁴ *Zsigmondkori oklevéltár*. I. (1387–1399). Összeáll. MÁLYUSZ Elemér. Budapest, Akadémiai, 1951; II/1–2. (1400–1410). Budapest, Akadémiai, 1956., 1958. Ismertetése: *Századok*, 71. 1958. 815–819. A sorozat további köteteiről lásd a Magyar Medievistikai Kutatócsoport ismertetését: <http://medievalia.hu/zsigmondkori-okleveltar/a-sorozat-ismertetese/> (utolsó letöltés: 2015. június 14.). Jó mutatóinak köszönhetően könnyen kikereshetők Zsigmond különböző pecsétfajtáira: fellegi, titkos, gyűrűs, a sérült, bővített, elveszett pecsétekre, a középpecsétre (*sigillum medicore*), a nagypecsét jogára vonatkozó adatok. A veszprémi Bakony Múzeum az 1960-as évek végén tervbe vette a Gutheil-féle regeszták kiadását, s Fügedi Eriket kérte föl pecsétmutatójának elkészítésére: FÜGEDI Erik: Pontifikális pecsétek Magyarországon. In: *A középkori Magyarország főpapi pecsétjei* 1984. i. m. (121. jegyzet) 11. Jól használható oklevéltár még ezekből az évekből: *Veszprémi regeszták*. Összeáll. KUMOROVITZ Lajos Bernát. Budapest, MOL. 1953. (A MOL kiadványai II. Forráskiadványok 2.); Ezen a helyen nincs mód kitérni az elmúlt ötven évben kiadott oklevéltárak pecsétanyagjaira, de feltétlenül megemlíteném az alábbiakat: Richard MARSINA: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* I–II. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1970–1987; *Diplomata Hungariae Antiquissima*. 1. 1000–1031. Edendo operi praefuit Georgius GYÖRFFY. Budapestini, Academiae Scientiarum Hungarica, 1992; *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta*

hivatal,¹³⁵ Magyar Eszter pedig disszertációjában a királyné szerepét vizsgálta a középkori államigazgatásban.¹³⁶ Az 1945–1965 közötti húsz év hazai segédtudományi új eredményeiről Kumorovitz Lajos Bernát, Gerics József (1931–2007), Kubinyi András (1929–2007) és Mezey László (1918–1984) számolt be.¹³⁷

Új lehetőségek és szempontok a szfragisztikai kutatásokban (1965–2001)

A művészettörténeti szempontú közlemények sorát tulajdonképpen egy függelék, Németh Annamária hasznos pecsétani bibliográfiája vezette be, néhány új hipotézissel.¹³⁸ Az 1961-ben

litteraria res Transsylvanas illustrantia – Erdélyi okmánytár I. 1023–1300. Közzéteszi JAKÓ Zsigmond. Budapest, Akadémiai, 1997; *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387.* I–XXIX. Budapest–Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 1990–2013; *Középkori oklevelek a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban (1300–1525).* Összegejtötte, átirta BALOGH István, szerk. ÉRSZEGI Géza. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2000. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai II. Közlemények 21.); *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia.* Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez II. (1301–1339). Jegyzetekkel regesztákban közzéteszi JAKÓ Zsigmond. Budapest, MOL, 2004. (A MOL Kiadványai. II. Forráskiadványok 40.); *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia – Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez III. (1340–1359).* Regesztákban jegyzetekkel közzéteszi HEGYI Géza és W. KOVÁCS András közreműködésével JAKÓ Zsigmond. Budapest, MOL, 2008. (A MOL Kiadványai. II. Forráskiadványok 47.); *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia – Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez IV. (1360–1372).* Regesztákban jegyzetekkel közzéteszi HEGYI Géza és W. KOVÁCS András közreműködésével JAKÓ Zsigmond. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet–MNL OL, 2015. A forrásfeltárásokról vö. KOSZTA László: A középkori magyar egyházra vonatkozó történeti kutatások az utóbbi évtizedekben (1948–1988). *Aetas*, 8. 1993. 1. 69–70.

¹³⁵ BERTÉNYI Iván: A nádori és az országbírói ítélőmester bírósági működése a XIV. században. *Levéltári Közlemények*, 35. 1964. 187–203.

¹³⁶ MAGYAR Eszter: *A királyné szerepe a magyar állam igazgatásában 1380-ig.* Kézirat. Budapest, 1967.

¹³⁷ Lajos Bernát KUMOROVITZ–József GERICS–András KUBINYI–László MEZEY: Historische Hilfwissenschaften und Verwaltungsgeschichte in Ungarn 1945–1964. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 73. 1965. 382–398. (Klny.: Graz, 1965.)

¹³⁸ T. NÉMETH Annamária: Pecsétani bibliográfia. In: MAKKAI László–MEZEY László: *Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI–XIV. század.* Budapest, Gondolat, 1960. (Nemzeti Könyvtár – Levelestár.) 415–421. A szerző, aki akkor a Magyar Nemzeti Múzeum tipáriumgyűjteményének őre volt, anélkül hogy forrását megnevezné vagy állítását illusztrálná, például Károly Róbert már jól ismert és Gárdonyi Albert alapvető tanulmányában földolgozott három felségi pecsétje mellett egy negyediket is föltételezett: i. m. 417. Egyéb pecsétani tanulmányai: *A magyar Anjou-kori pecsétek mint kispasztikai alkotások.* Szakdolgozat. Budapest, 1957. (ELTE Művészettörténeti Intézetének Könyvtára, Itsz.: 137); Uő: Henrik croiai püspök pecsétnyomója. *Folia Archeologica*, 11. 1959. 125–134.; Uő: A topuszkói apátság pecsétjei. *Folia Archeologica*, 13. 1960. 217–226.; Uő: Das älteste Typarium der Philosophischen Fakultät der Wiener Universität. *Folia Archeologica*, 13. 1961. 129–139. Recenziójuk: *Levéltári Közlemények*, 33. 1962. 280–281. (KUBINYI András) A recensens rövid ismertetésében fölhívta a figyelmet a művészettörténeti kutatások fontosságára is: „Igaz, ma már kezdik észrevenni a művészettörténetesek is a pecsétek feldolgozásának szükségességét is, így »A magyarországi művészet története« című kiadvány második kiadásában (Bp. 1961) Gerevich László már válogatást közöl a legszebb gótikus pecsétekről (181. o.). Ugyancsak Gerevich indította el még főigazgató korában a Budapesti Történeti Múzeumban Kumorovitz L. Bernát által a magyar pecsétek lenyomatainak összeállítását. Úgy látszik azonban, hogy lassan a speciális pecsétművészeti feldolgozások is megkezdődnek [...] Ismertetve ezt a három kis tanulmányt, annak kívánságunknak kell teret adnunk, hogy bármenny-

kiadott *Művészettörténeti ABC* „címer”, „címertan”, „pecsét” címszavait azonban mégsem művészettörténész írta, hanem Kumorovitz, jól érzékeltetve azt a bizonytalanságot, amely a szakmában mutatkozott heraldikai és szfragisztikai kérdésekben.¹³⁹ 1966-ban megjelent Balogh Jolán 1945-től folyamatosan bővített adattára Hunyadi Mátyás király udvarának művészetéről, a szerző korábbi tanulmányaira támaszkodó pecsétkatalógussal.¹⁴⁰ Az uralkodói pecsétek vizsgálatánál egyébként a címertani kérdések kerültek ismét középpontba. Kumorovitz a magyar közép- és nagycímer kialakulásáról írt, Györffy György (1917–2001) I. Béla király hiteles pecsétjét fedezte fel egy 14. századi hamis oklevélen,¹⁴¹ Vajay Szabolcs (1921–2010) pedig az Anjouk uralmi szimbolikáját vizsgálta.¹⁴²

A fő hangsúly azonban a magyar királyi hatalom egyik jelvénye, a kettős kereszt megjelenésére, illetve a címereken való megszilárdulására esett. A keresztábrázolás hazánkban

nyire fontosak a kis részletfeldolgozások, előbb-utóbb meg kellene történnie a pecsétek művészettörténetéről szóló összefoglaló munka elkészítésének is. Szükséges persze ehhez a magyar pecsétanyag teljes összegyűjtése, amelyet azonban levéltári anyag alapján – miként említettük – Kumorovitz végez. Hasonlóképpen nélkülözhetetlen lenne, ha a Nemzeti Múzeum a British Museum és más külföldi múzeumok mintájára kiadná pecsétnyomóinak korpuszát. Addig is azonban míg ezek a munkák befejeződnek, az eddigi anyag alapján is lehetne már összefoglaló feldolgozásokat készíteni egyes, művészettörténetileg fontos pecsét típusokról...

¹³⁹ MOLNÁR Albert–NÉMETH Lajos–VOIT Pál: *Művészettörténeti ABC*. Budapest, Terra, 1961. 78–85.

¹⁴⁰ BALOGH 1966. i. m. (105. jegyzet) 303–308. Fontos megfigyelése még a bautzeni Ortenburg-vár kaputornyán látható Mátyás-ülősobor és a körülötte sorakozó címerek kapcsán: „Az ábrázolás heraldikus (címer) és egyházi (koronás angyalok) jellegű, a király alakja pedig teljesen megfelel Mátyás nagy felségpecsétjének” (Uo. 293.) Ebben az évben még egy izgalmas tanulmány látott napvilágot KOMJÁTHY (KRING) Miklós (1909–1993) tollából: I. Károly király állítólagos pecsétnyomója. (Oklevéltani és címertani adalék.) *Levéltári Közlemények*, 37. 1966. 207–226. Megírásának előzménye a következő volt: A Bajor Állami Levéltárak Főigazgatósága értesítette a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztályának vezetőjét, Szedő Antalt, hogy I. Károly királynak az a bronz pecsétnyomója, mely a Bazarába havasalföldi vajda ellen viselt hadjárat során, 1330-ban elveszett, a müncheni Staatsarchiv birtokában van. Az intézmény vezetői fölajánlották, hogy megfelelő értékű csereanyag ellenében hajlandók a tipáriumot átadni. Közlésükhöz még azt is hozzáfűzték, hogy a tipáriumon olyan elváltozások láthatók, amelyeket csak az magyarázhat, hogy hosszabb ideig volt a földben vagy víz alatt, hozzátéve, hogy Károly Róbert második pecsétnyomójának tartják. Ember Győzőnek, az Országos Levéltár főigazgatójának megbízásából, igaz, nem autopszia alapján, Komjáthy Miklós készítette el a szakvéleményt, amelyet kibővítve, új szempontokkal kiegészítve publikált a *Levéltári Közlemények*-ben. A hír azért volt szenzáció, mert ha valódisága beigazolódná, ez lett volna az egyetlen eredeti, Mohács előtti királyi pecsétnyomónk. Az elő- és hátlapján egyaránt (!) megmunkált darabról Komjáthy azonban hitelt érdemlően bebizonyította, hogy az másolat Károly Róbert első felségi pecsétjéről, feltehetően a 18. századból. A pecsétnyomó néhány évvel később Gabriel Silagi jóvoltából bekerült az Országos Levéltár gyűjteményébe, ahol elvégeztették fémtani vizsgálatát is, amely magas cinktartalmat mutatott ki. Ez a tény is valószínűsíti újkori készítését. (Érszegi Géza szíves szóbeli közlése.) A pecsétnyomó oldalairól készült két pecsétlenyomatot Gabriel Silagi 2014-ben, Takács Imre közreműködésével, az MTA BTK Művészettörténeti Intézetének ajándékozta.

¹⁴¹ KUMOROVITZ Lajos Bernát: A magyar közép és nagycímer kialakulása. *Levéltári Közlemények*, 36. 1965. 209–234.; GYÖRFFY György: Egy XI. századi magyarországi palimpszeszt. *Levéltári Közlemények*, 39. 1968. 6, 8. (A pecsétőredék I. Béla király trónuson ülő alakját ábrázolja a fej felső részétől a derék aláig, a hagyományos *maiestas* típusban.) Ugyanő egy évvel korábban megjelent tanulmányában (erre már Pray György is fölfigyelt) egy ügyetlen 12. századi pecsétamisításra hívta föl a figyelmet. A történet egy II. István király (1116–1131) 1124. évi dalmáciai tartózkodására vonatkozó oklevélhez kapcsolódik, amelyről több másolat is készült. Ezek egyikébe, a trogiri (Trau, Horvátország) városi levéltárban őrzött példányba valaki utólag belefűzte „Kálmán király” lovas pecsétjét, amely, mint erre Pray rájött (*Syntagma* 1805. [e tanulmány 70. oldalán i. m.] 39–40.), nem lehet azonos a király *maiestas* típusú felségi pecsétjével, hanem a halicsi királyi címet viselő és a Dalmáciát kormányzó Kálmán herceg (1226–1241) pecsétjével azonosítható: GYÖRFFY György: A XII. századi dalmáciai városprivilegiumok kritikájához. *Történelmi Szemle*, 10. 1967. 51.

¹⁴² SZABOLCS VAJAY: L'héraldique image de la psychologie sociale. Quelques problèmes de l'héraldique royale des Angevins hongrois: I. Le cimier. II. Le pareti. III. Le carteli. „*Atti*” dell' *Accademia Pontaniana*, N. S. 16. 1967. 10.; Uő: A sisakdísz megjelenése a magyar heraldikában. *Levéltári Közlemények*, 41. 1970. 279–286.

a 11. századtól kezdve jól ismert, de a kettős kereszt királyi jelvényként való korai alkalmazása nem bizonyítható. Ez utóbbi Magyarországon III. Béla király (1172–1196) pénzein fordult elő először. Kezdetben pajzs nélkül, majd az 1190 táján vert pénzekon pajzsba foglalva látható, lebegő helyzetben. Akkor azonban nem öröklődött tovább, illetve megszakítás nélküli tartós használata nem igazolható. Béla fiánál, II. Andrásnál bukkant föl ismét, őt pedig fia, IV. Béla is követte. Az ezüst kettős kereszt önállóan vagy más mesteralakokkal fokozatosan a magyar királyi pecsétek címerévé vált. Tudatos alkalmazása állami jelvényként az Anjouk korára tehető, ám ennek a fölvetelnek nem minden, különösen korai mozzanata tisztázott. A kérdés – leegyszerűsítve – a kettős kereszt latin és bizánci eredete körül forgott.

Mindez akkoriban politikai állásfoglalásnak is számított.¹⁴³ A sokáig tabuként kezelt koronázási jelvények, illetve az Árpád-kor uralkodói jelvényei a hazai művészettörténet-írásban először Kovács Éva (1932–1998) tanulmányaiban kaptak helyet. Az MTA Középkori Munkabizottságának 1971. november 4-én tartott tudományos ülészakán Vajay Szabolcs *Az Árpád-kor uralmi szimbolikája* című előadásához kapcsolt referátumában az I. András király idézőpecsétjén látható kereszt országalma jelentéséhez fűzött – kutatásának további irányát is meghatározó, elgondolkodtató – megjegyzéseket.¹⁴⁴ A szóban forgó billog szerepelt egyebek közt 1972-ben a *Székesfehérvár a történeti forrásokban* című kiállításon is, amely tulajdonképpen az Aranybulla hétszáz éves évfordulója tiszteletére augusztusban rendezett tudományos konferenciához kapcsolódott. Ötvösanyagát Kovács Éva válogatta, s ő készítette el rövid magyarázatokkal tárgymutatóját is.¹⁴⁵ Kovács 1973-ban, a nyolckötetesre tervezett akadémiai művészettörténeti „kézikönyv” koncepciójának kidolgozása kapcsán, a román kori magyar művészet kutatási helyzetképét vázolva érintette a sürgősen elvégzendő tennivalók között az uralkodói pecsétek földolgozását.¹⁴⁶ A példával ő maga járt elől. 1974-ben a Corvina Kiadó egyik népszerű sorozatában az Árpád-kori ötvösségről írott művében mutatott be néhány királyi pecsétet (lényegében az 1972-es székesfehérvári kiállításon szereplőket) jelvénytörténeti, címtani aspektusból, így IV. Béla király aranypecsétjét, melynek hátoldalán a vágásos családi címert a Szent Kereszt-ereklyét ábrázoló országcímer váltja föl. V. István király (1270–1272) pecsétjének hátoldalán a kettős kereszt alsó szárán egy átbújtatott karika látható. Kovács értelmezése szerint ez a Szent Kereszt mellett ugyancsak Krisztus-ereklye, s a töviskoronával azonosítható. A *reliquia* Konstantinápolyból került Velencébe, ahonnan IX. (Szent) Lajos francia király (1226–1270) váltotta ki. Innen számítható jelvénytörténeti szerepe. A szerző ezenkívül felsorolta még kvalitása miatt Imre király, II. András és IV. Béla aranybulláját.¹⁴⁷ Számára a pe-

¹⁴³ A „kettős kereszt” kutatástörténetének összefoglalása: SZÉKELY György: A kettős kereszt útja Bizáncból a latin Európába. In: IVÁNYI Ede: *A Magyar Birodalom vagy Magyarország s részeinek címerai*. Nagy-Becskerek, [Lauffer Vilmos], 1869. Reprint kiadás. Budapest, Maecenas, 1989. 107–129.

¹⁴⁴ Vajay előadása megjelent: *Az Árpád-kor uralmi szimbolikája*. In: *Középkori kútfőink kritikus kérdései*. Szerk. HORVÁTH János–SZÉKELY György. Budapest, Akadémiai, 1974. (Memoria Saeculorum Hungariae I.) 339–373.; KOVÁCS Éva: A középkori magyar királyság jelvényeinek történetéhez. In: *Székesfehérvár évszázadai*. II. *Középkor*. Szerk. KRALOVÁNSZKY Alán. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1972. (István Király Múzeum Közleményei, A/14.) 103–112. (Újra megjelent: KOVÁCS Éva: *Species Modus Ordo. Válogatott tanulmányok*. Szöveggyűjtő. VERŐ Mária–TAKÁCS Imre. Budapest, Szent István Társulat, 1998. 172–181.)

¹⁴⁵ *Székesfehérvár a történeti forrásokban*. Kiállítási katalógus. Szerk. HORVÁTH Ferenc. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1972. (Az István Király Múzeum Közleményei, D/85.) A kiállított tárgyak jegyzékét összeáll. ÉRSZEGI Géza–KOVÁCS Éva. A bemutatott pecsétek: Péter király ólombullája, I. András király idézőbillogja, II. Géza király ólompecsétje, III. Béla aranybullája, II. András aranypecsétje.

¹⁴⁶ KOVÁCS Éva: A román kori magyar művészet kutatásának néhány kérdése. In: *Művészettörténet – Tudománytörténet*. Szerk. TIMÁR Árpád. Budapest, Akadémiai, 1973. 13–39.

¹⁴⁷ KOVÁCS Éva: *Árpád-kori ötvösség*. Budapest, Corvina, 1974. 38, 39, 47, 48. Feltűnő viszont, hogy LOVAG Zsuzsa *A középkor*

csétek nem kizárólag hitelesítő jegyet jelentettek, hanem az uralkodói reprezentáció egyik elemét, melyek egyúttal képesek kitölteni a „nagy művészet” hazai emlékéanyagának óriási hiányait, mert színvonaluk adott esetben a legkiválóbb művekével vetekszik.

Az MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjában a művészettörténeti kézikönyv tervezett első, Árpád-kori kötete végleges tartalmának, formájának kérdése továbbra is napirenden maradt. 1975-ben néhányan a már fölkért munkatársak közül operatív tanulmányban foglalták meg a legfontosabb teendőket. A hat nagyobb egységre bontott kötetben a 6. fejezet tárgyalta volna az ötvösség, textilművesség, bronzművesség, viselet, elefántcsont kategóriákba tartozó alkotásokat. Kovács Éva a következő véleményen volt: „A tárgyalás kiindulópontjával csakis a megmaradt emlékek szolgálhatnak, akkor is, ha ezek száma viszonylag nem nagy ebben a korszakban. Az emlékéanyag történeti tárgyalása kiegészíthető az írásos adatokkal [...] Itt kellene elkezdni az e korban még igen szerény mennyiségű pecsétanyag művészettörténeti bemutatását is.”¹⁴⁸ Minden közlésében nagy hangsúlyt fektetett, már amennyire az hozzáférhető volt, a nemzetközi (elsősorban német és osztrák) szakirodalom legfrissebb eredményeire, Erich Kittel, R. Chimani, Hans Warnetsberger szintéziseire.¹⁴⁹ Az európai összefüggések, kapcsolatok, analógiák, hatások vizsgálatát mindig elsőrendűnek tartotta.

Zsigmond felségi pecsétjeinek ikonográfiai összegzését Kéry Bertalan adta, a diplomatikai kutatásokat pedig, különös tekintettel a kancellária működésére, a Budapesti Történeti Múzeum munkatársaiként Kumorovitz L. Bernát és Kubinyi András folytatták.¹⁵⁰ Bertényi Iván az országbírói intézmény pecséthasználát,¹⁵¹ Bónis György (1914–1985) a jogtudó értelmiség 1526 előtti szerepét vizsgálta.¹⁵² Mindezek persze határterületén álltak a témának. A művészettörténeti jellegű pecsétkutatásokra nagy hatást gyakorolt Giacomo C. Bascapé (1902–1993) olasz kutató kétkötetes könyve, melyben a pecsét jelentőségét a legkülönbözőbb aspektusokból elemezte.¹⁵³

Nem lenne teljes a kép, ha nem említenénk három németországi, úttörő jelentőségű kiállítási projektet és katalógusait. Az első a Kölnben 1972-ben rendezett *Rhein und Maas*, a második a stuttgarti 1977-es *Die Zeit der Staufer*, a harmadik pedig a Parlerek korát és művészetét

ri bronzművesség Magyarországon című (Budapest, Corvina, 1979), ugyanabban a sorozatban megjelent kis kötetéből a pecsétnyomók teljesen hiányoznak.

¹⁴⁸ BÓNA István–DIENES István–GEREVICH László–KOVÁCS Éva: Magyarországi művészet a IX. századtól a XII. század végéig. Operatív tanulmány a Magyarországi Művészettörténeti Kézikönyv I. kötetéhez. *Művészettörténeti Értesítő*, 24. 1975. 240. Az akkor még Dercsényi Dezső és Gerevich László szerkesztésére bízott kötetbe Bodor Imre készítette el a pecsétani összefoglalást.

¹⁴⁹ R. CHIMANI: Die Reitel-siegel der österreichischen Regenten der Mitte von 14. bis Mitte des 15. Jahrhunderts. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 54. 1942. 103–146.; Hans WARNETSBERGER: Individuum und Typ in der Porträts Kaiser Karls IV. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena, Gesellschaft- und Sprachwissenschaftliche Reihe*, 16. 1967. 79–98.; Erich KITTEL: *Siegel*. Braunschweig, Klinkhard und Biermann. 1970. (Bibliothek für Kunst- und Antiquitätenfreunde XI.).

¹⁵⁰ Bertalan KÉRY: *Kaiser Sigismund Ikonographie*. Wien–München, Schroll, 1972; MÁLYUSZ Elemér: *A királyi kancellária és krónikáirás Magyarországon*. Budapest, Akadémiai, 1973. (Irodalomtörténeti Füzetek); KUBINYI András: Királyi kancellária és udvari kápolna Magyarországon a XII. század közepén. *Levéltári Közlemények*, 46. 1975. 60–121., újra megjelent: KUBINYI András: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 1999. (METEM Könyvek 22.) 7–68.

¹⁵¹ BERTÉNYI Iván: *Az országbírói intézmény története a XIV. században*. Budapest, Akadémiai, 1976. (különösen: 213–232. és a függelékben: 235–243.).

¹⁵² BÓNIS György: *Jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest, Akadémiai, 1971.

¹⁵³ GIACOMO C. BASCAPÉ: *Sigillographia. Il sigillo nella diplomatica, nel diritto, nella storia nell' arte*. I–II. Milano, Giuffrè, 1960–1978.

bemutató tárlat.¹⁵⁴ Ez utóbbi katalógusába Toni Dietrich írta a szfragisztkai összefoglalást. A kutatási kedv megélénkülése a művészettörténet-írásban a nyolcvanas évekre esett. Szinte évente jelentek meg apróbb adatközlések, megnyílt egy-egy, korszakát tekintve jól lehatárolható kiállítás, monográfiákkal vetekedő katalógusok születtek, melyek címertani, stílári, ikonográfiai szempontból hoztak friss eredményeket. Gyarapodott az emléktanyag is. A szigorúan művészettörténeti szempontokat érvényesítő pecsétkutatás, ha botorkálva is, önálló útját kezdte járni. A történeti segédtudományról való fokozatos leválási kísérletek azonban továbbra sem jelentették egymásra utaltságuk tagadását. Ezt elemezte 1979 decemberében Yves Metmannek, a Nemzetközi Pecséttani Bizottság elnökének *A középkori pecsétek felhasználása a művelődéstörténeti kutatásban* című előadása is az MTA Középkori Munkabizottságának ülésén.

Az említett külföldi példák nyomán Magyarországon is megindultak az egy-egy korszak átfogó művészeti bemutatására irányuló kísérletek. Az első nagyszabású kiállításnak 1982-ben az ausztriai Schallaburg adott otthont Hunyadi I. Mátyás király korának művészetéről, amely egy évvel később a Magyar Nemzeti Galériában is látható volt, *Mátyás király és a magyarországi reneszánsz* címmel, erősen lerövidített katalógus kíséretében.¹⁵⁵ Hosszú évtizedek után ez volt az első olyan magyarországi témájú kiállítás, amely anyagát, német nyelvű katalógusát, installációját tekintve méltán aratott nemzetközi sikert, bár tegyük hozzá, hogy koncepciója még a negyvenes években gyökerezett, Balogh Jolán több évtizedes álma vált vele valóra. A pazar, a magyarországi közönség által még soha nem látott és nem ismert kisplasztikai alkotások között méltó művészi helyet foglaltak el Mátyás pecsétjei is.¹⁵⁶ E korszak, különösen a király pecséthasználata egyébként, mint fönt már szó esett róla, viszonylag jól publikált. Az érdeklődés homlokterébe került pecsétekről ekkortájt született új megfigyelések árnyaltabbá tették, tovább finomították, gazdagították az addigi ismereteket. Az uralkodó 1464-es felségi és titkos pecsétjén Bodor Imre a Magyar Szent Korona legkorábbi ábrázolását próbálta azonosítani: „...Ez a korona a megelőző két évtized szórványosan előforduló címertani koronáitól feltűnő módon tér el: a korábbi liliomos abroncskoronát egymásra merőleges két pánt zárja le, a pántok találkozásánál gömbön álló latin kereszttel. A kép azonnal eszünkbe juttatja a magyar korona felső részét, az ún. »corona latina«-t, ezáltal pedig a korona közismert képét.”¹⁵⁷ Megjelenése összefügg a kedvező politikai szituációval, melyek szintén alátámasztják, hogy „Mátyás 1464. évi felségi és titkos pecsétjének koronaképén tehát nem a császári korona, hanem – politikai megfontolásból és az akkortájt szokássá vált címertani koronaábrázolásnak a viszonylag nagy pecsétmező nyújtotta lehetőségét kihasználva – a visszaszerzett magyar korona jelent meg. Az utóbbi a szentkorona-tan értelmében az uralkodói hatalom mellett – a pólyás címerhez hasonlóan – jelképezte magát az országot is. A tartományok és a király címereivel keretezett országcímer, valamint a fölötte lévő korona ugyanazt az eszmét: a királyi

¹⁵⁴ Rhein und Maas. Kunst und Kultur 800–1400. Eine Ausstellung des Schnütgen-Museums der Stadt Köln und der belgischen Ministerien und französische und niederländische Kultur. I–II. Hrsg. Anton LEGNER. Köln, Bachem, 1972–1973; Die Zeit der Staufer. Geschichte, Kunst, Kultur. Katalog der Ausstellung I–V. Hrsg. Reiner HAUSSHERR. Stuttgart, Württembergisches Landesmuseum, 1977–1979; Toni DIETRICH: Siegelkunst. In: Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400. Europäische Kunst unter den Luxemburger. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln. III. Köln, Kurt Hackenberg, 1978. 151–163.

¹⁵⁵ Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn. Schallaburg, 1982. Katalog der Ausstellung. Wien, Niederösterreichischen Landesmuseums, 1982; Mátyás király és a magyarországi reneszánsz 1458–1541. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, 1983. A kiállítást rendezte és a katalógust a schallaburgi katalógus felhasználásával írta TÖRÖK Gyöngyi. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1983. 29–30, 83, 95.

¹⁵⁶ A német nyelvű katalógus ide vonatkozó katalógustételeit BÁNDI Zsuzsa és KUBINYI András írta. A magyar változat vonatkozó helyei: 27. Kat. 65; 29. Kat. 90, 91, 92, 93, 94; 30. Kat. 119. (Beatrix királyné pecsétje).

¹⁵⁷ BODOR Imre: A magyar korona legkorábbi ábrázolásai. *Ars Hungarica*, 8. 1980. 19.

és az államhatalom egységét fejezte ki.”¹⁵⁸ Feltételezte továbbá, hogy „éppen ezek a pecsétek közvetítették a zárt korona képét más képző- és iparművészeti alkotásokra. Példa rá a kassai Szt. Erzsébet templom déli (ún. Mátyás) tornya legfelső szintjének déli homlokzatán látható koronás címercsoport, amelyen nemcsak a korona, hanem a címerkioszorú egyes tagjainak elhelyezése is pontosan megfelel a szóban forgó két pecsétábrának.”¹⁵⁹

1982-ben Bodor Imrének a *Reneszánsz stíluselemek a Mohács előtti pecséteken* című közleménye a korszak tipikus, vissza-visszatérő motívumaira (reneszánsz kapitális betűk, címertartó angyalok, címerpajzs formája) hívta föl a figyelmet néhány ismert főpapi és uralkodói pecséten, összehasonlítva Giacomo C. Bascapé monográfiája alapján néhány itáliai pecséttel.¹⁶⁰ Lovag Zsuzsa a heraldikai szempontból értékelhető, Árpád-kori pecsétgyűről írt tanulmányt, Eva Śnieżyńska-Stolot pedig I. (Nagy) Lajos anyjának, Łokietek (Piaśt) Erzsébet mecénási működését vizsgálva írt az anyakirályné pecsétjeiről.¹⁶¹ Címertant és ikonográfiát egyaránt érintett Marosi Ernő figyelemre méltó interpretációs kísérlete.¹⁶² Mária királynő (1382–1395) felségi pecsétjének hátlapján a címerpajzs fölött nem az immár hagyományos, lilomos pártázatú nyitott korona, hanem Szent László félalakja látható bárdal, keresztes országalmával. Marosi Ernő ennek kapcsán fölfigyelt arra, hogy e szerepcserében a László-ikonográfia ekkortájt zajló változását kell látni. A fiatal királynő korlátozott hatalomgyakorlásának kifejezéséről volt szó, hiszen ő a királyi tanács gyámsága alatt állt. A pecsét hátoldala mintegy az ország jogainak megtestesítőjeként országpecsétként funkcionált.¹⁶³

¹⁵⁸ Uo. 20.

¹⁵⁹ Uo. 23. Hipotéziséről Kovács Éva a következőket írta: „Bodor Imre a magyar korona legkorábbi ábráját Mátyás királynak 1464-től, tehát a jelvény visszaváltása óta használt pecsétábráiban látja, egyébként igen plauzibilisen.” Kovács Éva: A magyar koronázási jelvényegyüttes kutatásának hat éve. *Művészettörténeti Értesítő*, 35. 1986. 33. (Ezzel szemben újabban: BUZÁSI ENIKŐ–PÁLFFY GÉZA: A magyar korona eddig ismert legkorábbi autentikus ábrázolásának keletkezéséről. A Szent Korona a Habsburg Ehrenspegelben. *Művészettörténeti Értesítő*, 63. 2014. 217–264.).

¹⁶⁰ BODOR IMRE: Reneszánsz stíluselemek a Mohács előtti pecséteken. *Művészettörténeti Értesítő*, XXXI. 1982. 95–104.

¹⁶¹ LOVAG ZSUSZA: Árpád-kori pecsétgyűrűk. *Folia Archaeologica*, 31. 1980. 221–235.; EVA ŚNIEŻYŃSKA-STOLOTT: Tanulmányok Łokietek Erzsébet királyné műpártolása köréből (Ötvöstárgyak). *Művészettörténeti Értesítő*, XXX. 1981. 246–248.

¹⁶² MNL OL, DL V 16869. ERNŐ MAROSI: Das grosse Münzsiegel der Königin Maria von Ungarn. Zum Problem der Serialität mittelalterlichen Kunstwerke. *Acta Historiae Artium*, 28. 1982. 3–22.; a pecsétről még: BI [BODOR IMRE]: Mária királynő (1382–1395) kettős felségi pecsétje. In: *Művészet Zsigmond király korában* 1987. i. m. (120. jegyzet) 17. Kat. Zs. 2; *A magyarországi művészet története 1300–1470 körül*. Szerk. MAROSI ERNŐ. Budapest, Akadémiai, 1987. (A Magyarországi Művészet Története II.) I. 95, 217. (MAROSI ERNŐ); MAROSI ERNŐ: Nemzeti elemek a régi magyar művészetben: a középkor. *Ars Hungarica*, 18. 1990. 182.; Uő: *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*. Budapest, 1995. (Művészettörténeti Füzetek 23.) 79–80. Marosi koncepciójának bírálata: BERTÉNYI IVÁN: Szent László kultuszának Anjou-kori történetéhez. *Századok*, 130. 1996. 987.

¹⁶³ Az Anjouk legnépszerűbbé vált magyar szentje mintegy két évszázados „fejlődés” során keresztény lovagból (*Athleta Christi*) az ország védőszentjévé, közjogi méltóságává vált (*Athleta Patriae*). Ez a törekvés heraldikai motívumokkal hangsúlyozva persze már korábban is megjelent, például a nápolyi Anjouk udvarában elsősorban Magyarországi Mária királyné mecénatúrájának köszönhetően (Simone Martini diptychonból vagy poliptychonból származó táblaképe Altomontében, Filippo di Sanginetto síremléke ugyanott, valamint Pietro Cavallini freskója magyar királyszentekkel a nápolyi Santa Maria di Donna Regina klarissza templom apácakórusának falán). Később Magyarországon is a *Képes Krónikában*, valamint néhány falképen. Ezek az ábrázolásokon az Árpádok vágásos (majd hasítva az Anjou lilimokkal bővített) címere a szent egyik ismertetőjele. Ezt a korábbi címet a 14. század végére a kettős kereszt váltotta föl, amely legalább annyira jellegzetes attribútumává vált Szent Lászlónak, mint a bárd. Valószínűleg ez a pecsét, funkciójánál fogva is, közvetítő szerepet játszott az új ábrázolási típus meghonosodásában és elterjedésében. Ugyanez a jelenség figyelhető meg ezzel egy időben néhány Szent György-falképen is (Szentsimon, Tarpa). KERNY TERÉZIA: Középkori Szent László-emlékek nyomában Nápolyban. *Ars Hungarica*, 26. 1998. 52–53.; legújabbban: HORVÁTH ZOLTÁN György–PROKOPP MÁRIA: *Nápoly középkori magyar emlékei – Ricordi ungheresi medievali a Napoli*. Budapest, Romanika, 2014. (korábbi irodalommal).

A pecsétek ebben az időszakban fokozatosan kikerültek korábbi perifériális és illusztratív szerepükből. „...a kiállítások, a művészettörténeti monográfiák és összefoglalások minden tekintetben rangos résztvevőivé léptek elő, és újabban már nem mint művelődéstörténeti vagy stílustörténeti illusztrációk, hanem mint önálló műalkotások nyernek méltatást.”¹⁶⁴ Ezek a törekvések már az 1970-es évek végétől érezhetőek voltak az MTA Művészettörténeti Kutató Csoport által kezdeményezett középkori kiállításokon, amelyek tulajdonképpen a készülő művészettörténeti kézikönyv első két kötetének előmunkálataként is fölfoghatók. Mindehhez nagy segítséget jelentett az Intézet pecsétmásolat-gyűjteménye.¹⁶⁵ Először a Székesfehérvárott, 1978-ban rendezett *Árpád-kori kőfaragványok* című kiállításon és katalógusában jutottak szerephez, ahol a kiállított hatvanhat, köztük uralkodói pecsétmásolat jegyzékét külön függelékben közölték.¹⁶⁶ 1982-ben ismét Székesfehérvár, a Csók István Múzeum adott otthont a Kutató Csoport újabb nagyszabású vállalkozásának, az I. (Nagy) Lajos kori művészet bemutatásának. E tárlat jelentőségét azért kell hangsúlyozni, mert Dercsényi Dezső 1941-ben kiadott könyve óta, leszámítva az időközben megjelent kézikönyvek néhány mondatos, szűkszavú említéseit, ez volt az első alkalom a korszak átfogó szintézisére. A pecséttani összefoglalásokat, egymás szakterületét kiegészítve, Kubinyi András és Marosi Ernő írták.¹⁶⁷ Az évforduló kapcsán Buda-

¹⁶⁴ TAKÁCS Imre: Historiográfiái áttekintés. In: Uő: *A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Művészettörténeti tanulmány és katalógus a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézete és a Budapesti Történeti Múzeum másolatgyűjteménye alapján*. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 1992. 14.

¹⁶⁵ Korábban Kumorovitz professzor készített plasztilinlenyomat segítségével gipszmásolatokat. Kétezer darabból álló gyűjteménye tulajdonképpen a *Corpus Sigillorum Hungariae* összeállításához és a *Magyar pecséttan* megírásához volt segédanyag. Gyűjteményét, mely esetenként már pótolhatatlan, a Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztálya őrzi. Az 1960-as évek elején a MOL restaurátorai új eljárást dolgoztak ki a régi viaszpecsétek tudományos célú másolatainak elkészítésére. „Az új eljárás lényege: a lemásolandó pecsétet előzetes állagbiztosító konzerválás után folyékony szilikongumival öntik körül, majd a levegő hatására megszilárduló szilikongumi-tömböt a benne foglalt eredeti pecsétre ügyelve kettévágják. Az így nyert, két pontosan illeszkedő félből álló rugalmas öntőformát PVC masszával töltik ki. Ezután a kitöltött szilikonformát hőkezelik, amiáltal a műanyag massa megszilárdul. A PVC lágyan is festhető, végső színezését azonban kész állapotban kapja a másolat. Erre legalkalmasabbak a földfestékek, ugyanis a hő hatására kevésbé változnak. Ezzel az eljárással a felületes szemlélő számára eredetijükre megtévesztésig hasonlító másolatok készíthetők. Míg a gipszmásolatok egyoldalúak, a PVC másolatok az eredeti pecsét valamennyi felületét hűen ismétlik.” Az idézetek helye: BODOR Imre: Bevezetés. In: *A középkori Magyarország főpapi pecsétjei* 1984. i. m. (121. jegyzet) 7. Az MTA BTK MI gyűjteményében jelenleg több mint ezerkétszáz másolat található az MNL OL Mohács előtti Gyűjteményében őrzött okleveleken, illetve a leszakadt pecsétekből álló Pecsétgyűjtemény (V 8.) anyagából. Az e gyűjtemény kialakítására vonatkozó igény voltaképpen az intézmény jogelődjében, a Művészettörténeti Dokumentációs Csoportban vetődött föl, annak vezetője, Dávid Katalin művészettörténész kezdeményezésére, 1959-ben. A leendő pecsétgyűjtemény összeállítása, az egyes pecsétek leírása és a hozzájuk kapcsolódó okleveles anyag összegyűjtése Bernáth Mária feladata lett (MTA BTK MI Adattára, C–I–157. 329/1959.). A művészettörténeti szempontból kiemelkedő darabokról először gipszmásolatokat kívántak készíttetni. (Uo. 405/1959.). Az MTA MKCs megalakulása után (1969) a kezdetleges, csupán cédulákon létező „gyűjtemény” vezetését Csorba Gézané Henszlmann Lillára (1921–2008) bízta. Valójában ekkor kezdődött el egy meghatározott koncepció szerint a pecsétmásolatok előállítása is, de ekkor már nem gipszből, hanem szilikonból. Valamennyi kópiát a MOL restaurátorai állították elő saját anyagukból. A gyűjteményt mintegy két évtizeden át fejlesztették szisztematikusan, újabb másolatok azóta nem készültek. Takács Imre javaslatára az 1980-as évek elején a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteménye is készíttetett a MOL anyagából néhány szilikonmásolatot.

¹⁶⁶ – [CSORBA Gézané–BODOR Imre:] Kiegészítések és pótlások az Árpád-kori kőfaragványok c. kiállítási katalógushoz. In: *Árpád-kori kőfaragványok. Kiállítási katalógus*. Szerk. TÓTH Melinda–MAROSI Ernő. Budapest, MTA MKCs–István Király Múzeum, 1978. (A Székesfehérvári István Király Múzeum Közleményei, D sorozat 121.) 1–6. Ebben az évben közölték Salamon királynak a belgrádi felsővár ásatásán előkerült ólompecsétjét is, a publikáció azonban a kiadás helye és nyelve miatt sokáig nem került be a szakmai köztudatba: D. Gaj POPOVIĆ: Olovna bula maradskog kralja Salomona. *Godisnjak grada Beograda*, 25. 1978. 163–167.

¹⁶⁷ K A [KUBINYI András]: Udvari pecséthasználat az Anjou-korban. In: *Művészet I. Lajos király korában 1342–1382*. Kiállítási ka-

pesten a Magyar Országos Levéltár munkatársa, Bándi Zsuzsanna rendezett még kiállítást az Anjou-kori pecsétekről. Listájukat a *Levéltári Közleményekben* publikálta.¹⁶⁸ A korszak hivatali szokásrendjét Kumorovitz foglalta össze,¹⁶⁹ míg egy másik, máig alapvető tanulmányában az I. (Nagy) Lajos-kori pecséthasználatot érintette röviden.¹⁷⁰

A szakmai körökben is elismerést kiváltó időszaki kiállítások kétségtelenül fokozottabban ráirányították a figyelmet a szfragisztikában rejlő, még kiaknázatlan lehetőségekre. Ez tükröződött például 1985-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak *Az Árpád-házi uralkodók jelvényei és ereklyéi 895–1301* címmel rendezett reprezentatív tárlatán is, ahol addig soha nem látott teljességében lehetett látni a korai magyar történelem legfontosabb állami, közjogi emlékeit. Sajnos a tárlathoz mindössze egy soványka mutató készült, tizennégy uralkodói pecsét lakonikus leírásával.¹⁷¹

A látványos bemutatók mellett a nyolcvanas években számos alapvető részpublikáció is született egy-egy speciális kérdéskört vizsgálva, részben érintve a művészettörténetet is. Kovács Béla merőben technikai, ám annál lényegesebb kérdésről, a középkori viasz függőpecsétek készítéséről írt egy új genealógiai évkönyv, a Kumorovitz egyetemi tanári működésének ötvenedik évfordulójára összeállított *Magyar Herald* hasábjain.¹⁷² Kubinyi András egy 1983-ban Szatmárcsekén előkerült, Isten Bárányát ábrázoló ércpecsétről írt figyelemre méltó tanulmányában, amely az epigráfia és az ikonográfia területét is érintette.¹⁷³ Korábbi témák is fölbukkantak. Mátyás már többször elemzett, 1464-es felségi pecsétjéről Érszegi Géza írt katalógustétel az Országos Széchényi Könyvtár által rendezett kódexkiállítás katalógusába.¹⁷⁴ Ismét megjelent a kettős kereszt szimbolikája és szerepe a magyar címerben. Leghatásosabban több, már idézett tanulmány után, Kovács Éva dolgozta föl 1984-ben,¹⁷⁵ ám a kérdés mellette máso-

talógus. Szerk. MAROSI Ernő–TÓTH Melinda–VARGA Livia. Budapest, MTA MKCs, 1982. 137–139.; ME [MAROSI Ernő]: A 14. századi királyi pecsétek művészettörténeti jelentőségéhez. In: Uo. 139–152. A kiállítás ismertetése: – –: A székesfehérvári István Király Múzeum kiállítása a Csók István Képtárban. *Művészet*, 24. 1983. 5. 29.

Marosi Ernő már évekkel korábban is utalt a pecsétekben rejlő művészettörténeti lehetőségek fölhasználására. Erre példa az esztergomi Porta Speciosa inkrusztációról írott tanulmánya, ahol többek között Imre király 1202-es pecsétjét hozta párhuzamként: Ernő MAROSI: Einige stilistische Probleme der Inkrustationen von Gran (Esztergom). *Acta Historiae Artium*, XVII. 1971. 202, 221, 226.; Uő: A pannonthalmi hiteleshelyi pecsét ikonográfiája. *Művészettörténeti Értesítő*, XXX. 1981. 138–139.

¹⁶⁸ A MOL Anjou-kori pecsétkiállítása, 1982. szeptember 22-től. *Levéltári Közlemények*, 53. 1982. 165–199.

¹⁶⁹ KUMOROVITZ L. Bernát: Osztályok, címek, rangok és hatáskörök kialakulása I. Lajos király kancelláriájában. In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. SZÉKELY György. Budapest, Akadémiai, 1984. 293–330.

¹⁷⁰ KUMOROVITZ Lajos Bernát: I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja. *Századok*, 117. 1983. 919–979.

¹⁷¹ *Az Árpád-kori uralkodók jelvényei és ereklyéi 895–1301*. Kiállítási katalógus. Szerk. KRALOVÁNSZKY Alán. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1985. (KOLBA Judit, KRALOVÁNSZKY Alán, NÉMETH Annamária katalógustételei).

¹⁷² KOVÁCS Béla: A középkori viasz függőpecsét készítéséről. In: *Magyar Herald* 1984. i. m. (116. jegyzet) 209–223.

¹⁷³ KUBINYI András: Isten Bárányát ábrázoló törvénybeidőző pecsét (billog). *Folia Archaeologica*, 35. 1984. 135–159.; újra megjelent: KUBINYI 1999. i. m. (150. jegyzet) 315–334. (A kötet címlapjára is a billog fényképe került.) Az ércpecsétre Ritoók Ágnes lett figyelmes 1983-ban, a Magyar Nemzeti Múzeum hamarosan meg is vásárolta.

¹⁷⁴ ÉRSZEGI Géza: Mátyás nagypecsétje. In: *Kódexek a középkori Magyarországon*. Kiállítási katalógus. Szerk. n. [VIZKELETY András] Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1985. 140.

¹⁷⁵ KOVÁCS Éva: Signum crucis – lignum crucis. A régi magyar címer kettős keresztjének ábrázolásairól. In: *Eszmetörténeti tanulmányok* 1984. i. m. (169. jegyzet) 407–423. Az Árpád-kori pecsétekről, részben érintve a kettős kereszt problematikáját is, az MTA Történettudományi Intézetében készült kézikönyvben is írtak, igaz, nagyon röviden. Például II. András pecsétjeinél a német hatást kiemelve, Imrénél pedig az aragóniai hatást feltételezve: *Magyarország története tíz kötetben. Előzmények és magyar történet 1242-ig*. I. Szerk. SZÉKELY György. Budapest, Akadémiai, 1984. 1069–1070.

kat is foglalkoztatott.¹⁷⁶ Hasznos segédletté vált *A történelem segédtudományai* című jegyzet, bőséges szfragisztikai fejezetével.¹⁷⁷ A pecséttan számára az 1985-ös év még egy szempontból jelentős. Ekkor jelent meg René Laurent-nak a hazai kutatásra is igen nagy hatást gyakorló monográfiája.¹⁷⁸ Mályusz Elemér több évtizedes levéltári kutatásait fölhasználva *Zsigmond király koráról* írt monográfiát.¹⁷⁹ Mindez alapjául szolgált a Művészettörténeti Kutató Csoport újabb vállalkozásának, a király trónralépése, illetve halála évfordulója kapcsán immár nemzetközi erők bevonásával szervezett, a Budapesti Történeti Múzeumban *Művészet Zsigmond király korában 1387–1434* címmel 1987-ben megnyílt kiállításnak. A Luxemburgi családból származó magyar, majd cseh király és német-római császár hosszú uralkodása alatt számos pecsétet használt. Mind diplomatikai, mind művészettörténeti jelentőségüket a kiállítás is igyekezett hangsúlyozni, központi helyre illesztésükkel.¹⁸⁰ A tárlathoz Mályusz Elemérnek dedikált tanulmány- és katalóguskötet készült, aki még megérhette a nagyszabású vállalkozás megvalósulását. A katalógusban Bodor Imre foglalta össze a korszak pecsételési szokásait, a kancellária szerepét, s készítette el Zsigmond pecsétjeinek katalógustételeit is.¹⁸¹

Ilyen előzmények után jelent meg az akadémiai művészettörténeti „kézikönyv-sorozat” időrendben második kötete, Marosi Ernő szerkesztésében 1987 őszén, gazdag pecséttani összefoglalással ugyancsak tőle.¹⁸² Szent Lászlóról szóló ikonográfiai tanulmányában ismét foglalkozott Mária királynő és Mátyás király felségi pecsétjeinek ábrázolási programjával.¹⁸³ A Kátana Tamás (1932–2013) által szerkesztett *Magyar História* forrásközlő sorozat I. Károlyról (Károly Róbert) szóló könyvében a Marosi Ernő által válogatott szöveget követő illusztrációk mutatják be az uralkodó pecsétjeit a Kutató Csoport másolatgyűjteményéből.¹⁸⁴ Hogy a történeteszek egy általuk szerkesztett sorozathoz művészettörténészt kértek föl, meglehetősen szokatlannak számított, fordítva mindenesetre gyakrabban megtörtént. Mályusz Elemér Zsigmond-monográfiájának német nyelvű kiadásához írott művészettörténeti függelékében Marosi már az 1987-es évforduló eredményeit fölhasználva adott körképet a korszak művészetéről, érintve természetesen a pecséteket is.¹⁸⁵ Sok tekintetben ide tartozik még Bertényi Iván átfogó heral-

¹⁷⁶ Például: BERTÉNYI Iván: *Kis magyar címertan*. Budapest, Gondolat, 1984. Egy évvel később akadémiai doktori értekezésében érintette a témát: *A középkori magyar címerhasználat története Mohácsig*. Budapest, 1986. (MTA Könyvtára Kézirat-tára, D. 12375).

¹⁷⁷ *A történelem segédtudományai*. Szerk. KÁLLAY István. Budapest, ELTE BTK, 1985. 169–193. Hasonló munka a következő évben: FEISZT György: *Rövid magyar címertan és pecséttan*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1986. (Történelem-szakköri füzetek 15.).

¹⁷⁸ RENÉ LAURENT: *Sigillographie*. Bruxelles, Archives générales du Royaume, 1985.

¹⁷⁹ MÁLYUSZ Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437*. Budapest, Gondolat, 1984.

¹⁸⁰ SZÉKELY György–NAGY Emese–MAROSI Ernő: *Zsigmond és kora a művészetben – Kaiser Sigismund und seine Zeit in der Kunst*. Budapesti Történeti Múzeum Budavári Palota, 1987. május 29.–november 8. (A BTM és az MTA MKCs kiállítása.) Rendezte: Marosi Ernő–Wehli Tünde–Nagy Emese–Altmann Júlia–Írásné Melis Katalin. Budapest, 1987.

¹⁸¹ BODOR Imre: Uralkodói pecsétek. In: *Művészet Zsigmond király korában* 1987. i. m. (120. jegyzet) 13–28.; Zsigmond pecsétjeiről ugyanabban a kötetben művészettörténeti aspektusból: MAROSI Ernő: Ötvösség. In: uo. 403–404.; MAROSI 1994. i. m. (120. jegyzet) 255–270.; MILADA STUDNIČKOVÁ–ČERNÁ: Sigismund von Luxemburg und die Hofkunst Karls IV. Ein Beitrag zur Ikonographie Karls IV. und Sigismunds von Luxemburg. In: *Sigismund von Luxemburg* 1994. i. m. (120. jegyzet) 271–277.; heraldikai szempontú megközelítés: PANDULA Attila: Rendjelek a magyar állami heraldikában. *Turul*, 74. 2001. 95. (Zsigmond császári kettős pecsétjéről [1433–1437] és harmadik királyi kettős pecsétjéről.)

¹⁸² ME [MAROSI Ernő]: Pecsétek. In: *Magyarországi művészet* 1987. i. m. (162. jegyzet) I. 374–378.

¹⁸³ ERNŐ MAROSI: Der Heilige Ladislaus als ungarischer Nationalheiliger. Bemerkungen zu seiner Ikonographie im 14–15. Jahrhundert. *Acta Historiae Artium*, XXXIII. 1987. 211–256.

¹⁸⁴ *Károly Róbert emlékezete*. Szerk., bev., jegyz. KRISTÓ Gyula és MAKK Ferenc. A képanyagot MAROSI Ernő válogatta. Budapest, Európa, 1988. Egyébként a sorozat néhány korábban megjelent kötetében (*László király emlékezete*; *III. Béla emlékezete*) is közöltek már pecsétfelvételeket.

¹⁸⁵ Elemér MÁLYUSZ: *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387–1437*. A képanyagot válogatta MAROSI Ernő. Budapest, Akadémiai, 1990.

dikai dolgozata a *Levéltári Közleményekben*.¹⁸⁶ Hamar bekerült a szakma vérkeringésébe az 1990-ben Rómában kiadott, legújabb pecsét-tani bibliográfia is.¹⁸⁷ Kiseb hazai összefoglalások a *Korai magyar történeti lexikon* címszavaiban olvashatók, de kizárólag diplomatikai szempontból, Bertényi Iván, Érszegi Géza, Kubinyi András tollából.¹⁸⁸

A *par excellence* művészettörténeti pecsétkutatásban egyre inkább érzékelhetővé vált a nemzetközi szakirodalomhoz való fölzárkózás igénye, megindultak a kísérletek közös programok szervezésére, illetve folytatására. A főnt tárgyalt időszakban elsősorban a már részben korábban is elemzett korszakokra, az Anjouk, Zsigmond és Mátyás uralkodásának idejére került a fő hangsúly. Az Árpád-kor, a Habsburg és a Jagelló uralkodók pecsétjeinek szisztematikus vizsgálata, egy-két kivételt leszámítva, azonban nem történt meg. Mátyás alakját halálának évfordulója állította ismét középpontba. Bándi Zsuzsa – immár hagyományosan – kamarakiállításal és katalógussal adott körképet a korszak pecsét-használatáról a Magyar Országos Levéltárban egyéb rendezvényekhez kapcsolódva.¹⁸⁹ Kubinyi András *A Mátyás-kori államszervezet* című összefoglaló tanulmányában kiemelkedően nagy teret szentelt az addig úgy tűnt, minden részletében ismert Mátyás-kori kancelláriának.¹⁹⁰ Megindult a Jagelló-korszak kutatása is. A későbbi földolgozás számára nagy segítséget jelentett a korszak pecsétanyagának összegyűjtése és bemutatása, szintén a Magyar Országos Levéltárban 1991-ben.¹⁹¹ Rác György az Árpádok vágásos címerének használatát mutatta be a főúri pecséteken, érintve számos ná-

¹⁸⁶ BERTÉNYI Iván: A magyarországi Anjouk heraldikájának néhány kérdése. *Művészettörténeti Értesítő*, XXXV. 1986. 56–67.; BERTÉNYI Iván: Címerváltozatok a középkori Magyarországon. *Levéltári Közlemények*, 59. 1988. 3–77. Ekkor adták ki Szűcs Jenő gondozásában KURCZ Ágnes (1937–1976) posztumusz könyvét is, amelyben egy speciális típust, a lovaspecsétet elemezte röviden: *A lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században*. S. a. r., jegyz. KLANICZAY Gábor. Budapest, Akadémiai, 1988. 124–127, 140–143. Az 1980-as évek végének egyik legnagyobb szenzációja azonban az volt, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum megvásárolt egy, az 1960-as években Mélykúton (Bács-Kiskun megye) előkerült idézőpecsétet, mely a technikai vizsgálatok alapján kétséget kizáróan I. András király idézőbilloa második példányának bizonyult. A korábban csupán a veszprémi Bakony (Laczkó Dezső) Múzeum példányáról ismert réz idézőbillo, és az újonnan előkerült alacsony óntartalmú, előlapján vastag tűzaranyozású bronzpecsét feltehetően I. András tipáriumával egy időben készült. Az idézőpecsétet alaposan földolgozó LOVAG Zsuzsa tanulmányában részletesen kitért a király jobb kezében tartott lilomos levelű, gömbös szárvégződésű jogarra, amelyet egyértelműen olyan bizánci ábrázolási típusnak tartott, mely a 4. századig követhető vissza. A motívum átvétele szerint a 11. századi királyi reprezentáció bizánci elemeinek sorát bővítette, végül megállapította: „I. András idézőbilloján a keleti és nyugati elemek keverednek, a bizánci típusú jelvényeket viselő király megformálása – feltételezések szerint Szent István pecsétjének közvetítésével – a német viaspecsét mintájára történt.” LOVAG Zsuzsa: I. András király idézőbillojának második példánya. *Archaeologiai Értesítő*, 116. 1989. 189–199. Az évtized végének politikai változásaival párhuzamosan ismét megélnékvült és középpontba került az ország címerének kérdése, amely a legkülönbözőbb sajtóorgánumban kapott helyet, s megjelent kitűzőktől kezdve a legkülönbözőbb alkalmi nyomtatványokig. Ebben a bel- és külföldön élénk visszhangot kiváltó, bár tulajdonképpen nagyon is érthető dömpingben sajnos érdemleges szakmunka nemigen született. A kevés kivétel közé tartozott: LASZLOVSKY József: *A magyar címer története*. Budapest, Pytheas, 1990.

¹⁸⁷ *Vocabulaire international de sigillographie*. Cura redazionale Stefania RICCI Noë. Roma, Istituto Poligrafico zecca dello Stato–Libreria dello Stato, 1990.

¹⁸⁸ *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk. KRISTÓ Gyula, szerk. ENGEL Pál–MAKK Ferenc. Budapest, Akadémiai, 1994. 8. Pusztán a tanulmány témája miatt jegyzem meg, hogy a címlapon lévő embléma, melyet Makk Ferenc tervezett, Nagy Lajos király pecsétje alapján készült.

¹⁸⁹ BÁNDI Zsuzsa: A Magyar Országos Levéltár Mátyás-kori pecsétkiállításának katalógusa (1990. április 6.– október 6.) *Levéltári Közlemények*, 62. 1990. 57–149.

¹⁹⁰ KUBINYI András: A Mátyás-kori államszervezet. In: *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*. Szerk. RÁSZÓ Gyula–V. MOLNÁR László. Budapest, Zrínyi, 1990. 82–97. Az 1990-es év másik témába vágó kötete: ÉRSZEGI Géza: *Az Aranybulla*. Budapest, Helikon, 1990.

¹⁹¹ BÁNDI Zsuzsa: A Magyar Országos Levéltár Jagelló-kori pecsétkiállításának katalógusa. (1991. szeptember 20.–1992. június 30.) *Levéltári Közlemények*, 64. 1993. 107–142.

dori sigillumot is.¹⁹² 1992-ben Takács Imre a káptalani pecsétekről kiadott katalógusában érintette egy-két hiteleshely kapcsán analógiaként az uralkodói pecsétet.¹⁹³

1993-ban, egy évvel Kumorovitz L. Bernát halála után, a Magyar Nemzeti Múzeum régi adósságot törlesztett. Bővített kiadásban megjelentette Kumorovitz 1944-ben kiadott, a háborúban megsemmisült, alapvető tanulmányát. Az új, az elmúlt ötven év eredményeit is földolgozó kiadásban a munka eredeti szerkezete megmaradt. A kézikönyv három részre, ezen belül három fejezetre tagolódik. Az első fejezet az európai pecséthasználat kialakulásával és az „authentikus pecsét” fogalmával foglalkozik. A második nagyobb fejezet a magyar idéző-, záró- és ellenőrzőpecsét immár átdolgozott történetét foglalja össze. Több részt Kumorovitz teljesen újraírt. Friss eredményeket tartalmaz a legkorábbi, a Szent István és Szent László király közötti időszak anyagának (hat királyi pecsét és egy idézőbillo) újbóli vizsgálata. Szfragiszti-kai szempontból új eredményt hozott a tihanyi oklevélpár elemzése. Sorra vette a más és más jellegű okleveleken alkalmazott pecsételési módokat, a káptalanok és konventek, a főpapok pecsétjeit.¹⁹⁴ A professzor emlékére 1994-ben tanítványai emlékszámot jelentettek meg Borsodi Csaba által összeállított bibliográfiával.¹⁹⁵

Bertényi Iván az 1992-ben újraindított *Turul*-ban foglalta össze a történeti segédtudományok hazai helyzetét, s benne a szfragisztika fejlődését.¹⁹⁶ Soltész Zoltánné (1921–1997) Mátyás 1464. évi nagypecséjtjének és II. Lajos 1526-os érmének hátlapján fedezett föl hasonlóságot

¹⁹² RÁCZ György: Az Árpádok sávozott címere egyes főúri pecséteken a XIII–XIV. században. *Levéltári Közlemények*, 63. 1992. 125–134.

¹⁹³ TAKÁCS 1992. i. m. (164. jegyzet). A váradi káptalan 1291-ben kibocsátott pecsétjénél például meggyőző módon mutat-ta ki a III. András felségi pecsétjével való rokonságot (uo. 30.). Takács Imre logikus érvelése egyben arra is rávilágít, hogy középkori uralkodók ikonográfiájának vizsgálatára nem elsősorban a királyi pecsétek (és pénzek) alkalmasak, amelyek pontosan megszabott kánont, a *maiestas* típusú ábrázolási rendszert követték, hanem sokkal inkább a főpapi, konventi, városi sigillumok, ahol védőszentekként került alakjuk a pecsétmezőre. Ezeken az ábrázolásokon jól nyomon követhetők attribútumaik és viseletük változásai (például Szent István királynál az esztergomi ispátlyos konvent, a zágrábi káptalan vagy Miskolc város pecsétjén, Szent Lászlónál például a váradi káptalan, a kékesi pálos, a budai karmelita konvent, Esztergom-Vízváros pecsétjein, Bátori András, Cikó István, Czudar Imre, Horváti Pál, Kanizsai János és Szántai Lukács főpapi pecsétjein. Kultusz-történeti szempontból is jelentős a Nyulak szigeti domonkos rendi apácakonvent pecsétképe, ahol a Madonna trónusa alatt IV. Béla 1241–1242 telén tett fogadalmának, az újszülött Margit hercegnő-nek fölajánlása látható, mely egyben Margit halála után rövidesen kialakuló tiszteletének legkorábbi képi megjelenítése. Ez utóbbi pecsét irodalma: MAJLÁTH Béla: Milyen volt a Nyulak-szigetbeli apácák régi pecsétje? *Egyházművészeti Lap*, 5. 1884. 321–326.; WEHLI Tünde: „A szülei adták őtet az Istennek és asszonyunk Szűz Máriának örökké való szolgálatára...” In: *Memoriae tradere. Tanulmányok és írások Török József hatvanadik születésnapjára*. Szerk. FÜZES Ádám–LEGEZA László. Budapest, Mikes, 2006. 621–630.; Újbánya pecsétjén I. Lajos alakja bővíti a király meglehetősen ritka középkori ikonográfiájának sorát.)

¹⁹⁴ KUMOROVITZ 1944. i. m. (117. jegyzet). Az eredeti példányok és a különlenyomatok nagy része 1945-ben elégett. Második, bővített kiadását NÉMETH Gábor szerkesztette: Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1993. (Bibliotheca humanitatis historica a Museo Nationale Hungarico digesta.) Ismertetése: *Turul*, 66. 1993. 4. 36–37. (BERTÉNYI Iván); *Levéltári Közlemények*, 65. 1994. 221–224. (DRASKÓCZY István).

¹⁹⁵ Ide vonatkozóan vö. 117. jegyzet.

¹⁹⁶ BERTÉNYI Iván: A történeti segédtudományok fejlődése Magyarországon 1951–1991 között. I. *Turul*, 66. 1993. 4. 3–14.; II. *Turul*, 67. 1994. 1–2. 1–11. Bertényi közleményei tulajdonképpen a száztíz éves Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 1993. május 4-én, az ELTE Bölcsészettudományi Karán rendezett emlékülésén tartott előadásán alapultak. Az újjáindított *Turul* szerkesztői: Nyulásziné Straub Éva, Pandula Attila, Rainer Pál. A lapról: NYULÁSZINÉ STRAUB Éva: 115 éves a *Turul*. *Történelmi Szemle*, 48. 1998. 381–388. Hasznos segédtudományi kiadvánnyá vált emellett a *Fons* című folyóirat is, amelyet 1993-ban alapított a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpéterey Imre Tudományos Diákkör. Szerk. KERNYERES István–DRESKA Gábor–KISS Béla–SIPOS András. 1993-ban jelent meg BERTÉNYI Iván másik összefoglaló tanulmánya: Címerek és zászlók az Árpád-korban. In: *Kezds és újrakezds. A Szent Adalbert székesegyház és Oláh Miklós jubileuma*. Szerk. BEKE Margit. Budapest, Márton Áron, 1993. (Strigonium Antiquum 2.) 99–104.

a Thuróczy-krónika címlapjának címeregyüttesével, Makk Ferenc pedig adalékot közölt a II. Géza-kori aranypecsét használatához.¹⁹⁷ Kovács László *A kora Árpád-kori pénzverésről* kiadott katasztere, bár a témát csak érinti, nem nélkülözhető a szfragisztikai kutatásoknál sem.¹⁹⁸ Újabban Rainer Pál jutott figyelemre méltó eredményre II. Géza királynak (1141–1162) a Veszprémi Érseki Levéltárban őrzött pecsétje kapcsán, igaz, nem autopszia alapján.¹⁹⁹ Ez a tanulmány egyben rávilágított a pecsétteni kutatások még meglévő hézagaira. Korábban szinte kizárólag a Magyar Országos Levéltár Pecsétgyűjteménye jelentette a szfragisztikai kutatások alapját. A vidéki gyűjtemények, különösen az egyházi levéltárak idevonatkozó anyagának módszeres föltérképezése 1945-től elakadt. Mindebben kétségtelenül közrejátszott a szakemberhiány, az adott intézmény rendezettségi állapota, a korlátozott kutatási lehetőség. A még föltáratlan lehetőségekre figyelmeztetett többek között a Dunántúl középkori művészeti emlékeit fölvonultató budapesti tárlat,²⁰⁰ valamint a Pannonhalmi Főapátság ezeréves jubileuma alkalmából rendezett nagyszabású kiállítás,²⁰¹ a témára irányítva a figyelmet egy-egy épségben maradt tipárium és uralkodói pecsét közlése kapcsán. A honfoglalás évfordulójára készült a Magyar Nemzeti Múzeum és az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet munkatársainak rendezésében *A középkori magyar királyok arcképei* című kamarakiállítás, amelynek a székesfehérvári Szent István Király Múzeum adott otthont. Közismert királyképmások vonultak itt föl a *Képes Krónikából*, Thuróczy János Brünnből és Augsburgban 1488-ban kiadott krónikájából, a Nádasdy-féle 1664-es *Mausoleumból* és egy 19. századi historizáló sorozatból (Josef Kriehuber [1800–1870]), együtt az Intézet pecsétmásolat-gyűjteményének tizenhat szilikonkópiájával, I. (Könyves) Kálmántól I. Mátyásig.²⁰² A történeti segédtudományok iránti megelégnélkülő érdeklődés tette szükségessé, hogy tizennégy év után újból megjelentessék *A történelem segédtudományai* jegyzetet Bertényi Iván szerkesztésében. Alcíme, *A történettudomány kézikönyve* félreérthetetlenül utal előzményére, Gárdonyi Albert 1926-ban kiadott *A történelmi segédtudományok története (A Magyar Történettudomány Kézikönyve)* című hasonló munkájára.²⁰³

¹⁹⁷ ELISABETH SOLTÉSZ: Über zwei Holzschnitte der Augsburger Thuroczy-Chronik. *Gutenberg Jahrbuch*, 73. 1993. 91–96.; MAKK FERENC: Adalék a II. Géza-kori aranypecsét használatához. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Sectio Historica*, 98. 1993. 29–35. (Újabb szövegváltozata hasonló címmel: Uő: *A turulmadártól a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről*. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 1998. 191–196.)

¹⁹⁸ KOVÁCS LÁSZLÓ: *A kora Árpád-kori pénzverésről. Éremtani és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence I. (Szent) István és II. (Vak) Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érmeiről*. Budapest, MTA Régészeti Intézet, 1997. (Varia Archaeologica Hungarica 7.)

¹⁹⁹ RAINER PÁL: A Berhidán és Felsőzsiden a XIX. században talált pecsétek (II. Géza és III. István királyunk pecsétnyomói?). *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 21. 2000. 77–88.

²⁰⁰ *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Kiállítási katalógus*. Szerk. MIKÓ ÁRPÁD–TAKÁCS IMRE. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1994., különösen az V. fejezet: Gótikus ötvösművészet, bronzművészet és a sokszorosított művészet emlékei: 294–351.

²⁰¹ *Mons Sacer* 1996. i. m. (25. jegyzet). A főapátság Diplomatariumában korábban Récsey Viktor végzett rendszerező munkát, feljegyzései kiterjedtek a pecsétekre is.

²⁰² MAROSI ERNŐ: Függelék. Pecsétmásolatok. In: BASICS BEATRIX–GÁLAVICS GÉZA–MAROSI ERNŐ–WEHLI TÜNDE: *A középkori magyar királyok arcképei*. Szerk. FÜLÖP GYULA. Székesfehérvár, Szent István Király Múzeum, 1996. (A Szent István Király Múzeum közleményei, D/243.) 24–25.

²⁰³ BERTÉNYI IVÁN: Pecséttan. In: *A történelem segédtudományai*. Szerk. Uő. Budapest, Pannonica–Osiris, 1998. (A történettudomány kézikönyve. I.) 279–304. Bertényi Iván ekkor keletkezett tanulmányai közül megemlíthető még: A pecsétek, mint a magyar rendek Szent Korona őrzésében birtokolt jogai előtörténetének a forrásai. In: *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk. KOSZTA LÁSZLÓ. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 1995. 8. (Megjelent még: *Magyar Egyháztörténeti Évkönyv*, 2. 1996. 49–56.). A témakörbe vágó további írásait lásd: Bertényi Iván bibliográfiája. *Turul*, 72. 1999. 123–127.; Bertényi Iván munkásságának bibliográfiája (1960–2008). Összeállította SZENDE LÁSZLÓ. In: *Auxilium Historiae – Tanulmányok a hetvenesztendő Bertényi Iván tiszteletére*. Szerk. KÖRMENDY TAMÁS–THOROCZKAY GÁBOR. Budapest, ELTE BTK, 2008. 415–440.

Ezzel egy időben jelent meg második kiadásban Bertényi Iván *Új magyar címertana*, a szakemberek által is haszonnal forgatható ismeretterjesztő könyve reprezentatívabb kiállításban.²⁰⁴ 1997-ben Marosi Ernő és Wehli Tünde összeállításában megjelent egy rövid leírásokkal kísért képes atlasz *Az Árpád-kor művészeti emlékei* címmel. Ez a tulajdonképpen középiskolai oktatási célra szánt útmutató, összegezve e tárgykörben az elmúlt évtized művészettörténeti eredményeit, megemlíti néhány uralkodói pecsétet is, de az album jellegéből adódóan elég szűkszavúan.²⁰⁵ Jelentős tanulmány született továbbá az Aranybulláról.²⁰⁶

Két, korábban megjelentetett tematikus katalógus²⁰⁷ után a kilencvenes évek végén vetődött föl az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetében az uralkodói pecsétek teljes körű összeállításának gondolata. Az alapkutatásokat a T 14771. számú OTKA-program támogatása tette lehetővé. Már kezdetben nyilvánvaló volt, hogy a munka nem folytatható a korábbi, a főpapi és a káptalani pecséteket földolgozó szisztéma szerint, mert annál a téma sokkal összetettebb. A majdani kiadvány, bármennyire dominálnak is benne a művészettörténet-írás módszerei, nem nélkülözheti a történeti, diplomatikai, heraldikai, szfragisztikai diszciplínák eredményeit. Kutatások szükségesek a hazai és a külföldi levéltárakban. Hosszas mérlegelés alapján az a döntés született, hogy csak a királyi és királynői/királynéi sigillumok kerüljenek be a majdani katalógusba, a különböző méltóságviselői (kormányzói, ellenkirály, hercegi, nádori stb.) pecsétéről pedig a pontosság szempontjából biztonságosabb lemondani. A korszakhatárt a résztvevők 1526-ban állapították meg. A hároméves előkészítő munka egyik „részeredménye” 2000-ben született, az országos milleniumi eseménysorozathoz kapcsolódó, az Esztergomi Prímási Levéltár anyagából válogatott kiállítás.²⁰⁸

A középkori síremlékek címertani problémáinak megoldását segítő javasolta Engel Pál (1938–2021) még az 1980-as években a sokpecsés oklevelek összegyűjtését. Ezek többnyire nemzetközi vonatkozású örökösödési, házassági és békeszerződéseket foglalnak írásba,

²⁰⁴ BERTÉNYI Iván: *Új magyar címertan*. Budapest, Maecenas, 1998.² (Illusztrációs anyagában fölfrissített. Előzménye: Uő: *Kis magyar címertan* 1984. i. m. [176. jegyzet]). 1998-ban jelent meg Györffy György rövid tanulmánya is a már említett *Adalbert* feliratú billogról. A Kubinyi András által 1983-ban alaposan elemzett és III. Béla korára datált darabot a szerző teológiai, ikonográfiai szempontok alapján II. (Vak) Bélához kötötte. E tulajdonos körüli hipotézis megdőbbentően hasonlít a Béla király névtelen jegyzője körül kialakult, idestova kétszáz éves, s máig sem megnyugtatóan tisztázott vitákhoz. GYÖRFFY György: Adalbert király idézőpecsétje. In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk. CSUKOVITS Enikő. Budapest, MOL, 1998. 77–80. Egyéb pecsétani munka 1998-ból: HOMONNAI Sarolta: „...cum sigillis abbatis et capituli Sancti Martini...” A pannonthalmi apátság pecséthasználata hiteleshelyi tevékenységének kezdetéig. In: *Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből*. Szerk. KOSZTA László. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 1998. (Capitulum I.) 9–23. Végezetül még egy recenzióra szeretnék utalni, mely szintén ebben az évben hagyta el a nyomdát: JÜRGEN PETERSON: Über monarchischen Insignien und ihre Funktion im mittelalterliche Reich. *Historische Zeitschrift*, 266. 1998. 1. 47–96. Ismertetése: B. Zs.: Jürgen Peterson: Hatalmi jelvények és szerepük a német-római birodalomban a középkor folyamán. (Folyóiratszemle.) *Századok*, 135. 2001. 521–524. (I. Konrádtól III. Frigyesig mutatja be az uralkodói pecséteket a mellszobrok-tól az egészalakos ábrázolásokig.)

²⁰⁵ MAROSI Ernő–WEHLI Tünde: *Az Árpád-kor művészeti emlékei – képes atlasz*. Budapest, MTA MKI, 1997.

²⁰⁶ *De bulla aurea Andreae II. regis Hungariae MCCXXII*. Edd. Lajos BESÉNYI–Géza ÉRSZEGI–Maurizio PEDRAZZA GARLEO. Valdona–Verona, József Attila Tudományegyetem, Szeged–Università degli Studi di Verona, 1999. (Magyar és angol nyelven is.) Az 1999-es év bibliográfiájához vö. még: Karel MARÁZ: K vývoj pečeti na Moravě. In: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. II. *Katalog*. Ed. K. CHAMONIKOLA. Brno, Muzeum umění Olomouc, 1999. 609–619.; Ladislav VRTEL: *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin, Matica slovenska, 1999.

²⁰⁷ *A középkori Magyarország főpapi pecsétjei* 1984. i. m. (121. jegyzet); TAKÁCS 1992. i. m. (164. jegyzet).

²⁰⁸ HEGEDŰS–LÖVEI–TAKÁCS–WEHLI 2000. i. m. (35. jegyzet). A téma szempontjából kiemelendő belőle: HEGEDŰS András: A tornagallér használata I. Károly király pecsétjein. 6–10. Publikációjával szinte egy időben jelent meg SZIKSZAY Béla: Az országalma Anjou-kori címei (*Művészettörténeti Értesítő*, 49. 2000. 285–287.) című tanulmánya, melyben Hegedűssel szemben arra a véleményre jutott, hogy a globuson látható tornagalléros címer nem Károly Róbert nápolyi trónigényét jelenti, hanem a darab nagyanyja, Magyarországi Mária ajándékeként került hozzá, s vált később uralkodói insigniummá.

vagy azoknak az országnagyok, a magyarországi rendek általi megerősítő oklevelei; akadnak közöttük az uralkodó és alattvalói kapcsolatát szabályozó szerződések is. Az így feltárt sok száz pecsét önálló feldolgozása jóval később, az 1990-es években kezdődött, és máig tart.²⁰⁹ Újabban további hasonló, részben már az uralkodóktól független oklevelek feldolgozása is megkezdődött.²¹⁰

A harmadik évezred első uralkodói pecsétteni összefoglalása szintén a millennium alkalmából készült, szándéka szerint felhívva a figyelmet a Magyar Országos Levéltár pecsétmá-solat-gyűjteményére.²¹¹ Poszler Györgyi a magyar szent királyok középkori ikonográfiája kapcsán elemezte Hunyadi (I.) Mátyás 1464-ben kibocsátott felségi kettőspecsétjét,²¹² mellyel Bodor Imre is foglalkozott egy évvel később.²¹³ Új adatokat és szempontokat tartalmaz C. Tóth Norbert elemzése a leleszi konvent 15. század eleji hiteleshelyi működéséről, ő a *specialis prae-sentia regia* pecsétkibocsátó szerepét vizsgálta a főkancellárság megüresedése idején.²¹⁴ Ugyan-ebben a tanulmánykötetben Tóth Endre a 11. századi burgundiai királyok pecsétjein ábrázolt jogarok alapján meggyőzően bizonyította, hogy azok forma és arány tekintetében megegyez-nek a magyar koronázási pálcával, különösen pedig a II. Henrik császár, I. István sógora pecsét-jén lévővel, ahol ugyanaz a gömbös végű, rövid szárú jogar tűnik föl, amely „sem korábban, sem később nem volt uralkodói jelvény, akkor arra kell következtetni, hogy a két egyidő-ben rokon uralkodó bulláján és pecsétjén ábrázolt, Magyarországon a valóságban is fennma-radt gömbös végű jogar rokon tárgyak, egy időben készültek és minden bizonnyal közös az eredetük, vagyis *koruk a XI. század legelejére tehető.*”²¹⁵ Hosszú évtizedek után elkészült az Ár-

²⁰⁹ ENGEL Pál–LÖVEI Pál: Sokpecsét oklevelek 1323-ból és 1328-ból. In: *Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára – tanulmányok*. Szerk. BARDOLY István–LÁSZLÓ Csaba. Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 1998. (Művészettörténet – Műemlékvédelem X.) 133–148.; FAZEKAS István–LÖVEI Pál: Magyar országnagyok királlyá választják III. Frigyes császárt; A magyar rendek képviselői megerősítik a III. Frigyes császárral kötött békét; A magyar rendek megerősítik a pozsonyi békét. In: *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490*. Kiállítási katalógus. Szerk. FARBAKY Péter–SPEKNER Enikő–SZENDE Katalin–VÉGH András. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2008. 199–200. Kat. 2.5, 202–203. Kat. 2.7, 535–536. Kat. 15.9.; LÖVEI Pál: Az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevélén függő pecsétek. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. NEUMANN Tibor–RÁCZ György. Budapest–Piliscsaba, MTA Történettudományi Intézete–PPKE BTK, 2009. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 40. / *Analecta Mediaevalia* III.) 149–182.; LÖVEI Pál: „...jelen levelünket ...szokott pecsétjeinkkel meg is erősítettük...” – Sokpecsét oklevelek megpecsételési folyamata. In: *A feledés árja alól új földeket hódítok vissza”. Írások Tímár Árpád tiszteletére*. Szerk. BARDOLY István–JURECSKÓ László–SÜMEGI György. [Budapest,] MTA MKI–MissionArt Galéria, 2009. 109–117.; LÖVEI Pál: Sokpecsét oklevelek a 14–15. századi Magyarországon. *Ars Hungarica*, 39. 2013. 137–144.; LÖVEI Pál–TAKÁCS Imre: Egy 1358. évi dubrovniki sokpecsét oklevél pecsétjei. In: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére* I. Szerk. BÁRÁNY Attila–DRESKA Gábor–SZOVÁK Kornél. Budapest–Debrecen, MTA–Debreceni Egyetem–ELTE BTK–PPKE, 2014. 131–145.; ENGEL Pál–LÖVEI Pál: A magyar királyi és az osztrák hercegi család 1380. évi házassági szerződésének két sokpecsét oklevele. *Ars Hungarica*, 41. 2015. (jelen folyóiratszámunkban).

²¹⁰ NOVÁK Ádám: Egy kutatási program első eredményeinek bemutatása – Sokpecsét oklevelek 1439 és 1457 között. In: *Micae mediaevales IV. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európából*. Szerk. GÁL Judit–KÁDAS István–RÓZSA Márton–TARJÁN Eszter. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2015. (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Tanulmányok – Konferenciák 8.) 199–211.

²¹¹ *Sigilla Regum – Reges Sigillorum* 2001. i. m. (77. jegyzet). Ismertetése: *Turul*, 74. 2001. 126. (BODOR Imre).

²¹² POSZLER Györgyi: Az Árpád-házi szent királyok a magyar középkor századaiban. In: *Történelem – kép* 2000. i. m. (10. jegyzet) 181.

²¹³ BODOR Imre: A magyar állami címer a középkorban. *Turul*, 75. 2001. 1–2.

²¹⁴ C. TÓTH Norbert: Hiteleshely és a királyi különös jelenlét. *Századok*, 135. 2001. 413–426. A témáról korábban: BERTÉNYI Iván: Az országbírói intézmény és a „királyi különös jelenlét” bíróságának kialakulása a XIV. században. In: *„Magyaroknak eleiről.” Ünnepi tanulmányok a hatvanesztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk. PIMI Ferenc. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2000. 71–82.

²¹⁵ TÓTH Endre: A magyar koronázási jogar. In: *„Magyaroknak eleiről.”* 2000. i. m. (214. jegyzet) 593–616: 610–611.

pád-kori pecsétek katalógusa is Bodor Imrétől, aki tömör tanulmányában kitért a pecsét definíciójára, anyagára, a pecséthasználatra, a megpecsételés módjára, rávilágítva egyben az ifjabb királyok és királynék oklevéladó gyakorlatára is.²¹⁶ Röviden érinti a témát egy, a magyarországi művészet első korszakát összefoglaló könyv,²¹⁷ és a koronázási jelvényekről kiadott tanulmánykötetben megjelent egyik publikáció is.²¹⁸

Az elmúlt 15 év kutatástörténete

Az eltelt tizenöt évben a kutatók leginkább az Anjou-kor,²¹⁹ Luxemburgi Zsigmond magyar királyi és német-római császári, illetve Hunyadi (I.) Mátyás király 1464-ben kibocsátott felségi nagypecsétjeivel foglalkoztak. Elemzésükre jó alkalmat kínáltak a különféle évfordulókhoz²²⁰ vagy korszakokhoz²²¹ kapcsolódó nagy kiállítások. A *Sigismundus rex et imperator* című katalógusban Takács Imre I. (Nagy) Lajos, Erzsébet királyné és Anjou Mária királynő,²²² Wehli Tünde²²³ és Marosi Ernő²²⁴ Luxemburgi Zsigmond pecsétjeit elemezte. Marosi Ernő e kötetben kívül is szentelt tanulmányokat a témának.²²⁵ Solymosi László az Árpád-kori írásbeliségről szóló tanulmánykötetében írt a pecsétekről.²²⁶ I. Mátyás 1464-ben kibocsátott nagypecsétjéről szinte minden évben született egy-egy szócikk, rövid ismertetés vagy tanulmány.²²⁷ Amikor Berté-

²¹⁶ BODOR Imre: Árpád-kori pecsétjeink I. Az Árpád-ház pecsétjei. Katalógus. *Turul*, 74. 2001. 1–20.

²¹⁷ WEHLI Tünde: Művészet a honfoglalástól 1241-ig; MAROSI Ernő: Gótika. In: GALAVICS Géza–MAROSI Ernő–MIKÓ Árpád–WEHLI Tünde: *Magyar művészet a kezdetektől 1800-ig*. Szerk. TURAI Hedvig. Budapest, Corvina, 2001. 35, 57–58, 77, 103, 117–118, 156.

²¹⁸ KUBINYI András: A királyi trón a középkori Magyarországon. In: *Koronák, koronázási jelvények*. Szerk. BENDE Livia–LŐRINCZY Gábor. Ópusztaszer, Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Közhasznú Társaság–Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2001. 75–76.

²¹⁹ SÜTTŐ Szilárd: *Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával*. I–II. Szeged, Belvedere, 2003. (Belvedere-monográfiák 2.) 199–260.

²²⁰ Ilyen volt például a Hunyadi I. Mátyás 1458-as királlyá választásának 550. évfordulója alkalmából 2008-ban meghirdetett Reneszánsz Év.

²²¹ *Gotika*. Ed. Dusan BURAN. Bratislava, Slovenská národná galéria, 2003. (Dejiny slovenského výtvarného umenia); *Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1436*. Kiállítási katalógus. Szerk. TAKÁCS Imre. Budapest, Philipp von Zabern, 2006; *Renascencia. Umenie medzi neskorou gotikou a barokom*. Ed. Ivan RUSINA. Bratislava, Slovenská národná galéria, 2009. (Dejiny slovenského výtvarného umenia).

²²² T. I. [TAKÁCS Imre]: Mária magyar királyné (1382–1395) oklevele Ragusa városának felségpecséttel. In: *Sigismundus* 2006. i. m. (221. jegyzet) 59–61. Kat. P4., valamint 61–65. Kat. P5–P11. Továbbá: TAKÁCS Imre: Királyi udvar és művészet Magyarországon a kései Anjou udvarban. In: *uo*. 75.

²²³ A *Sigismundus* 2006. i. m. (221. jegyzet) katalógusban Zsigmond pecsétjei leírásainak túlnyomó hányadát ő készítette el: 180–186. Kat. 3.1–3.17., 188–190. Kat. 3.18/a–b–3.23.

²²⁴ M. E. [MAROSI Ernő]: Luxemburgi Zsigmond császári kettős pecsétje. In: *Sigismundus* 2006. i. m. (221. jegyzet) 186–187. Kat. 3.18.

²²⁵ Például: Luxemburgi Zsigmond császár (1434–1437) kettős felségpecsétje. In: *Európa színpadán. Magyarország ezeréves hozzájárulása az európai közösség eszméjéhez*. Szerk. MAROSI Ernő. Budapest, Balassi, 2009. 64–65. (Korábbi irodalommal.)

²²⁶ SOLYMOSI László: *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban. Diplomatikai és pecsét-tani tanulmányok*. Budapest, Argumentum, 2006.

²²⁷ Például: Gábor ENDRÓDI: Kapitoly z dejín hlohoveckého reliéfu Narodenia Krista. *Galéria – Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*, 2001. 20.; GALAVICS Géza: A Habsburgok, mint magyar királyok és a képzőművészeti reprezentáció. In: *Császár és király 1526–1918. Történelmi utazás: Ausztria és Magyarország*. Szerk. FAZEKAS István–UJVÁRY Gábor. Bécs, Collegium Hungaricum, 2001. 9.; Zoltán SZILÁRDFY: *Eigenständige Typen in der barocken Ikonographie ungarischen Heilige*. Esztergom, Keresztény Múzeum, 2001. 6.; PÁLFFY Géza: Magyar címerek, zászlók, felségjelvények a Habsburgok dinasztikus

nyi Iván egybegyűjtötte csaknem fél évszázad alatt írt címertani tanulmányait, a kötetbe belekerültek a rokon segédtudományok (pecséttan, jelvénytán, diplomatika) tárgykörében született írásai is.²²⁸ Ugyanő a magyarországi Anjouk címerváltozatairól írva érintette a királyi pecsétet.²²⁹ Neumann Tibor a királyi pecséthasználatot és az eddig kevésbé kutatott királyi aláírásokat vizsgálta a Jagelló-kor elején.²³⁰ Takács Imre I. Károly (Károly Róbert) pecsétjeiről tett közzé újabb művészettörténeti megfigyeléseket.²³¹ Ugyancsak az ő tollából született az Árpád-házi uralkodók pecsétjeinek impozáns katalógusa is, mely egy sorozat első kötete lett, megindítva végre az immár tizenhat éve sajnálatos módon kéziratban maradt, idevonatkozó publikációk sorát.²³² Jelen sorok szerzője 2014-ben egy Árpád-házi Szent Margitot ábrázoló, 15. századi fametszetet elemezve tért ki IV. Béla és Laskaris Mária felségi pecsétjeire.²³³

Összefoglalás

A hazai pecséttan közel háromszáz éves historiográfiája kezdeteitől fogva az interdiszciplinartásra épült. A királyi pecsétekkel való foglalatosság ösztönzően hatott más segédtudományok fejlődésére is. Kutatástörténetére jellemző továbbá, hogy közjogi vonatkozásai miatt erős aktuálpolitikai színezettel bírt, és ez ma sincs másképp. A pecsétkutatásoknál az Ipolyi Arnold által elsőként alkalmazott művészettörténeti diszciplína módszerei néhány elszórt stílári, ikonográfiai összefoglalás után igazából csupán az 1970-es évektől kezdve nyertek tért néhány példamutató korábbi kezdeményezés (Áldásy Antal, Balogh Jolán) nyomán, mindenekelőtt Marosi Ernő, Takács Imre tanulmányaiban. E kép mindazonáltal, legalábbis az uralkodói pecsétekénél, még mindig meglehetősen egyoldalú. A különböző résztanulmányokban, katalógusokban, szintézisekben – néhány kivételtől eltekintve – szinte mindig ugyanazok a pecsétek kaptak publicitást és prioritást. Az Árpád-házi királyok közül például Péter király ólombullája, I. András idézőbillója, III. Béla, Imre, II. András, IV. Béla aranybullája, V. István pecsétje, majd I. Károly három, és Mátyás király 1464-ben kibocsátott kettős felségi pecsétje. Mindebben kétségtelenül közrejátszott he-

hatalmi reprezentációjában. *Történelmi Szemle*, 47. 2005. 258.; PAPP Szilárd: *A királyi udvar építkezései Magyarországon 1480–1615*. Budapest, Balassi, 2005. 25. 116.; KERNY Terézia: László király ikonográfiája (13–18. század). In: *Magyar művelődéstörténeti lexikon, középkor és kora újkor*. VI. Főszerk. KÖSZEGHY Péter, szerk. TAMÁS Zsuzsanna. Budapest, Balassi, 2006. 417.; KERNY Terézia: Hunyadi (I.) Mátyás kettős magyar felségi pecsétjének előlapja a magyar szent királyok oromzati szoborcáival. In: *A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum Szent Imre 1000 éve című kiállításának katalógusa*. Szerk. Uő. Multimédiás DVD-ROM a székesfehérvári millenniumi emlékévk és kiállítás dokumentumairól. Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, 2007. Kat. *38.; MAROSI Ernő: Mátyás, a középkori ember. Gótika és reneszánsz. In: *Hunyadi Mátyás* 2008. i. m. (219. jegyzet) 119–120.; R. Gy. [RÁCZ György]: Mátyás király kettős felségpecsétje (1464–1490). In: uo. 242. Kat. 4.18.; KERNY Terézia: Magyar szent királyok kompozíciói a templomok külső falain. In: *Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára – Essays in Honor of Mária Prokopp*. Szerk. TŰSKÉS Anna. Budapest, CentrArt Egyesület, 2009. 81.; BODOR Imre: Mátyás királlyá koronázása. In: *Mátyás király és a fehérvári reneszánsz*. Szerk. KERNY Terézia–SMOHAY András. Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, 2010. (A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai 4. Magyar királyok és Székesfehérvár I.) 28–32.

²²⁸ BERTÉNYI Iván: *A címertan reneszánsza. Tanulmányok*. Budapest, Argumentum, 2010.

²²⁹ Uő: A magyarországi Anjouk főbb címerváltozatai. In: *Károly Róbert és Székesfehérvár*. Szerk. KERNY Terézia–SMOHAY András. Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, 2011. (A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai 5. Magyar királyok és Székesfehérvár II.) 44–54.

²³⁰ NEUMANN Tibor: Királyi aláírás és pecséthasználat a Jagelló-kor elején. *Turul*, 83. 2010. 2. 33–53.

²³¹ TAKÁCS Imre: Károly Róbert pecsétjei. *Ars Hungarica*, 37. 2011. 4. 7–15.

²³² Uő: *Az Árpád-kori királyok pecsétjei*. Budapest, MOL, 2012. (Corpus Sigillorum Hungariae Medievalis I.).

²³³ KERNY Terézia: Az esztergomi Keresztény Múzeum Árpád-házi Szent Margit fametszete. *Ars Hungarica*, 40. 2014. 126–160.

raldikai, jelvénytörténeti kuriozitásuk, és az utóbbiaknál minőségük is. A rangsor élén már Rajcsányi Ádámotól kezdve kétségtelenül Mátyás király felségi pecsétje áll, amelyet a legkülönbözőbb szempontok szerint elemeztek, s valószínűleg még fognak is. Ebben nem tagadható a sikeres nemzeti uralkodó és az önálló magyar királyság napjainkig tovább élő imázsa sem. Tulajdonképpen már ezen egyetlen emlék teljes bibliográfiáját elemezve is megrajzolható lenne a magyar uralkodói pecséttan története. Az ikonográfiai és stíluspárhuzamok kutatásához az uralkodói reprezentáció szinte valamennyi megnyilvánulási formájának vizsgálata szükséges. Mindamellet azonban világosan látni kell, hogy a pecsétekkel való foglalatosságnak csupán a peremét jelentik a művészettörténeti módszerű kutatások. Akármennyire besorolhatók ugyanis a tipáriumok az ötvösség kategóriájába, a lényeg továbbra is közjogi szerepükön van, Kumorovitz Lajos Bernát szavait idézve „a pecsét és az oklevél jelentősége csak a jogi és társadalmi háttér ismerete révén ismerhető meg”²³⁴.

(2000/2015)

²³⁴ Amikor e tanulmány első változatát 2000-ben befejeztem, éppen abban az esztendőben emlékeztünk meg a Szepes vármegyei Ötösbányán született Kumorovitz Lajos Bernát születésének centenáriumáról. Arról a kutatóról, aki munkásságával, módszerével az 1930-as évektől meghatározta és azóta is meghatározza a szfragisztikai kutatások irányát. Talán szülőhelye predesztinálta erre, a felvidéki, nagy tradíciókkal rendelkező bányászváros szelleme, amely ily módon szimbolikus jelentőséggel bírt életútjának későbbi alakulásában (akárcsak a selmecbányai születésű Kosáry Domokos esetében). A pecséttan körébe tartozó írásai máig alapvetőek. Publikációi azonban nem csupán a történészek számára jelentenek mércét; példával szolgálnak a művészettörténészek számára is. Ahogy példaként szolgált Balogh Jolánnak is, akinek szintén éppen arra az évre esett születésének századik évfordulója. Az ő munkássága egy ízben, Hunyadi Mátyás király pecsétjeinek művészettörténeti értékelésekor, összefonódott Kumorovitz hasonló kutatásaival. Kettejük pályája merőben különböző területeket érintett, éppen ennél a témánál szakterületük kutatási eredményei azonban mégis szerencsésen egymásra találtak, mintegy kijelölve a követendő utat a következő generációk számára.

A historiográfiai áttekintésnél már 2000-ben sem törekedhettem teljességre. Ez vonatkozik az elmúlt tizenöt év kutatási eredményeire is, melyek közül csupán a legfontosabbakat vettem figyelembe. A tanulmány tehát vázlatnak tekinthető azoknak a törekvéseknek az ismertetésével, amelyek meghatározták a diszciplína főbb tendenciáit. Megírásra, pontosabban földolgozásra vár azonban a vidéki és a határon túli pecsét- és pecsétmásolat-gyűjtemények föltérképezése, mert kutatásaim csupán a budapesti közgyűjteményekre terjedtek ki. A hiányosságok közé tartozik továbbá a jegyzetekben csak utalásszerűen jelzett, hatalmas mennyiségű, 18–19. századi tudóslevelezés ebből a szempontból történő szisztematikus átböngészése és értékelése is. A levelezések folyamatos kiadását Tarnai Andor (1925–1994) már 1984 óta szorgalmazta, hiszen a hazai tudományszervezés egyik legfontosabb – néha egyetlen – eszköze a levél volt abban az időben. Tanulmányom elkészítéséhez Kumorovitz Lajos Bernát 1938-as összefoglalásán és a segédtudományi jegyzeteken kívül nagy segítséget jelentettek még az alábbi munkák: *Egyetemünk történetének levéltári és kézirattári forrásai 1635–1970. Tematikus repertórium*. I–II. Szerk. SZÖGI László. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 1982. (Fejezetek az Ötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 8.); TAKÁCS 1992. i. m. (165. jegyzet) 13–14.; KOSZTA László: A középkori magyar egyházra vonatkozó történeti kutatások az utóbbi évtizedekben. *Aetas*, 10. 1993. 1. 64–105.; THOROCZKAY 1996. i. m. (62. jegyzet) 90–109. Végül meg szeretném jegyezni, hogy az uralkodói pecsétek vizsgálata szorosan összefügg a pénztörténettel is, de a párhuzamos ismertetésre e tanulmányban meglehetősen kevés hely jutott. A pénztörténeti összefoglalások közül leginkább HUSZÁR Lajos tanulmányait és KOVÁCS 1997. i. m. (198. jegyzet) 24–31. alapos összefoglalását hasznosítottam.

Terézia Kerny

„Dupplici sigilli nostri authenticici munimine”
(*An Outline of the Research History of Medieval Hungarian Royal Seals*)

Throughout its nearly three century long history, Hungarian sigillography was built on interdisciplinarity. The study of royal seals had a stimulating effect on the development of history's auxiliary sciences as well. The history of sigillographic research always had a strong political nature due to the primarily legal function of the seals. After a few scattered initial stylistic and iconographic analysis done by Arnold Ipolyi (1823–1886), the founder of Hungarian art history, only with the 1970s did the study of seals receive more attention. Most important are the studies of Ernő Marosi and Imre Takács, who followed the path breaking example of Antal Áldásy (1869–1932) and Jolán Balogh (1900–1988). Notwithstanding these, our knowledge about seals, especially about royal seals is one-sided, because apart from a few exceptions the same seals are discussed repeatedly in the various studies, catalogues and syntheses. From among the kings of the House of Árpád we know about King Peter's lead bull, the citation seal of András I, the golden bulls of Béla III, Imre, András II, Béla IV, the seal of István V and three of Károly Róbert's and King Matthias Corvinus' double royal seals, the latter from 1464. The popularity of these seals among researchers can be explained by their heraldic uniqueness and importance in the history of insignias, and in the case of the latter with their artistic quality as well. Holding a firm top position in the hierarchy since archivist Ádám Rajcsányi's (1698–1766) study is King Matthias Corvinus' royal seal which was and probably will be analyzed in the future from multiple perspectives. The reason for the popularity in research of this seal is due to the fact that the image of an independent Hungarian Kingdom and that of a national ruler is linked to King Matthias Corvinus. In fact, the outline of the research history of medieval Hungarian royal seals could be written solely based on the analysis of the bibliography of this seal. For the stylistic and iconographic research of the seals it is necessary to look at all the other aspects of royal representation as well. Thus, art historical methods remain – if peripheral – only one approach to the study of royal seals. In spite of the fact that because of the seal-matrix they could be categorized as goldsmith works, the main interpretative accent remains on their legal aspect.